

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СЕВОСТ`ЯНОВ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 159.923.2:159.923.3:159.922.27

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ

Спеціальність 19.00.01 – загальна психологія, історія психології
Подається на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних
наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(П. О. Севост`янов)

Науковий керівник: **Кряж Ірина Володимирівна**, доктор психологічних
наук, доцент

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Севост'янов П.О. Особливості організації особистісного компоненту індивідуального досвіду. – - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, м. Харків, 2019.

Дисертація присвячена проблемі вивчення людського досвіду, а саме: аналізу особистісного компоненту індивідуального досвіду, вивченню його складових в контексті уявлень щодо власного благополуччя, а також їх динаміки в залежності від соціально-політичних змін у суспільстві, в якому перебуває суб'єкт досвіду, висвітленню особливостей цілеспрямованого впливу на складові особистісного досвіду, виявленню засобів тренінгової роботи, що сприяють позитивним змінам у функціонуванні досвіду.

Метою дослідження є засноване на теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні визначення особливостей організації особистісного компоненту індивідуального досвіду.

Основні завдання роботи спрямовані на виділення профілів образу «Я» на основі уявлень особистості про власне благополуччя, визначення особливостей особистісного компоненту індивідуального досвіду в особистостей з різними виділеними профілями, та аналіз динаміки процесів особистісного компоненту індивідуального досвіду, обумовленої соціально-політичними змінами.

Методологічну й теоретичну основи дослідження склали концепції структурної організації індивідуального досвіду (О. М. Лактіонов, Ю. М. Швалб, А. Дено), теорії «Я-концепції» (У. Джеймс, К. Роджерс, Дж. Мід, К. Левін, С. Якобсон, В. В. Столін), теорії психологічного благополуччя (Н. Бредб'орн, Е. Дінер, К. Ріфф, Г.В. Вороніна), теорії саморегуляції (О. М. Леонтьєв, А. О. Реан, Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн,

В. І. Моросанова, О. В. Воцінін, М.Я. Басов), концепція цінностей (Ш. Шварц, У. Білскі), теорія смислів (В. Франкл, Д. А. Леонтьєв), особистісна модель «Великої п'ятірки» (Л. Р. Голдберг, У. Т. Норман), та теорія самодетермінації (Е. Л. Десі, Р. М. Райан).

Дослідження проводилося на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків) та Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ) у груповому форматі. Вибірка була представлена 210 особами у віці від 17 до 22 років.

Для реалізації мети і завдань дослідження було застосовано комплекс методів: теоретичний (аналіз літератури, систематизація та узагальнення даних), емпіричний (психодіагностичний метод) та математико-статистичний.

В ході емпіричного дослідження використовувались: методика діагностики самооцінки С. А. Будассі; опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової; методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості; тест смисложиттєвих орієнтацій Д.А. Леонтьєва; переглянутий особистісний опитувальник NEO (NEO PI-R – Revised NEO Personality Inventory) Р. МакКрає та П. Кости, адаптований В. Є. Орлом; метод суб'єктивного шкалювання для дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в модифікації І. В. Кряж.

Математико-статистична обробка проводилася за допомогою методів описової статистики, факторного аналізу, кластерного аналізу, критерію Краскела-Уолліса, U-критерію Манна-Уїтні, методу кореляційного аналізу Спірмена та ϕ -критерію Фішера.

В ході теоретичного аналізу було показано, що, не зважаючи на значну кількість досліджень, присвячених проблемі індивідуального досвіду, це питання досі носить відкритий характер, при цьому, проблема вивчення індивідуального досвіду характеризується високою значущістю та актуальністю, оскільки даний феномен, будучи невід'ємною частиною

життєдіяльності людини, стосується усіх без виключення аспектів особистісного функціонування.

Феномен індивідуального досвіду досліджувався в руслі концепції О.М. Лактіонова, що передбачає наявність у досвіді особистісної, соціальної та мнемічної складової. З огляду на це, у роботі особистісний досвід розуміється як феномен, спрямований на накопичення та застосування різноманітних інтерпретаційних комплексів, які дають змогу надавати оцінку собі та іншим, оцінювати явища і події, що відбуваються у зовнішньому світі, визначати власну поведінку та особистісний розвиток і коригувати їх у відповідності до мінливих умов.

Було виявлено, що в рамках особистісного досвіду аспект інтерпретації себе як вартості містить самооцінку, саморегуляцію та образ «Я»; аспект інтерпретації інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду – образ «Я» та цінності; аспект інтерпретації оточуючого світу – цінності та смисл життя.

Аналіз особистісного компоненту індивідуального досвіду проводиться в рамках особистісної концепції «Великої п'ятірки».

В дослідження особистісного компоненту індивідуального досвіду, з огляду на представленість часового аспекту та аспекту наявності критеріїв оцінювання, було залучено поняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, яке визначається як інтегральна оцінка стану людини, заснована на особливостях побудови нею: відносин з іншими, самоприйняття, світогляду, та автономії у минулому, сьогодні і майбутньому. При цьому, психологічне благополуччя розглядається в руслі евдемоністичного підходу.

В ході експериментального дослідження особистісного досвіду детально розглянуто образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя. Було визначено, що даний феномен характеризується двофакторною структурою. Фактор «Я благополучний» дозволяє судити про те, наскільки виражені в образі «Я» уявлення суб'єкта про себе, як про

благополучного в особистісному, соціальному, та економічному аспектах у минулому, сьогодні та майбутньому. Фактор «Я проблемний» вказує на самосприйняття, що характеризується поєднанням жорсткості та тривоги також протягом усього часового виміру. На основі означених факторів було виділено наступні чотири профілі образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя: «конфліктний», що характеризується суміщенням благополучного та проблемного типів уявлення про себе; «благополучний», що вказує на благополучне самосприйняття при низьких значеннях проблемних уявлень про своє «Я»; «помірно благополучний», що визначається тенденцією до зниження негативної оцінки свого «Я» при середніх показниках оцінки власного благополуччя; та «помірно негативний», що характеризується середніми показниками сприйняття свого «Я» у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки власного благополуччя.

Порівняльний аналіз дозволив виявити особливості кожного з профілів за показниками складових особистісного досвіду.

Було встановлено, що для осіб з «благополучним» профілем образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, характерним є більш виразна відкритість досвіду та сумлінність у порівнянні з досліджуваними з іншими профілями. Також їх відрізняє більш високий рівень саморегуляції, що досягається за рахунок моделювання, планування й оцінювання результатів, а також більш виразна загальна осмисленість життя, яка обумовлена високими показниками орієнтації на процес, орієнтації на результат, локусу контролю «Я».

Показник локусу контролю життя виявився найвищим у групі досліджуваних з профілем, що характеризується тенденцією до благополучного сприйняття власного «Я»; найменш виразний він у досліджуваних з «благополучним» профілем.

Найбільш виразними конформність, стимуляція та гедонізм як цінності були виявлені у досліджуваних з профілем образу «Я» з тенденцією

до благополучного, найменш – в осіб з конфліктним самосприйняттям. В осіб з «благополучним» профілем найбільш виразною виявилася цінність самостійності, в той час, як гедонізм як цінність у даної категорії досліджуваних представлено значущо слабше у порівнянні з особами з іншими профілями. Досягнення та влада як цінності виявилися більш значущими для осіб з профілями з тенденцією до благополуччя та тенденцією до конфліктності. Найменш представленими цінності досягнення та влади виявилися в осіб з благополучним самосприйняттям.

Також було проведено аналіз особистісного досвіду в контексті соціально-політичних змін. Було показано, що в умовах значних суспільних трансформацій особистісний досвід характеризується зниженням рівня виразності таких смисложиттєвих процесів, як локус контролю життя та загальна осмисленість життя. Також відбуваються значні зміни у ціннісних спрямуваннях, які проявляються у зростанні значимості таких цінностей, як самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, та влада.

Було показано, що існує рід складових особистісного досвіду, що характеризуються специфічністю протікання в залежності від спеціалізації діяльнісний спрямувань суб'єкта. Так, для студентів-психологів в контексті соціально-політичних змін виявлено достовірне зниження орієнтації на цілі та локусу контролю «Я»; у той же час – зростання орієнтації на результат. У студентів-філологів було діагностоване зростання значущості таких цінностей, як конформність та безпека.

На основі результатів розроблено та перевірено тренінгову програму, спрямовану на формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговому процесі як шляху до більш позитивного сприйняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя. В ході додаткового дослідження були отримані результати, що свідчать про її ефективність.

Ключові слова: індивідуальний досвід, особистісний досвід, благополуччя, образ «Я», саморегуляція, самооцінка, смисложиттєві орієнтації, «Велика п'ятірка», інтерпретаційні комплекси.

ABSTRACT

Sevostianov P.O. The features of the personal component of individual experience organization. – Qualifying scientific work as a manuscript.

A dissertation for the degree of a candidate of psychological sciences in specialty 19.00.01 – General Psychology. History of Psychology. V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to the problem of human experience studying, namely: the analysis of the personal component of individual experience, the study of its components in the context of human`s idea about his own well-being, as well as their dynamics, depending on socio-political changes in the society in which the subject of experience is located, purposeful influence on the components of personal experience, the identification of training tools that contribute to positive changes in the experience functioning.

The purpose of the study is the revealing the features of the personal component of individual experience organization based on theoretical analysis and empirical study.

The main tasks of the work are directed on the allocation of profiles of the Self-concept on the basis of human`s idea about his own well-being, the definition of the features of the personal component of individual experience in individuals with different distinguished profiles, and analysis the dynamics of processes personal component of individual experience due to socio-political changes.

The methodological and theoretical foundations of the study were the concepts of the structural organization of individual experience (O. M. Laktionov, Yu. M. Schwalb, A. Denault), the Self-concept theory (W. James, K. Rogers, J. Mead, K. Levin, S. Jacobson, V. V. Stolin), the theory of psychological well-

being (N. Bradburn, E. Diener, K. Ryff, G. V. Voronin), the theory of self-regulation (O. M. Leontiev, A. O. Rean, B. G. Ananiev, S. L. Rubinstein, V. I. Morosanova, O. Voschinin, M. Ya. Basov), the concept of values (Sh. Schwartz, W. Bilsky), the theory of meanings (V. Frankl, D. A. Leontiev), the personal model of "Big Five" (L. R. Goldberg, W. T. Norman), and the theory of self-determination (E. L. Decy, R. M. Ryan).

The research was conducted on the basis of V. N. Karazin Kharkov National University (Kharkiv) and Donbas State Pedagogical University (Slavyansk) in a group format. The sample was presented by 210 persons aged from 17 to 22 years.

To realize the goals and tasks of the study a set of methods was applied: theoretical (literature analysis, data systematization and generalization), empirical (psychodiagnostic method) and mathematical-statistical.

During the empirical research there were used: S. A. Budassi method of self-esteem diagnosis, V. I. Morosanova questionnaire "The Style of Behavior Self-Regulatory", Sh. Schwartz's method for the personality values studying; D. Leontiev sense-orientation test; Revised NEO Personality Inventory by R. McCrae and P. Costa, adapted by V. Ye. Oryol; the method of subjective scaling for Self-concept studying as a generalization of personality idea about own well-being in the I. V. Kryazh modification.

Mathematical and statistical processing was carried out using descriptive statistics, factor analysis, cluster analysis, Cruskall-Wallis criterion, Mann-Whitney U-criterion, Spearman correlation method. and Fisher's ϕ -criterion.

During the theoretical analysis it was shown that, despite a large number of studies devoted to the problem of individual experience, this issue is still open, while the problem of studying individual experience is characterized by high relevance, since this phenomenon, being an integral part of human life, applies to all without exception aspects of personal functioning.

The phenomenon of individual experience was explored in line with the O. M. Laktionov concept, which implies the existence of personal, social and

mnemonic components in the experience. In this context, personal experience is understood as a phenomenon aimed at the accumulation and application of various interpretive systems that enable them to evaluate themselves and others, to evaluate phenomena and events occurring in the outside world, to determine their own behavior and personal development and to correct them in accordance with changing conditions.

It was discovered that within the framework of personal experience, the aspect of oneself interpreting as a cost includes self-esteem, self-regulation and the Self-concept; aspect of interpreting others as compatible with the subject of experience - the Self-concept and values; the aspect of interpreting the surrounding world - the values and meaning of life.

The analysis of the personal component of the individual experience is carried out within the framework of the personal concept of the "Big Five".

In the study of the personal component of the individual experience, given the presence of the time aspect and the aspect of the availability of evaluation criteria, the Self-concept as a generalization of personality representations about their own well-being, which is defined as an integral assessment of a person's state, is based on the peculiarities of its construction: relations with others, self-perception, outlook, and autonomy in the past, present and future. In this case, psychological well-being is considered in line with the eudeministic approach.

In the course of an experimental study of personal experience, the Self-concept is analyzed in detail as a generalization of personality idea about own well-being. It was determined that this phenomenon is characterized by a factor structure, within which there are two factors. The factor "I am safe" allows to explain how the Self-concept expressed is in the subject of self as a well-off in the personal, social, and economic aspects of the past, present and future. The factor "I am problematic" indicates self-perception, characterized by a combination of stiffness and anxiety, as well as throughout the time measurement. On the basis of these factors, the following four profiles of the Self-concept were singled out as a generalization of personality idea about own well-being: "Conflict", characterized

by a combination of a successful and problematic types of Self-concept; "Prosperous ", indicating a good self-perception at low values of problematic ideas about "Myself"; "Trend to well-being", which is determined by the tendency to reduce the negative assessment of own "Myself" with the average indicators of self-esteem; and "The tendency toward negativism", which is characterized by the average indicators of perception of own "Myself" in a problematic context in a tendency to decrease the assessment of own well-being.

In the subsequent study, a comparison was made between profiles based on indicators of personal experience.

It was found that individuals with a " Prosperous" profile of Self-concept as a idea of personality representations about own well-being, have more expressed openness to experience and conscientiousness as compared with those being studied with other profiles. Also, they are distinguished by a higher level of self-regulation, which is achieved through modeling, planning and evaluation of results, as well as a more pronounced general sense of life, which is due to high indicators of process orientation, orientation to the result, control locus of the "Myself".

The indicator of the life control locus was the highest in the group of subjects with a profile characterized by the tendency for a safe perception of own "Myself"; the least expressive are the subjects with a " Prosperous" profile.

The most expressive conformality, stimulation and hedonism as values were found in the subjects with the profile of the self-concept with a tendency to the prosperous, least - in people with conflict self-perception. In individuals with a " Prosperous" profile, the most expressive was the value of independence, while hedonism as a value in this category of subjects is significantly weaker compared to individuals with other profiles. Achievements and power as values have proven to be more significant for those with a tendency toward well-being and a tendency toward conflict. The least represented values of achievement and power were found in individuals with a good self-perception.

An analysis of personal experience in the context of socio-political changes was also conducted. It was shown that in conditions of significant social transformations, personal experience is characterized by a decrease the level of expressiveness of such sense-life processes as the locus of life control and general sense of life. There are also significant changes in value orientations that manifest themselves in the increasing importance of such values as autonomy, stimulation, hedonism, achievement, and power.

It was shown that there is a kind of components of personal experience, characterized by the specificity of the flow depending on the specialization of the activities of the subject. Thus, for students-psychologists in the context of socio-political changes revealed a significant decrease in orientation towards the purpose and control locus of "Myself"; at the same time - an increase in the orientation of the result. Students-philologists have been diagnosed with the growth of the significance of such values as conformance and security.

Based on the results, a training program aimed at forming elements of the personal component of individual experience in the training process as a way to a more positive perception of the Self-concept as a generalization of personality representations about their own well-being is developed and tested. In the course of an additional study, results have been obtained indicating its effectiveness.

Key words: individual experience, personal experience, well-being, self-concept, self-regulation, self-estimation, semantic orientation, "Big Five", interpretive complexes.

Список публікацій автора за темою дослідження

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у фахових виданнях України:

1. Севостьянов П.А. Динамическая характеристика личностного компонента индивидуального опыта. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2010. №43. С. 268-270.
2. Севостьянов П.А. Взаимоотношение ценностных ориентаций и открытости опыту у студентов. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2011. №45. С. 259-261.
3. Севостьянов П.А. Установка и индивидуальный опыт. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2011. №47. С. 197-198.
4. Севост'янов П.О. Взаємозв'язок відкритості досвіду та смисложиттєвих орієнтацій у студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2018. №63. С. 12-16.
5. Sevostianov, P. The Self-Concept In the Personal Component of Individual Experience Structure. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2018. №64. С. 51-55.
6. Sevostianov, P. Openness to Experience and Behavior Self-Regulation in the Structure of the Personal Component of Individual Experience. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2018. №65. С. 42-45.
7. Sevostianov, P. The theoretical foundations of the personal component of individual experience research. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2019. №66. С. 33-42.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

8. Sevostianov, P. The Representation Features of the Personal Experience Substructures of Students with Different Self-Concept Profiles. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2019. №32 (2), p. 30–35.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Севост'янов П.О. Особистісний компонент індивідуального досвіду особистості як психологічний чинник становлення правової держави. *Верховенство права — основоположний принцип правової держави* : матеріали ІХ Наукового круглого столу молодих вчених, аспірантів та магістрів (м. Харків, 15 грудня 2017 р.). Харків, 2017. С. 375-378.
10. Севост'янов П.О. Роль особистісного компоненту індивідуального досвіду особистості у дипломатичних відносинах. *Сучасна дипломатія: теорія та практика* : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Харків, 21 грудня 2017 р.). Харків, 2017. С. 100-102.
11. Севост'янов П.О. Суб'єктивне благополуччя образу «Я» в контексті побудови ціннісних підструктур особистісного досвіду. *Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. С. 166-168.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ	27
1.1. Основні підходи до розуміння феномену індивідуального досвіду	27
1.2. Структурна організація індивідуального досвіду людини	37
1.2.1. Особистісний, соціальний та мнемічний компоненти індивідуального досвіду як підструктури, що забезпечують реалізацію досвіду людини у всьому життєвому просторі	37
1.2.2. Особистісний компонент індивідуального досвіду як базова характеристика відображення життєдіяльності людини	42
1.3. Образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя	62
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	70
2.1. Завдання емпіричного дослідження	70
2.2. Характеристика методів та методик дослідження. Обґрунтування обраних методик	71
2.3. Вибірка та організація дослідження	81
2.3.1. Характеристика вибірки	81
2.3.2. Організація дослідження	82
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СКЛАДОВИХ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ ПРИ РІЗНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБРАЗУ «Я» ЯК УЗАГАЛЬНЕННЯ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ПРО ВЛАСНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ	86
3.1. Описові статистики	86

3.2.	Особистісний компонент індивідуального досвіду в рамках теорії Великої п'ятірки	95
3.3.	Особливості організації підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду при різній побудові образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя	100
3.3.1.	Дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості репрезентативної характеристики особистісного досвіду	100
3.3.2.	Виділення профілів образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості підґрунтя для вивчення особливостей складових особистісного компоненту індивідуального досвіду	104
3.3.3.	Особливості складових особистісного компоненту індивідуального досвіду при різних профілях образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя	112
РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СКЛАДОВИХ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ, ЩО ОБУМОВЛЕНА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИМИ ЗМІНАМИ		152
4.1.	Особистісний компонент індивідуального досвіду як відображення соціально-політичних змін	152
4.2.	Порівняльний аналіз особливостей складових особистісного досвіду у 2010 та 2017 роках в контексті соціально-політичних змін	155
4.2.1.	Порівняльний аналіз особливостей складових особистісного досвіду у 2010 та 2017 роках в контексті соціально-політичних змін у студентів психологів та студентів-філологів	158

4.3. Формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговій роботі як шлях до більш позитивного сприйняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя	185
ВИСНОВКИ	193
ЛІТЕРАТУРА	196
ДОДАТКИ	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІД – індивідуальний досвід

ОКІД – особистісний компонент індивідуального досвіду

ОЯУБ - образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя

ПБ – психологічне благополуччя

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогоднішній день все більшої популярності у психологічній роботі з людиною як суб'єктом набувають експеріментальні підходи. Підтвердженням тому є активне застосування на практиці фокусінгу (Джендлін Ю.), процесуально-експеріментальної роботи (Грінберг Л., Елліотт Р., Райс Л.), схема-терапії (Янг Дж.), «розуміючої психотерапії» (Василюк Ф. Є.) тощо. До того ж, останнім часом дослідники вказують на виділення експеріментальних підходів в окремий напрямок психологічної допомоги (Марер А, Феірвезер Д.), який неодноразово доводив свою ефективність.

Не дивлячись на певну специфіку зазначених технік, усіх їх об'єднує акцент на переживаннях людини, що веде безпосередньо до поняття індивідуального досвіду. Досвід як переживання вивчався багатьма вченими в різні часи (Батай Ж., Гадамер Х.-Г., Гегель Г., Гуссерль Е, Корнієнко М. А., Михайлова М. В., Роджерс К., Шмеман О. Д. тощо), проте черговий сплеск цікавості до даного феномену сьогодні свідчить про актуальність його подальшого дослідження.

Крім того, нинішній інтерес до переживань і досвіду слід пов'язувати з посиленням ролі особистості та процесами гуманізації і демократизації суспільства на тлі згасання епохи захопленості можливостями людського інтелекту. Зазначені факти дають змогу постановки психологами-дослідниками завдань з формування нової людини – зрілої, розвинутої та демократичної. Визначення механізмів трансформації досвіду з незрілого у зрілий, дослідження побудови девіантного досвіду, аналіз екзистенціальних аспектів даного феномену тощо – все це має сприяти вирішенню питань, пов'язаних зі становленням такої особистості, яка б повністю відповідала вимогам сучасного суспільства.

Слід відзначити, що за такої постановки проблеми інтерес дослідників має викликати не безпосередньо зміст досвіду, а те, як він відображається в

особистісному аспекті, організується та структурується, оскільки саме особливості сприйняття людиною змістовної складової власного досвіду є певним індикатором її переживань.

На сьогоднішній день лише незначна частина сучасних досліджень індивідуального досвіду спрямована на поглиблення розуміння особливостей його структури. Так, Александров Ю. І., Артюхова К. Р. та Крилов А. К. довели зв'язок інтенсивності діяльності особистості та ступеня диференціації підструктур індивідуального досвіду; Івлієва Н. П. та Чистова Ю. Р. розглядають зміни в структурі індивідуального досвіду при втраті результативності поведінки.

Переважна ж більшість наукових робіт у сфері досвіду людини присвячена вивченню його змісту. Наприклад, індивідуальний досвід сьогодні розглядається через автобіографічну пам'ять: Cloude E., Gibbons J. та Rollins L. аналізують те, як даний феномен формується в залежності від суб'єктивного сприйняття подій минулого; Denault A. та Poulin F. вивчають формування позитивного і негативного досвіду у соціальному та індивідуальному контекстах; Островський О. В. та колеги досліджують вплив освітньої середовища на особливості наповнення індивідуального досвіду; Созінов О. О. аналізує психофізіологічні особливості формування зазначеного феномену; тощо.

Отже, на сьогоднішній день існує достатня кількість наукових робіт, присвячених вивченню змісту індивідуального досвіду, проте бракує досліджень, що стосуються його організаційного аспекту.

Через зазначені факти було звернуто увагу на трьохфакторну модель індивідуального досвіду О. М. Лактіонова, яка пов'язана з виділенням особистісної, соціальної та мнемічної підструктур даного феномену. Особистісний компонент в рамках зазначеної концепції є базовим засобом відображення людської життєдіяльності, що має на увазі не змістовний аспект індивідуального досвіду, а особливості, які в особистісному контексті визначають організацію цього досвіду, утримують його структуру. Отже,

звернення до моделі досвіду Лактіонова має дозволити вирішувати дослідницькі питання, пов'язані з організаційними аспектами цього феномену; і саме тому вивчення зазначеної складової вбачається першочерговим.

Також слід говорити і про те, що пріоритетне вивчення організаційного аспекту досвіду через виявлення певних механізмів та закономірностей має сприяти більш системному дослідженню його змістовної складової.

Так як особистісний досвід є нерозривно пов'язаним з поняттям особистості; оскільки він вказує на те, яким чином досвід організується в залежності від особливостей особистісного сприйняття себе, інших та навколишнього світу, у прагненні більш глибоко зрозуміти його особливості в рамках дослідження було також звернуто увагу на феномен образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості репрезентативної складової особистісного досвіду. По-перше, образ «Я», з зазначеної точки зору, враховує часовий аспект, і, оскільки, як зазначав О. М. Лактіонов, досвід формується на основі взаємодії минулого та майбутнього, ця характеристика образу «Я» дозволяє розглядати його в якості репрезентативної складової особистісного досвіду. По-друге, образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя характеризується наявністю критеріїв оцінювання особистістю себе, що значною мірою співвідноситься з інтерпретаційними комплексами особистісного компоненту індивідуального досвіду. Крім того, саме поняття благополуччя у його суб'єктивному вимірі віддзеркалює певний тимчасовий стан, що констатується в окремо взятій момент життя конкретної людини. Цей стан стосується, в тому числі, і досвіду, якого набула людина до поточного моменту. Іншими словами, благополуччя дозволяє «виміряти» досвід в окремо взятій проміжок часу за рахунок того, що воно відображує те, як людина справляється з життєвими задачами, які відбиваються в досвіді та впливають на його подальше формування. За даного положення стає

очевидним, що вивчення досвіду в контексті образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя стає не тільки наочним, але й більш предметним.

Таким чином, дослідження особистісного компоненту індивідуального досвіду є вкрай важливим не тільки у прикладному аспекті, в рамках якого можна досліджувати особливості впливу суспільних змін на особистість, а й у фундаментальному, який надає змогу більш детального аналізу підструктур індивідуального досвіду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Стратегії підтримки психологічного здоров'я особистості в умовах кризи», номер державної реєстрації НДР: 0116 у 005286.

Тему дисертації «Особливості особистісного компоненту індивідуального досвіду» та наукового керівника доктора психологічних наук, доцента Кряж І. В. затверджено на засіданні вченої ради факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол №12 від 16.12.2011р.) та змінено тему на «Особливості організації особистісного компоненту індивідуального досвіду» на засіданні вченої ради факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол №11 від 23.11.2017р.).

Об'єкт дослідження – індивідуальний досвід особистості.

Предмет дослідження – організація особистісного компоненту індивідуального досвіду.

Мета дослідження – визначити особливості організації особистісного компоненту індивідуального досвіду.

Для досягнення мети в рамках роботи були поставлені наступні **завдання**:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми дослідження особливостей організації особистісного компоненту індивідуального досвіду.

2. Визначити зв'язок складових особистісного компоненту індивідуального досвіду, а саме: самооцінки, саморегуляції, образу «Я», цінностей та смисложиттєвих орієнтацій, - з параметром «відкритості досвіду».

3. Визначити інтегрально-репрезентативне утворення особистісного компоненту індивідуального досвіду та виділити профілі його організації.

4. Визначити особливості організації різних профілів інтегрально-репрезентативного утворення особистісного компоненту індивідуального досвіду.

5. Проаналізувати трансформацію складових особистісного компоненту індивідуального досвіду, що обумовлена соціально-політичними змінами.

6. Розробити програму щодо позитивного формування складової особистісного компоненту індивідуального досвіду, а саме, - образу «Я» як узагальнення особистості про власне благополуччя, в рамках соціально-психологічного тренінгу.

Методологічну й теоретичну основи дослідження становлять концепції структурної організації індивідуального досвіду (Дено А., Івлієва Н. П., Лактіонов О. М., Швалб Ю. М.), теорії «Я-концепції» (Джемс У., Левін К., Мід Дж., Роджерс К., Столін В. В., Якобсон С.), теорії психологічного благополуччя (Басов М. Я., Бредбьорн Н., Вороніна Г. В., Дінер Е., Ріфф К.), теорії саморегуляції (Ананьєв Б. Г., Воцінін О. В., Леонтьєв О. М., Моросанова В. І., Реан А. О., Рубінштейн С. Л.), концепція цінностей (Білські У., Шварц Ш.), теорія смислів (Леонтьєв Д. А., Франкл В.), особистісна модель «Великої п'ятірки» (Голдберг Л. Р., Норман У. Т.), та теорія самодетермінації (Десі Е. Л., Райан Р. М.).

Методи дослідження. Для реалізації мети і завдань дослідження було застосовано комплекс методів: теоретичний (аналіз літератури, систематизація та узагальнення даних), емпіричний (психодіагностичний метод) та математико-статистичний.

В ході емпіричного дослідження використовувались: методика діагностики самооцінки С. А. Будассі; опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової; методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості; тест смисложиттєвих орієнтацій Д. А. Леонтьєва; переглянутий особистісний опитувальник NEO (NEO PI-R – Revised NEO Personality Inventory) Р. МакКрає та П. Кости, адаптований В. Є. Орлом; метод суб'єктивного шкалювання для дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в модифікації І. В. Кряж.

Математико-статистична обробка проводилася за допомогою методів описової статистики, факторного аналізу, кластерного аналізу, кореляційного аналізу Спірмена, критерію Краскела-Уолліса, U-критерію Манна-Уїтні та ϕ -критерію Фішера.

Теоретичне значення дослідження полягає: у розширенні уявлень щодо особливостей організації особистісного компоненту індивідуального досвіду в їхньому зв'язку з образом «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, а також – у виявленні особливостей трансформації складових особистісного досвіду.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у дисертації:

вперше визначено:

- образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості інтегрально-репрезентативної характеристики особистісного компоненту індивідуального досвіду;

- складові особистісного компоненту індивідуального досвіду, а саме: самооцінку, саморегуляцію, образ «Я», цінності та смисложиттєві орієнтації;

- особливості взаємозв'язку складових особистісного досвіду з особистісними особливостями, а саме: взаємозв'язок самооцінки, саморегуляції, образу «Я», смисложиттєвих орієнтацій та цінностей з відкритістю досвіду;

- профілі образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, а саме: «конфліктний», «благополучний», «помірно благополучний» та «помірно негативний»;

- особливості трансформації складових особистісного компоненту індивідуального досвіду при різних профілях образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, а саме: відкритості досвіду, сумлінності, самостійності, моделювання, планування та оцінювання результатів, загальної саморегуляції, орієнтації на процес, орієнтації на результат, локусу контролю «Я», локусу контролю життя, загальної осмисленості життя а також – цінностей самостійності, гедонізму, досягнення, влади, конформності, стимуляції;

- особливості особистісного компоненту індивідуального досвіду в контексті значних соціально-політичних змін, а саме: орієнтація на цілі, локус контролю «Я», локус контролю життя, загальна осмисленість життя, орієнтація на результат, а також такі цінності, як конформність, доброта, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада та безпека;

подальшого розвитку дістали уявлення щодо:

- особливостей вмісту інтерпретаційних комплексів особистісного компоненту індивідуального досвіду, а саме: аспект інтерпретації себе як вартості містить самооцінку, саморегуляцію та образ «Я»; аспект інтерпретації інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду – образ «Я» та цінності; аспект інтерпретації оточуючого світу – цінності та смисл життя;

доповнено й уточнено:

- уявлення щодо особливостей організації індивідуального досвіду в умовах соціально-політичних змін, а саме – щодо пріоритетності особистісної складової для аналізу за таких умов.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблено та впроваджено тренінгову програму, спрямовану на формування позитивного образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя. Результати дослідження можуть бути використані у психотерапевтичній та

психокорекційній роботі практикуючих психологів, в процесі розробки тренінгів з формування позитивного образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, особистісного зростання і т.д. Отримані результати можуть застосовуватись в рамках курсів з психології особистості, загальної психології, психології здоров'я, психології індивідуального досвіду в процесі фахової підготовки психологів.

Також основні положення та висновки дисертаційної роботи можуть бути рекомендовані для застосування в рамках підвищення кваліфікації викладачів ЗВО, психологів, вчителів шкіл, соціальних працівників, тощо.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у педагогічний процес підготовки фахівців-психологів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах курсів «Соціальна психологія», «Загальна психологія» та «Психології здоров'я» (акт впровадження №3701/11 від 03.07.2019р.), а також, в програму курсу підвищення особистісної та професійної ефективності співробітників підприємства ТОВ «Бріг» (м. Харків) (акт впровадження №2437/19 від 28.06.2019р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи було представлено на Міжнародній науковій конференції «Наукова спадщина Д.М. Узнадзе і сучасність» (м. Харків, 9-10 грудня 2011 р.), ІХ Науковому круглому столі молодих вчених, аспірантів та магістрів «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (м. Харків, 15 грудня 2017 р.), науково-практичному круглому столі «Сучасна дипломатія: теорія та практика» (м. Харків, 21 грудня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах» (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.).

Публікації. Матеріали роботи викладено у восьми статтях, з них одна - у міжнародному періодичному виданні з психології, сім – у фахових виданнях, затверджених МОН України, а також у трьох тезах доповідей конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку літератури (169 найменувань, з них 26 - іноземною мовою) та 12 додатків. Робота викладена на 219 сторінках машинописного друкованого тексту, основний текст – 195 сторінок. У роботі міститься 30 таблиць та 46 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ

1.1. Основні підходи до розуміння феномену індивідуального досвіду

Проблема людського досвіду цікавить науковців вже на протязі досить довгого часу, оскільки досвід є невід'ємною частиною існування людини. Проте вивчення даного феномену на протязі історії психології не є однозначним.

Перші звернення до категорії досвіду, відомі науці, можна простежити ще у Сократа, який міркував про філософську особистість з її рішеннями, керованими сумлінням, та цінностями [95]. Вже значно пізніше ідеї про те, що пізнання людини забезпечується її досвідом протягом всього її життя виникли в Т. Гоббса [46]; Ф. Бекон ставив людський досвід в центр людського буття і пізнання [30]; а Леонардо да Вінчі наполягав на тому, що досвід є мінімальною умовою істинності [82], проте вперше акцент на феномені індивідуального досвіду як на предметі наукового дослідження було зроблено за Нового часу, а саме – у другій половині XVII століття.

Нагадаємо, що в даний період в рамках філософії виділялися два значних наукових напрямки: емпіризм Дж. Локка і раціоналізм Р. Декарта. Якщо останній вважав досвід вторинним у порівнянні з апіорним пізнанням, Локк у центрі власних дослідницьких поглядів вперше масштабно поставив проблему досвіду. Перш за все, Дж. Локк намагався зрозуміти природу людського досвіду, особливості його виникнення і формування. Вчений протиставляв інтелект (розум) та досвід, говорячи про те, що перший живиться з досвіду; що розум сам по собі не може формуватися, не наповнюючись змістом, і цим змістом його може наповнити саме досвід. Крім того, дослідник наполягав на тому, що досвід є єдиним можливим інструментом наповнення розуму [87].

Розглядаючи особливості формування людського досвіду, Локк окремо виділив проблему пам'яті. Він говорив про те, що від найпростіших

процесів сприйняття поступово формуються певні уявлення, які на шляху до розуму утримуються саме у пам'яті, де людина надає їм певні імена та класифікує їх. Завдяки наданню імен зазначеним явищам, відповідно до Локка, формуються ідеї, якими згодом і оперує розум. Так Дж. Локк пояснював один з механізмів формування досвіду [87].

В рамках нашої роботи вкрай важливим є звернення уваги на те, що Дж. Локк вперше розглянув питання структури індивідуального досвіду. Дослідник виділив і докладно проаналізував зв'язок первинних і вторинних характеристик свідомості. Розвиваючи ідею про відокремлення чуттєвого та раціонального, Локк акцентує увагу на труднощах розуміння переходу між світом почуттів і предметним світом, які вже тоді заклали фундамент проблем, пов'язаних з вивченням індивідуального досвіду. І, намагаючись подолати зазначені труднощі, Локк визначає людський досвід не тільки як індивідуальне психологічне утворення, але, перш за все, в якості методу вивчення людського пізнання, і саме через це у Локка досвід стає вперше предметом дослідження [87].

Проте, слід відзначити, що врешті решт досвід у Локка як предмет дослідження набуває форми самодостатнього, нерухомого теоретичного конструкту, в якому динамічні процеси втрачають пріоритетність, що значно ускладнює вивчення даного феномену з позиції динамічних процесів, що відбуваються в ньому, в рамках підходу Дж. Локка.

У намаганні нівелювати недоліки теорії Локка, проблему надскладного співвідношення внутрішнього і зовнішнього досвіду послідовники вченого Берклі та Юм розглядали як непослідовність та нагромадження суперечностей, що вимагали усунення. Заперечуючи важливість фізичного світу, Дж. Берклі наполягає на тому, що сутність людського досвіду слід розглядати лише у суб'єктивному контексті, абстрагуючись від матеріалізму [19; 139].

Д. Юм, відкидаючи спирання на можливість експериментального дослідження досвіду, взагалі вказував на те, що пізнання не може відбутися

за допомогою досвіду і спостереження. Головною метою людського досвіду дослідник вважав надання знання причини і дії [19].

Слід відзначити, що «антиекспериментальні» погляди Юма стали логічною точкою у дослідженні досвіду як наукового предмету в рамках емпіричної філософії. Остання ж хоча і надала значного поштовху для дослідження людського досвіду, проте й внесла масу проблем, які в рамках вивчення даного феномену мали вирішувати наступники.

Згодом досвід досліджувався вже в рамках німецької класичної філософії. Так, І. Кант, аналізуючи наукові думки попередників, протиставляв розум і досвід в пошуку синтезу емпіричного та раціонального [65]. Дослідник зводить досвід в ранг так званого «наукового досвіду» через аналіз процесу пізнання. У цьому випадку даний феномен розглядається Кантом не як чуттєва даність, а як розумова єдність форми, представлена у вигляді розуму і чуттєвості. Досвід в уявленнях вченого містить два різнорідних елемента, а саме, - матерію для пізнання, що виходить з почуттів, і певну форму для її впорядкування, яка ґрунтується на внутрішньому джерелі чистого споглядання та мислення. Зміст і мислення, в свою чергу, приходячи в дію, виробляють поняття за умови наявності чуттєвого матеріалу. Досвід за Кантом, який здійснюється за допомогою накладання категорій на чуттєве споглядання, є знанням [65].

Якісно нова епоха дослідження феномену досвіду приходить з оформленням психології у самостійну, експериментальну науку. Дана подія неодмінно пов'язана з ім'ям В. Вундта, який наголошував, що саме досвід, що розкривається через інтроспекцію, є безпосереднім предметом психології [39].

В. Вундт ґрунтувався на єдності суб'єктивного та об'єктивного в рамках психологічної активності, де першорядним було саме суб'єктивне. Учений не займався аналізом переходу зовнішнього у внутрішнє, а аналізував і експериментально виявляв зворотний шлях від суб'єктивного зовні [39].

Як вже зазначалося, з приходом Вундта до науки розпочинається експериментальна епоха психологічних знань, і саме Вундт починає експериментально аналізувати психологічний зміст людського досвіду, старанно дотримуючись положень структуралізму. Застосовуючи метод інтроспекції в рамках досліджень, Вундт розглядав досвід не тільки в якості сталої структури, як це робилося в Новий час, але і як певний процес. Можна сказати, що дослідник тим самим фактично ввів динамічний аспект у вивчення феномену досвіду [39].

В решті решт, Вундт дійшов висновку, що досвід є співвідносним з феноменом свідомості, і наближається до свідомості за обсягом, отже даний феномен можна вважати значною мірою самодостатнім [39].

Не дивлячись на значні зусилля В. Вундта з дослідження досвіду, важко сказати, що вони призвели до певних значущих результатів, оскільки досвід в рамках його теорії не став конкретно-дослідницьким поняттям, тобто, питання про досвід як про конкретне психологічне утворення фактично не ставилося. Тим не менш, слід відзначити, що сам факт спроби експериментального вивчення досвіду був значним поштовхом для подальших досліджень даного феномену.

Черговий сплеск наукового інтересу до проблеми досвіду приходиться на процвітання прагматизму у кінці XIX – першій половині XX століття. Саме в рамках даної наукової течії досвід в черговий раз став предметом дослідження.

Прагматизм більшою мірою ставив перед собою задачу вивчення можливостей і засобів ефективного пристосування людини до мінливого середовища, і досвід розглядався представниками даного напрямку як один з найбільш значущих цих засобів.

Ч. Пірс, один з представників прагматизму, розглядав досвід як стан, зрозумілий суб'єкту, але не такий, що абсолютизується, вважаючи, що концептуалізація «чистого розуму», про який йшлося вище, в якості психологічної основи людської діяльності веде дослідження у бік від

реальної людини. Досвід, згідно Пірсу, проявляється у зовнішніх діях людини. За рахунок останніх він і наповнюється [98].

У. Джемс, розробляючи концепцію «радикального емпіризму», також возвів поняття досвіду до головної проблеми наукового психологічного дослідження. Згідно Джемсу, поняття досвіду охоплює абсолютно усе, з чим має справу людина в процесі пізнання. Дослідник вважав, що досвід є тим повним поняттям, яке науковцям немає необхідності доповнювати, і яке за своїм обсягом збігається з навколишньою реальністю. При цьому Джемс зазначав, що досвід може бути диференційований за своїм наповненням, оскільки даний феномен містить в своїх межах окремі факти, зв'язки між цими фактами, а також – сукупність колишніх знань. Крім того, Джемс наполегливо підкреслював факт екзистенційності досвіду, а також – значну роль індивіда у його формуванні [51]. Слід відзначити, що на відміну від Вундта, Джемс розрізняє поняття свідомості та досвіду, говорячи про те, що свідомість – це виборча активність щодо потреби окремого індивіда, в той час як досвід являє собою потік свідомості [50].

Д. Дьюї, аналізуючи думки Джемса, визнавав концепцію останнього щодо феномену досвіду помилковою. Дьюї наполягав на тому, що досвід не може бути абстрактним явищем; досвід є реалістичною характеристикою життєдіяльності людини. Крім того, дослідник заперечував можливість розгляду досвіду як основного способу пізнання, визначаючи цей феномен як повсякденний, буденний досвід людини, як світ її почуттів, переживань і активності, як сферу її нормальної життєдіяльності [54].

Дж. Мід, розглядаючи проблему досвіду, сконцентрував увагу на вивченні соціальної детермінації даного феномену. Дослідник говорить про те, що для формування власного «Я» людина повинна мати дві здібності: рефлексію та оцінювання ставлення до себе інших. Лише завдяки останній здібності у людини з'являється можливість ставитися до самого себе так, як до нього ставляться інші. Тобто, згідно з Мідом, власне «Я» людини є неможливим без інших людей [90]. Розвиваючи дану концепцію, дослідник

говорить про те, що оцінювання себе через інших повинно бути персоніфікованим, і саме ця персоніфікація сприяє первинному нагромадженню досвіду. Крім того, Мід говорив про те, що в процесі пристосування до середовища людина реконструює саме середовище, позначаючи її певною ознакою досвіду [90].

Слід зазначити, що, незважаючи на те, що в рамках прагматизму хоч в центрі уваги й опинився індивід, що, безумовно, варто відносити до позитивних моментів дослідження досвіду в даних концепціях, прагматизм мав фундаментальний недолік у вивченні даної проблематики, який полягав в абсолютизації парадигми досвіду, ототожненого спочатку зі свідомістю, а потім і з людиною взагалі; така постановка питання, очевидно, приводила до протиріччя з власною посилкою прагматизму про непередбачуване багатство людини. Тож, значних успіхів у дослідженні досвіду не було досягнуто і в межах прагматизму, і досвід як предмет дослідження повернувся до науки з новою хвилею вже у рамках гуманістичної психології.

Гуманістична психологія привнесла у науку цілком нове уявлення про людину, наділивши останню характеристиками, пов'язаними з найвищими її устремліннями, прагненням до самореалізації, творчістю, тощо.

Особливої уваги заслуговують погляди К. Роджерса щодо людської самоактуалізації, яка, як говорив учений, полягає у прагненні до реалізації власних здібностей з метою зберегти життя, зробити його більш різноманітним, а безпосередньо людину – сильнішою. Для пояснення механізму самоактуалізації Роджерс звертається до феномену відкритості досвіду, вказуючи на те, що самоактуалізація людини відбувається як рух до повного знання самої себе і власного внутрішнього досвіду [104]. Відкритість власному досвіду, за Роджерсом, знімає звичні захисні реакції і механізми, і дає можливість людині не боятися, що усвідомлення власних думок і почуттів може позначитися на його самоповазі. Прислухаючись більшою мірою до себе, а не до оточуючих, людина, яка може зватися

самоактуалізованою, реалізує єдність емоційної та рефлексивної складових власного внутрішнього досвіду, знаходячи свободу вибору свого життєвого шляху [103]. Отже, досвід для Роджерса – це засіб розвитку людської особистості.

Слід відзначити, що в рамках гуманістичної психології досвід вперше широко застосовувався у прикладному аспекті, а саме – у психотерапевтичних процедурах, в рамках яких досвід розглядався як «проживання» конкретної ситуації; як повне або часткове усвідомлення себе; як особливий емоційний рефлексивний стан; як сукупність знань про себе, обумовлених сферами активності організму [104].

В ході розвитку своєї концепції Роджерс дійшов висновку, що повністю відкрита власному досвіду людина повинна мати доступ до всіх факторів, які є в її розпорядженні у кожній конкретній ситуації: соціальні вимоги; власні потреби; спогади про подібні ситуації з минулого; сприйняття неповторних якостей поточної ситуації; тобто, дослідник вказав на основні джерела живлення досвіду: соціум, особистість, пам'ять, та ситуація [103].

Слід відзначити, що період, коли Мід та Роджерс формували власні уявлення про досвід, характеризується майже повним ігноруванням даного феномену в рамках вітчизняної психології. Радянський режим заперечував правомірність прагматизму саме через людиноцентрованість даного напрямку [75].

Тим не менш, можна виділити моменти у радянському періоді психологічної науки, коли досвід так чи інакше привертав увагу дослідників, і ці моменти припадають на початок та на кінець існування країни рад. Варто відзначити, що і в цих моментах досвід не розглядався як особливий, самодостатній феномен, а аналізувався більше з позицій його відторгнення або асиміляції в рамки прийнятих в радянській психологічній науці парадигм.

В рамках культурно-історичної теорії Л. С. Виготського, яка розглядала соціальне середовище не як один з факторів, а як головне джерело

розвитку особистості, досвід постає перш за все в якості історичної категорії. Виготський вводить і аналізує три самостійних типу досвіду людини: історичний, соціальний і подвоєний [41]. Так, розкриваючи зміст історичного досвіду, дослідник говорить про використання досвіду колишніх поколінь. Джерелом соціального досвіду, за Виготським, є життєдіяльність людини в реальному часі і в конкретному соціальному оточенні. Автор наголошував на тісному зв'язку соціального та історичного досвіду, оскільки, на думку автора, досвід інших є невід'ємною частиною поведінки окремої людини. Говорячи про подвоєний досвід, Виготський під поняттям подвоєння мав на увазі перевертання задавального механізму людської активності. Тобто, щойно сформована завдяки зовнішнім стимулам у людини якість, завдяки її (людини) активності, стає внутрішньою складовою даного індивіда, і згодом ця якість набуває здатності до регуляції подальшої людської діяльності [40].

Головним з позиції нашої роботи висновком за результатами аналізу проблеми досвіду Л. С. Виготським є те, що досвід даним автором визначався як зовнішній феномен по відношенню до свідомості, отже, він є самодостатнім, і його вага є достатньою для виділення у якості окремого предмету дослідження.

Після робіт Виготського впродовж існування Радянського Союзу більше дослідники до проблеми досвіду не зверталися. Черговий сплеск інтересу до даного феномену припадає на розпад країни, і пов'язаний він з докорінною зміною свідомості суспільства. Так, Л. Воробйова та Т. Снегірьова, зазначаючи необхідність повернення до категорії досвіду, знову звернулися до ідей Виготського щодо даної проблематики. Розвиваючи ідеї 20-х років ХХ ст., та намагаючись адаптувати їх до сьогодення, автори говорили про те, що психологічну природу досвіду слід пояснювати за допомогою розгортання граничних характеристик зовнішнього середовища як філософсько-культурологічного феномену. При цьому, екзистенціальність досвіду дослідники пояснювали культурно-символічними гештальтами, а в якості способу організації досвіду називали міф [35].

Згодом О. М. Лактіонов, визначаючи досвід як структурно-динамічну характеристику людини, говорить про те, що сам досвід розподіляється на соціальну, особистісну та мнемічну складові. Ієрархія соціальної, особистісної та мнемічної підструктур індивідуального досвіду, згідно Лактіонову, не є фіксованою – домінуючою може виступати будь-яка з них в залежності від реалізації певної програми поведінки людини в заданий момент часу. Автор говорить про те, що соціальний компонент досвіду містить прагнення індивіда бути схожим на інших, відповідати соціальним нормам, відстоювати свою унікальність, тощо; мнемічна підструктура відповідає за накопичення та інтеграцію слідів пам'яті щодо деяких значущих міток біографічного часу; особистісний компонент вказує на такі аспекти людського життя, як суб'єктивні психосемантичні оцінки, символіка невербальної поведінки, нормативи мовної продукції, тощо [77].

Схожу за структурою концепцію досвіду надає Ю. М. Швалб, проте він говорить про ситуаційний, діяльнісний та особистісний досвід. Ситуаційний досвід, за Швалбом, вказує на описово-пояснювальні конструкти, які фіксують в узагальненому вигляді певні стійкі характеристики ситуацій життєдіяльності людини; діяльнісний досвід відповідає за опис способу дії; особистісна складова вказує на досвід відношення людини до світу, до подій, до інших людей і до самої себе, цей досвід відповідає за опис особистісних цінностей [132].

Варто відзначити, що на сьогоднішній день у науці не існує єдиного розуміння феномену досвіду. Так, індивідуальний досвід сьогодні може розглядатися через автобіографічну пам'ять. Л. Роллінс та співавтори [160] експериментально довели, що індивідуальний досвід особистості формується в залежності від суб'єктивного сприйняття подій минулого.

А. Дено та колеги виокремили профілі індивідуального досвіду, внаслідок чого вони віднесли до соціального та індивідуального досвіду такі характеристики, як ідентичність, ініціативність, емоційна регуляція,

соціальні навички, вміння працювати у команді, соціальна інтеграція та підтримка лідера [149].

Ю. Александров та співавтори наполягають на тому, що досвід має розглядатися у зв'язку з інтенсивністю людської діяльності [144].

Не дивлячись на різноманіття досліджень, присвячених проблематиці досвіду, ми можемо констатувати, що сьогодні відсутній систематичний, упорядкований, єдиний акцент на даній проблематиці, отже ми беремося за детальний розгляд проблем досвіду, що досі ще не розглядалися в науці.

Теоретична модель індивідуального досвіду, запропонована О.М. Лактіоновим, вбачається нами у найвищій ступені актуальною в умовах сьогодення, оскільки кардинальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві реалізуються за трьома паралельними напрямками, відповідними компонентам індивідуального досвіду в рамках зазначеної моделі: історичному, особистісному та соціальному.

По-перше, все ще триває процес відмови від історичних цінностей радянської епохи, що має вести до перебудови досвіду в даному аспекті. А, з огляду на те, що значна доля нашого суспільства частину власного життя проживала за радянських часів, і, відповідно, накопичувала та систематизувала сліди пам'яті навколо значущих подій саме в тих умовах, для них вкрай актуальним стає питання знецінення цих слідів та реструктуризації мнемічного компоненту досвіду.

По-друге, соціально-політичні зміни, що характеризуються частою зміною політичного вектору розвитку, все ще призводять розкол суспільства на прихильників змін та на їх супротивників. За цих умов відбувається зіткнення соціального досвіду громадян єдиного суспільства.

Нарешті, у зв'язку з попереднім фактом, формується розбіжність у самоідентифікації громадян суспільства, що провокує конфлікт особистісного досвіду в межах однієї спільності.

Всі зазначені зміни призводять до реконструювання досвіду громадян України на соціальному, особистісному та мнемічному рівнях, отже вивчення

досвіду за таких умов є одним з найважливіших завдань дослідника, оскільки аналіз змін у досвіді має значно допомогти у прогнозуванні результатів подальшого розвитку країни. І, як ми бачимо, модель досвіду О.М. Лактіонова є у високій мірі підходящою для такого роду аналізу.

Важливо зазначити, що у подальшому, відповідно до обраної концепції, якої ми будемо дотримуватися, під поняттям індивідуального досвіду ми будемо розуміти позбавлене мимовільної активності, автоматизмів, а також адаптивних і деструктивних дій структурно-динамічне утворення, що відображає цілеспрямовану суб'єктну діяльність з накопичення, структурування і застосування знань, спрямовану на саморозвиток індивіда і регуляцію його соціальних, особистісних та мнемічних взаємин із зовнішнім світом в минулому, сьогодні і майбутньому.

1.2. Структурна організація індивідуального досвіду людини

1.2.1. Особистісний, соціальний та мнемічний компоненти

індивідуального досвіду як підструктури, що забезпечують реалізацію досвіду людини у всьому життєвому просторі

Безумовно, українське суспільство, починаючи з часів становлення незалежності у 1991 році, і до сьогодні, зазнало цілого ряду значних змін, які радикальним чином вплинули на свідомість громадян. Це: перехід від радянської моделі функціонування до пострадянської, дві революції, військовий конфлікт, зміна політичної орієнтації на прозахідну, економічні кризи, тощо. Як ми відзначали вище, досвід є нерозривним зі свідомістю, отже, у зв'язку зі змінами свідомості, що переживає наше суспільство, мають відбуватися і зміни особливостей накопичення та функціонування досвіду. Таким чином, очевидно, що динаміка формування, накопичення та функціонування досвіду в ситуації постійних змін буде відрізнятися від особливостей даного феномену за сталих умов. На даному моменті перед дослідником постає нелегке завдання не тільки проаналізувати особливості

побудови та організації досвіду, а вивчити ці особливості в залежності від мінливих умов середовища.

З метою більш ефективного вирішення цього завдання багато дослідників прагнуть впорядкувати та структурувати індивідуальний досвід. Повертаючись до історії дослідження цього поняття, ми бачимо, що ще Локк говорив про три складові досвіду, представлені перцепцією, пам'яттю та рефлексією [87]. Н. Ланге розрізняв реалізацію досвіду у психофізіологічних реакціях, продуктах інтроспекції та пристосувальних надситуативних діях [78]. Д. Дьюї та Дж. Мід розводили біологічну, ціннісну та соціальну детермінації досвіду [151; 90]. К. Роджерс говорив про розподіл досвіду відповідно до соціальних вимог, особистих потреб та спогадів [104]. І. Мейерсон пропонує структуру досвіду, в основі якої знаходиться глобальний досвід, який є ідентичним за значущістю сумі психічних можливостей і досягнень, і складається з соціальної сфери діяльності та матеріального середовища [156].

Ю. М. Швалб, який вирізняв ситуаційний, діяльнісний і особистісний досвід, говорить, що структурування даного феномену є необхідним для того, щоб розвести сприйняття життєвого досвіду у повсякденних, інтуїтивних уявленнях та в рамках наукового дослідження. Автор говорить, що уточнення функціонального місця індивідуального досвіду в просторі життєдіяльності особистості має відвести від сприйняття даного феномену як буденної очевидності, що створює ілюзію ясності і зрозумілості даного явища [132].

О. М. Лактіонов на основі аналізу моделей досвіду Локка, Ланге, Дьюї і Міда, Роджерса, Мейерсона та інших дійшов висновку, що однією з найбільш значущих ознак індивідуального досвіду є саме його структурованість. Отже, як відзначав Лактіонов, головною психологічною характеристикою досвіду стає його структурна організація, і дослідження цього феномену на перших порах полягає у пошуку різних структурних компонентів досвіду [75].

Крім того, дослідник говорив, що формування досвіду відбувається на основі взаємодії минулого та майбутнього в окремо взятий момент, яка носить досить конфліктний характер. Автор вказував, що минуле повністю орієнтується на майбутнє і беззаперечно підпорядковується йому; майбутнє ж орієнтується на минуле відносно. За рахунок такої взаємодії виникають динамічні показники досвіду: формування, адаптація, еволюція та інволюція. З огляду на значущість даних процесів, Лактіонов наполягає на тому, що структурування досвіду має відбуватися із врахуванням як мінімум моменту звернення людини до минулого – мнемічного аспекту [75]. В решті решт, мнемічний компонент став однією зі складових моделі індивідуального досвіду О. М. Лактіонова, але про неї мова піде пізніше.

Структурно-динамічна організація досвіду, за Лактіоновим, є загальним поняттям, що відбиває особливості досвіду, які характеризуються єдністю його структури і динамічних перетворень, спрямованих на забезпечення стабілізації і регулювання життєдіяльності в мінливих умовах. При цьому опис досвіду як психологічного інструмента, який забезпечує стабільність життєдіяльності людини, в концепції Лактіонова не є вичерпним: крім цього, досвід являє собою регулююче утворення [77].

Думки автора вказують на те, що для людини є властивим певний темп динаміки індивідуального досвіду на організмичному, соціальному та психологічному рівнях. Нові знання, що засвоює людина, потребують певного часу, щоб закріпитися у досвіді. Якщо в силу певних обставин, наприклад, через старість, людина не має можливості впоратися з новими знаннями, що їй відкриваються, досвід не отримує розвитку. Або занадто інтенсивні зміни, що відбуваються у суспільстві, можуть знецінювати досвід минулого, провокуючи його швидку реструктуризацію. Отже, в обох випадках людина має реконструювати власний досвід. Через це Лактіонов доходить висновку, що психологічний фундамент індивідуального досвіду складають не самі по собі соціальні, психологічні, або когнітивні чинники, а, головним чином, їх структурно-динамічна організація [75].

Важливим моментом у концепції дослідника є вказівка на те, що не все, що переживає у житті людина, стає згодом частиною його досвіду, і саме визначення параметрів, за якими нові знання входять або не входять до досвіду, на думку автора, є ще однією передумовою структурування даного феномену [75].

В ході подальшої роботи зі структурування досвіду, Лактіонов припускає, що опис функціонування даного явища є вичерпним в межах трьох сфер суб'єктної активності – соціальної, особистісної та мнемічної. У прагненні пояснити виділення цих трьох сфер, дослідник говорить, по-перше, про те, що особистісна, соціальна, і мнемічна складові досвіду відображають весь фактичний діапазон людської життєдіяльності. По-друге, Лактіонов говорить, що саме зазначені підструктури в контексті досвіду можуть вибудовувати ієрархію, яка може бути різною в залежності від особливостей побудови досвіду. По-третє, зазначені підструктури, на думку автора, є найбільш сумісними, оскільки типи взаємодії «соціум-особистість», «соціум-пам'ять» та «особистість-пам'ять» є найбільш розповсюдженими, і саме регулярність їх взаємодії сприяє формуванню сумісності визначених складових досвіду [75].

Крім того, виділення особистісного та соціального компонентів Лактіонов вбачає таким, що не потребує значних обґрунтувань, оскільки ці складові відображують два головних вектори розвитку особистості. Мнемічний компонент потребує дещо більшої уваги. Якби дослідник розглядав досвід лише як фактичну діяльність, соціальної та особистісної складової було б достатньо для повного опису феномену досвіду. Проте Лактіонов визначає досвід як суб'єктну діяльність у минулому, сьогоденні і майбутньому, отже для опису часової координати досвіду в масштабі життєвого шляху людини автор вводить поняття мнемічного досвіду [75].

Під мнемічним компонентом дослідник мав на увазі складову досвіду, спрямовану на накопичення, систематизування, та інтеграцію слідів пам'яті навколо значущих міток у біографічному часі. Головну функцію соціального

досвіду вчений вбачав у забезпеченні взаємодії людини з соціумом, побудові власної соціальної ролі, адекватної реструктуризації засобів та способів соціальної активності у мінливому суспільному середовищі. Нарешті, особистісний компонент, на думку автора, спрямований на накопичення та застосування різноманітних інтерпретаційних комплексів, які дають змогу надавати оцінку собі та іншим, оцінювати явища і події, що відбуваються у зовнішньому світі, визначати власну поведінку та особистісний розвиток і коригувати їх у відповідності до мінливих умов [77].

Хоча автор зазначеної моделі говорив про те, що не існує принципової пріоритетності розгляду певної підструктури досвіду, оскільки соціальна, особистісна та мнемічна складові є однорівневими феноменами [75], ми звертаємо увагу на особистісний компонент як на базовий засіб відображення людської життєдіяльності. Ця базовість проявляється, в тому числі, у факті проходження змісту соціального та мнемічного компонентів через особистість: наприклад, соціальна самоідентифікація базується на співвіднесенні самосприйняття та сприйняття іншого; формування цінностей може ґрунтуватися на певних значущих «мітках» у пам'яті, тощо. Тобто, з цієї точки зору, соціальний та мнемічний компоненти досвіду у певній мірі спираються на особистісну складову, що не завжди може бути застосовано до зворотного процесу.

Крім того, сьогодні в українському суспільстві найбільш високий інтерес проявляється по відношенню до соціальних та історичних змін, що залишає трансформації на рівні особистості осторонь, - і це є ще однією причиною звернення уваги на особистісний аспект досвіду.

Тут важливо підкреслити, що ми не намагаємося спростувати положення теорії Лактіонова щодо рівнозначності підструктур досвіду. Дослідник говорив, що домінуючою може бути будь-яка з них в залежності від ситуації. Ми ж говоримо про те, що безпосередньо у нашому випадку, з огляду ситуацію, що склалася у сучасному суспільстві, акцент на

особистісному компоненті вбачається найбільш доцільним, отже це і є причиною звернення саме до нього в рамках нашого дослідження.

1.2.2. Особистісний компонент індивідуального досвіду як базова характеристика відображення життєдіяльності людини

В рамках моделі досвіду О.М. Лактіонова автор через поняття особистості та через аналіз ряду теорій особистості підвів до визначення особистісного компоненту індивідуального досвіду (ОКІД). Ми ж, з огляду на те, що вже визначилися з концепцією, якої будемо притримуватися в рамках роботи, у намаганні розширити уявлення про феномени, що вивчаються, підемо зворотним шляхом: з початку розглянемо поняття особистісного досвіду в моделі Лактіонова, і лише потім проаналізуємо теорії особистості з метою пошуку найбільш відповідної зазначеному компоненту досвіду у сучасних умовах.

Отже, ґрунтуючись, в першу чергу, на понятті фундаментальності досвіду А. Маслоу [89], метатеорії Дж. Келлі [68], аналізі феномену інтерпретації Н. Чепелевої [129], теоріях «Я-концепції» Р. Бернса [20], Ч. Кулі [72], Дж. Міда [90], К. Роджерса [104], тощо, а також ряді інших наукових ідей, Лактіонов вводить до власної моделі поняття особистісного інтерпретаційного комплексу та суб'єктивних статистик [75].

Під особистісним інтерпретаційним комплексом дослідник розумів психологічно впорядковану, взаємоузгоджену і зрозумілу індивіду систему, яка вказує на екзистенційну основу самооцінки особистості та її Я-концепції на макроструктурному рівні. В свою чергу, суб'єктивні статистики, відповідно до думки автора, являють собою психологічну одиницю індивідуального досвіду на мікроструктурному рівні, і вказують на квазістабільну сукупність слідів подій, та основу формування суб'єктивних шкал [75].

На основі зазначених понять, у прагненні розмежувати явища, що є властивими особистісному та двом іншим складовим досвіду, Лактіонов

визначає особистісний компонент як сукупність стійких оцінок людини, оснований на сформованій системі інтерпретацій, що наділена частиною індивідуального, яка характеризує людську здатність оцінювати навколишній світ, інших та себе на різних підставах [75].

Розкриваючи зміст особистісного компоненту досвіду, Лактіонов говорить про те, що він існує, як ми означили трохи вище, на мікро- та макроструктурному рівнях. На мікроструктурному рівні особистісний досвід проявляється в послідовності подій повсякденності, що змінюють одна одну. Макроструктури формуються на підставі відносини індивіда до себе як до цінності, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, міжособистісних відносин, професійної та інших видах діяльності [75].

Загалом Лактіоновим в рамках особистісного досвіду розглядаються наступні аспекти: інтерпретація себе як вартості, інтерпретація інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду, інтерпретація оточуючого світу як цінності його сторін, а також окремим питанням – досвід девіантної поведінки.

Суб'єктивна вартість самого себе, визначена дослідником як базова характеристика особистісного досвіду, що ґрунтується на інтерпретації людиною свого Я, і, як показали експериментальні дослідження Лактіонова, в структурі особистісного компоненту індивідуального досвіду система самооцінок базується на знаннях, особистих якостях, навичках, уміннях, і матеріальних досягненнях людини. Її ціннісні орієнтації, які формують шкалу суб'єктивних оцінок себе, визначені людською потребою в досягненні і збереженні певного рівня самоповаги.

Феномен інтерпретації інших в уявленнях дослідника базується, в першу чергу, на виявленні особливостей формування сумісності з людьми, якими взаємодіє суб'єкт досвіду. На основі цієї сумісності у людини виробляються різні стратегії у побудові інтерпретаційних комплексів у міжособистісній сфері.

Інтерпретація навколишнього світу, за Лактіоновим, ґрунтується на узагальнених мотиваційно-ціннісних орієнтаціях людини. Від часу самоідентифікації людини в навколишньому світі перед нею постає завдання відбору і накопичення в досвіді того змісту, який може стати в нагоді в майбутньому. Отже, ціннісні орієнтації в особистісному досвіді не тільки є загальними і неспецифічними по відношенню до об'єктів життєдіяльності, але і являють собою універсальний інструмент оцінювання та інтерпретації накопиченого «матеріалу» про навколишній світ в досвіді людини.

Девіантний досвід в рамках нашої роботи цікавий тим, що його визначення сприяє більш глибокому розумінню ОКІД, адже відхилення, демонструючи порушення в цій складовій, вказують на те, як повинні працювати її механізми за відсутності проблем. Під девіантним досвідом Лактіонов мав на увазі складну окрему структурно-динамічну систему, яка складається з феноменів соціального, психологічного і психосоматичного походження, що розподіляються на два рівня: на вершині системи знаходяться деформовані в аспекті відповідності суспільним нормам інтерпретаційні комплекси; в основі – латентні структури досвіду, що являють собою певні паттерни поведінки.

В ході подальшого теоретичного аналізу ми маємо на меті, засновуючись на визначеннях, наведених вище, дещо поглибити уявлення про ОКІД.

Отже, одним з аспектів функціонування ОКІД, за Лактіоновим, є інтерпретація себе як вартості. Така постановка питання веде нас навіпростець до поняття самооцінки, і про це й говорив дослідник, зазначаючи, що базисом особистісного інтерпретаційного комплексу виступає сукупність оцінок самого себе, накопичена індивідом [75]. Тут перед нами постає питання, чи є самооцінка «повноцінною» підструктурою, що визначає функціонування ОКІД, чи це лише така складова, що формується на основі досвіду, живиться ним, і є лише відображенням досвіду. О. М. Лактіонов не ставив таке питання, оскільки не мав на меті детальний аналіз

взаємовідношення підструктур індивідуального досвіду, констатуємо лише те, що входить до цих підструктур. Ми ж, зосередившись на ОКІД, прагнемо більш ретельно розглянути взаємодію його підструктур.

Звертаючись до поняття самооцінки, слід відзначити, що даний феномен має неймовірну кількість досліджень в рамках найрізноманітніших концепцій. Так, У. Джемс говорив про самооцінку як про явище, що вказує на задоволеність або незадоволеність людини собою [51]. За Р. Бернсом самооцінка в структурі «Я»-концепції являє собою сукупність установок індивіда на себе, що визначає загальне «самоуявлення» [21]. Дж. Мід і Ч. Кулі подають самооцінку як результат взаємодії індивіда з групою [90; 72]. Безумовно, ці, й подібні їм підходи у певній мірі розкривають поняття самооцінки в аспекті досвіду, проте в цьому ж аспекті самооцінка є лише результатом досвіду; феноменом, що сформувався на досвіді, але не феноменом, що якоюсь мірою визначає досвід. З цієї позиції самооцінка як елемент ОКІД в рамках нашого дослідження не є пріоритетною, оскільки ми маємо лише односторонній зв'язок, який веде нас від досвіду до самооцінки; тобто, ми не можемо спиратися на вже сформовану самооцінку, аналізуючи подальше формування досвіду, а лише констатувати особливості вже сформованого особистісного досвіду. Безумовно, самооцінка може визначати особливості поведінки, які певним чином мають впливати на формування досвіду, але, з огляду на те, що не все, що трапляється з людиною, переходить в її досвід, даний факт до уваги братися не буде.

Проте, розглядаючи самооцінку як ядро самосвідомості, що є властивим для вітчизняних психологів О. М. Леонтьєва [83], А. О. Реана [102], Б. Г. Ананьєва [6], С. Л. Рубінштейна [106], В. С. Мухіної [93], В. В. Століна [118], і т.д., слід звернути увагу, що цей феномен трактується як елемент саморегуляції особистості, що віддзеркалює особливості самоусвідомлення, отже, тут має місце бути факт зворотного впливу самооцінки на досвід. О.М. Леонтьєв зазначає, що самооцінка є однією з

найголовніших умов становлення особистості [83]. І. С. Кон говорить про те, що самооцінка являє собою певні когнітивні схеми, що систематизують і узагальнюють досвід минулого, і спрямована вона на організацію і структурування нової інформації щодо аспекту оцінювання власного «Я» [69]. В даному випадку ми спостерігаємо орієнтацію самооцінки на майбутнє, що значною мірою співвідноситься з наведеним вище положенням О. М. Лактіонова щодо формування досвіду на основі взаємодії минулого та майбутнього в окремо взятий момент. Таке співвіднесення закликає нас більшою мірою в рамках нашої роботи орієнтуватися на трактування самооцінки як елементу самосвідомості, що пропонується саме вітчизняними психологами.

В рамках розуміння самооцінки як ядра самосвідомості мова йдеться про те, що цей феномен представлений як певна думка індивіда щодо себе самого, як оцінка власної значущості, і цінності окремих аспектів власної особистості, як думка про власну поведінку, про окремі дії і діяльність у цілому. Резюмуючи цей і попередні факти, одним з найголовніших висновків, який ми можемо для себе зробити, і на який ми можемо спиратися у подальшому ході дослідження, є те, що самооцінка може вважатися «повноцінною» в аспекті взаємодії з іншими складовими ОКІД, повнофункціональною підструктурою особистісного досвіду.

В ході аналізу феномену самооцінки було позначено поняття саморегуляції. Продовжуючи розгляд такого аспекту функціонування ОКІД, як інтерпретація себе як вартості, ми звернемо окрему увагу на зазначене явище через наступні причини:

По-перше, саморегуляція в названих вище концепціях О. М. Леонтєва, А. О. Реана, Б. Г. Ананьєва, С. Л. Рубінштейна та ін., яких ми дотримуємося у роботі, є тісно пов'язаною з самооцінкою, отже вона автоматично набуває статусу неодмінного «атрибуту» ОКІД.

По-друге, саморегуляція, як зазначає Воцінін О. В., є явищем, що прагне до збереження стабільності певної системи [38], що є співвідносним з

положенням Лактіонова щодо прагнення до утримання стабільності темпу динаміки індивідуального досвіду на організмичному, соціальному та психологічному рівнях. Така схожість у спрямуваннях може вказувати на те, що саморегуляція є однією з найважливіших підструктур ОКІД, і її націленість на стійкість системи гіпотетично детермінує прагнення до стабільності усього особистісного досвіду. Підкреслимо, що на даному етапі ми не можемо це стверджувати, оскільки ми не маємо достовірно підтверджених цьому даних, проте навіть припущення цього є достатньою підставою для більш ретельного звертання уваги на саморегуляцію як на складову ОКІД. Можливо, у подальших дослідженнях ми будемо ставити мету перевірити емпірично таке припущення, проте в рамках поточної роботи ми маємо інші завдання, тим більше, що це не єдина причина, через яку ми приділяємо саморегуляції підвищену увагу.

По-третє, як зазначає М. Я. Басов [16], саморегуляцію слід розглядати в двох аспектах: з одного боку цей феномен базується на загальній установці особистості, що відсилає нас, знов-таки, до самооцінки та призводить до висновку, що в даному аспекті саморегуляція спирається на досвід минулого; з іншого – саморегуляція характеризується постійним реструктуруванням процесу і способів своєї організації, що спрямовує даний феномен в майбутнє, завдяки чому він ще і здатен визначати особливості формування ОКІД. Останній факт дозволяє відносити саморегуляцію, як і самооцінку, до так званих «повноцінних» складових ОКІД, що мають двосторонній зв'язок в рамках даного компоненту, і є не тільки результатом досвіду, але й можуть визначати особливості його формування, отже, це є ще однією причиною такої пильної уваги до даного явища.

Проблема саморегуляції досить широко представлена у психології. В. О. Ганзен зазначає, що саморегуляція є однією з функцій свідомості [43]; І.С. Кон говорить про націленість саморегуляції не тільки на пристосування, але й на вироблення ефективної життєвої орієнтації [69]; Моросанова В. І., Конопкін О. О. та Осницький О. К., представляють саморегуляцію як процес

ініціації, висування і досягнення певних цілей активності з боку суб'єкта [92]; Л. Г. Дика виділяє довільну та мимовільну саморегуляцію [53]; такі прихильники діяльнісного підходу, як Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, та С. Л. Рубінштейн, наполягають на тому, що свідома активність у повній мірі визначає феномен саморегуляції [40; 83; 106]; Н. В. Ожиганова розглядає саморегуляцію як характеристику, що відкриває шлях до розвитку особистості, в той час, як досвід представляється нею в якості фактору, що сприяє прояву цієї характеристики [96]; і т.д.

Оскільки в моделі досвіду Лактіонова, якої ми дотримуємося у роботі, досвід не пов'язується з неусвідомлюваними явищами, далі ми не будемо акцентувати увагу на підходах, що розглядають мимовільну саморегуляцію. Найбільш прийнятною та актуальною на сьогоднішній день нам здається зазначена вище теорія саморегуляції Моросанової та колег, яка відсилає до даного феномену як до явища, що спирається як на динамічні, так і на змістовні аспекти особистості [92], що є доречним, знову-таки, з огляду на дотримання нами структурно-динамічного підходу у вивченні досвіду. З огляду на це, та на те, що в зазначеній теорії найбільш широко залучені до розгляду найрізноманітніші явища, процеси, та рівні психіки (дослідники розглядають як індивідуальну, так і суб'єктно-особистісну саморегуляцію), в рамках нашої роботи ми більшою мірою дотримуватимемося у визначенні поняття саморегуляції саме даної концепції.

Продовжуючи вивчати такий аспект функціонування ОКІД, як інтерпретація себе як вартості, в рамках теоретичного аналізу ми поставили завдання навести явище, яке б у порівнянні з самооцінкою та саморегуляцією більш широко та узагальнено відображала особистісний досвід. Якщо самооцінка більшою мірою відповідає безпосередньо за оцінювання себе, а саморегуляція – за формування нового досвіду, то в ОКІД має бути ще й така складова, яка б інтегрувала розглянуті нами підструктури, координувала їх та спрямовувала. Тут ми звертаємо увагу на такий феномен, як образ «Я».

Поняття образу «Я», запропоноване У. Джемсом, було введене у психологічну науку для розмежування «Я», що пізнає, та «Я» емпіричного [51]. Згодом цей феномен вивчався в рамках різноманітних концепцій: К. Роджерс вивчав структурні компоненти образу «Я», серед яких він виділяв «Я» реальне, «Я» ідеальне, «Я» демонстроване, тощо [104]; Дж. Мід розглядав особливості формування образу «Я» як результату спілкування дитини з дорослими [90]; К. Левін і Ф. Хоппе вивчали регулятивну функцію образу «Я» в ситуації цілепокладання [79]; Р. Вікланд в контексті зазначеної проблематики говорив про протиріччя між безпосередніми бажаннями, а також про відповідність поведінки цінностям [169]; С. Якобсон пов'язував образ «Я» з моральним вибором [142]; Д. Ельконін говорив про даний феномен в контексті самовиховання [135]; і т.д.

Цікавою з нашої точки зору є концепція В. В. Століна, в рамках якої образ «Я» визначається як система уявлень індивіда про себе, заснована на емоційних, чуттєвих, поведінкових і ціннісно-нормативних компонентах особистості, яка спрямована на формування самосвідомості. Саме факт наявності у даному феномені уявлень про себе вже надає підставу для віднесення образу «Я» до ОКІД. Крім того, аналізуючи природу зазначеного феномену, дослідник говорить про образ «Я» як про певну соціальну установку [118]. Останнє визначення дає нам можливість в ході подальшого дослідження здійснити планомірний перехід з вивчення аспекту оцінювання себе як вартості в рамках ОКІД до аспекту оцінювання інших. Тобто, образ «Я» в зазначеному щойно розумінні, будучи віднесений до складових ОКІД, відповідає як за надання оцінки собі, так і за оцінювання інших. Це положення схиляє нас до дотримання саме цієї моделі в рамках подальшого вивчення особистісного досвіду, оскільки дає можливість максимально ефективно інтегрувати одну концепцію до іншої.

Отже, образ «Я», як система уявлень індивіда про себе, є однією з найважливіших складових індивідуального досвіду. Відповідно до концепції Століна, у даному феномені слід виділяти наступні три рівні:

По-перше, це – фізичне «Я» - образ себе, що базується на фізичному благополуччі.

По-друге, це – соціальна ідентичність, що віддзеркалює потребу індивіда належати до певної спільності.

По-третє, це – «Образ Я», що диференціює - феномен, який включає знання про себе, і спрямований на порівняння себе з іншими людьми. Образ «Я» на цьому рівні надає індивіду відчуття власної унікальності, а також забезпечує потреби в самореалізації і самовизначення [118].

Ми бачимо, образ «Я» на всіх рівнях може певним чином характеризувати особистісний досвід, а також – визначати його. Так, спогади про власне фізичне благополуччя у минулому, відбиваючись у досвіді, можуть певним чином реструктурувати його, скеровуючи майбутню активність на відповідну його побудову. Те ж саме можна сказати і про соціальну ідентичність, і про диференціацію образу «Я». Отже, ще раз підкреслимо, що образ «Я» є однією з найбільш значущих складових індивідуального досвіду.

На нашу думку, самооцінка, саморегуляція та образ «Я» - це ті складові ОКІД, що у повній мірі описують особливості функціонування особистісного досвіду в аспекті оцінювання себе як вартості, оскільки зазначені феномени відображають самосприйняття особистості на всіх можливих рівнях: на емоційному, чуттєвому, поведінковому, ціннісно-нормативному, соціальному і т.д. Отже, далі ми маємо на меті перейти до аналізу аспекту оцінювання інших в рамках ОКІД.

Як нещодавно зазначалося, такий феномен, як образ «Я» є елементом, що певним чином характеризує аспект оцінювання себе в рамках ОКІД, проте, з огляду на те, що дане явище є соціальною установкою, воно паралельно спрямовується і на оцінювання інших (оцінювання себе у порівнянні з іншими на рівні соціальної ідентичності за Століним є неможливим без оцінювання інших). Отже, ще раз повторимо, що образ «Я» є однією зі значущих складових ОКІД, і, оскільки ми його вже розглянули

вище, перейдемо до аналізу інших підструктур, що визначають особливості особистісного досвіду в рамках аспекту оцінювання інших.

Нагадаємо, Лактіонов вказував, що інтерпретація інших базується на виявленні особливостей формування сумісності з людьми, якими взаємодіє суб'єкт досвіду, і, якщо шукати той самий феномен, який би з одного боку підходив за параметром визначення сумісності між людьми, а з іншого – мав би найбільш виразне відношення до особистісного аспекту, ми приходимо до поняття людських цінностей. Саме цінності, на нашу думку, є одним з найголовніших явищ, на підставі яких формується сумісність між людьми (сумісність на психофізіологічному рівні ми до уваги не беремо, оскільки досвід в концепції Лактіонова не передбачає наявності неусвідомлюваних процесів). Так, на підставі спільних цінностей може формуватися найвища сумісність, а кардинальні розбіжності у ціннісних пріоритетах можуть призводити до повної несумісності. Отже, підкреслимо: цінності є значущою складовою ОКІД в аспекті оцінювання інших.

Феномен людських цінностей є предметом психологічних досліджень в рамках багатьох концепцій. Так, Н. О. Бердяєв визначає цінності як об'єкт спрямованості особистості, виділяючи матеріальні, духовні та соціальні цінності [18]. В. П. Тугарінов говорить лише про духовні та матеріальні цінності, проте класифікує їх таким чином, ґрунтуючись на сфері їх прояву [121]. Д. О. Леонтьєв виділяє суспільні ідеали, предметні та особистісні цінності [84]. Е. Шпрангер розподіляє цінності, ґрунтуючись на спрямованості особистості [133]. М. Рокіч виділяє термінальні (спрямованість на кінцеву мету) та інструментальні (концентрація на образі дій) цінності [159]. В. Момов виходить з місця певної цінності у життєдіяльності особистості (цінності-цілі, цінності-ідеали, цінності-бажання, тощо) [91]. А. Маслоу вказує на наявність цінностей буття та дефіцитарних цінностей [89]. В. Франкл на підставі розмежування цінностей як смислових універсалій розрізняє цінності творчості, цінності переживання

та цінності відношення [122]. Е. Фромм аналізував усвідомлювані та неусвідомлювані цінності [134], тощо.

В рамках нашої роботи ми маємо звернутися до такого визначення цінностей, яке б, з одного боку, у повній мірі спиралося на розмежування соціальних та особистісних цінностей (щоб відокремити цінності, що належать до соціального та особистісного досвіду в рамках моделі Лактіонова), а з іншого – ґрунтувалося на культурі, середовищі, менталітеті суспільства, оскільки однією з задач нашої роботи є вивчення динаміки процесів ОКІД, обумовлену соціально-політичними змінами. За обома параметрами із високим ступенем відповідності підходить концепція цінностей Ш. Шварца та У. Білскі. Саме ці дослідники розрізняють соціальні та індивідуальні цінності, говорячи, про те, що пізнання потреби базується на особливостях соціокультурного середовища [164].

Отже, Шварц та Білскі, визначаючи цінності як пізнані, усвідомлені потреби, які безпосередньо і у значному ступені залежать від середовища, культури, менталітету певного суспільства, класифікують їх, ґрунтуючись на мотиваційній тенденції, що визначається цінністю. На даній підставі вони виділяють дві групи цінностей, кожна з яких представлена ще двома підгрупами. До першої групи дихотомічно увійшли цінності збереження (а саме – безпека, традиції та конформність) та цінності зміни (саморегуляція та повнота відчуттів). До другої групи аналогічним чином включено цінності самовизначення (благополуччя групи та людства загалом) та цінності самопіднесення (вони представлені владою, гедонізмом та досягненнями).

Таким чином ще раз підкреслюємо, що цінності є однією зі значущих складових ОКІД, яка великою мірою визначає особливості його функціонування, і ми в рамках нашого дослідження будемо дотримуватися розуміння цінностей, запропонованого Ш. Шварцем та У. Білскі.

Тут слід відзначити, що, на нашу думку, образ «Я» та цінності є достатніми поняттями для опису особливостей функціонування ОКІД в аспекті оцінювання інших, оскільки вони у повній мірі охоплюють весь

спектр формування сумісності, на основі якої за Лактіоновим відбувається інтерпретація інших: від уявлень про власні особистісні особливості на емоційному, чуттєвому, поведінковому та нормативному рівнях до співставлення цінностей особистостей, що взаємодіють. Також слід звернути увагу, що Шварц та Білські говорили про експериментальне дослідження цінностей на рівні особистісних ідеалів та рівні поведінки, що проявляється у соціальному аспекті, і, з огляду на спрямованість на ОКІД в рамках нашого дослідження, переважна більшість уваги буде приділятися саме цінностям на рівні ідеалів.

Нарешті переходимо до аналізу складових, які характеризують функціонування ОКІД в аспекті інтерпретації навколишнього світу. Пошук таких складових ми будемо здійснювати, спираючись на два положення.

Перше положення полягає в тому, що за Лактіоновим, як ми вже зазначали, досвід в аспекті оцінювання навколишнього світу ґрунтується на узагальнених мотиваційно-ціннісних орієнтаціях людини, і ціннісні орієнтації в особистісному досвіді не тільки є загальними і неспецифічними по відношенню до об'єктів життєдіяльності, але і являють собою універсальний інструмент оцінювання та інтерпретації накопиченого «матеріалу» про навколишній світ в досвіді людини. Отже, як і у випадку з феноменом образу «Я» в ОКІД, коли дане явище відноситься і до аспекту інтерпретації себе як вартості, і до оцінювання інших, цінності являють собою аналогічну за приналежністю до особистісного досвіду складову, оскільки вони, визначаючи особливості оцінювання інших людей, паралельно спрямовуються на оцінювання навколишнього світу. Оскільки явище цінностей нами вже розглянуто вище, зосередимося на пошуку додаткових складових, які б могли зватися значущими у визначенні особливостей функціонування ОКІД, і для цього ми звертаємося до другого положення.

Друге положення ґрунтується на розумінні дослідником девіантного досвіду, який в його уявленні формується в тому числі на деформованих в

аспекті відповідності суспільним нормам інтерпретаційних комплексів. Девіантний досвід за Лактіоновим є неодмінно пов'язаним з девіантною поведінкою, яка в його емпіричних дослідженнях була представлена алкоголізмом, наркоманією, втечами з дому, бродяжництвом, проституцією та псевдосуїцидом [75]. У пошуку складових, які б, окрім феномену цінностей, ще могли зватися значущими у визначенні особливостей функціонування ОКІД, ми маємо на меті, засновуючись на визначенні девіантного досвіду, шляхом від зворотного визначити, як має функціонувати ОКІД в нормі в аспекті інтерпретації навколишнього світу. І тут ми звертаємося до екзистенціально-гуманістичної концепції В. Франкла, в рамках якої дослідник зазначав, що девіантна поведінка (ті самі наркоманія, алкоголізм і т.д., що розглядалися Лактіоновим) є прямим результатом придушення людиною власної духовності і наслідком відходу від своєї відповідальності за пошук життєвого смислу [122]. За такого визначення феномен смислу життя може стати саме тією складовою, що у значній мірі описує особливості функціонування ОКІД у нормі в аспекті інтерпретації навколишнього світу. Поняття смислу життя, яке ми почерпнули у Франкла, на нашу думку, є таким, що повністю вписується в концепцію індивідуального досвіду Лактіонова щодо оцінювання індивідом світу, так як смисл життя, як стверджував Франкл, не є суб'єктивною категорією, оскільки людина не створює його штучно, не придумує, а знаходить саме у навколишньому світі. Отже, джерело походження смислу життя з одного боку, та його протиставлення девіантності – з іншого, – дають нам обґрунтовані підстави відносити смисл життя до значущих складових ОКІД, що проявляють себе в аспекті інтерпретації навколишнього світу.

Загалом у психологічній науці існує досить велика кількість концепцій, в яких розглядається смисл життя людини. Так, спочатку З. Фрейд [123], а пізніше К. Хорні [127] взагалі визначали прагнення до смислу життя як патологію або хворобу. А. Адлер розглядав смисл життя у зв'язку з фактами загального життя людини у світі, життя людини у

суспільстві та відношення між статями, вказуючи, що смисл життя формується на особливостях взаємозв'язків між зазначеними фактами [3]. К. Юнг пов'язував життєвий смисл з духовними та культурними цілями [140]. У вітчизняній психології проблема смислу життя також представлена досить широко. Л.С. Виготський говорив про те, що смисл формується на основі єднання афективних та інтелектуальних процесів [40]. О. М. Леонт'єв під смислом розумів відношення мотиву діяльності до мети [83]. С. Л. Рубінштейн пов'язував смисл з розкриттям духовного життя людини [106]. Б. Г. Анан'єв ототожнював смисл життя та основну життєву спрямованість [6]; тощо.

Багато з зазначених концепцій могли б лягти в теоретичну основу нашого дослідження, оскільки більшість з них виразно демонструють відношення людини до світу, проте вище ми вже зазначили, що найбільш доцільною у поточній роботі нам здається теорія В. Франкла, вказавши відповідні причини. В рамках власної теорії Франкл стверджував, що смисл життя є вродженою мотиваційною спрямованістю людини, що виступає в ролі головної детермінанти поведінки людини і розвитку її особистості. Як ми вже говорили, життєвий смисл, за Франклом, знаходиться в межах об'єктивного світу, і людина повинна не обрати чи винайти його, а знайти в процесі своєї реалізації та життєвої діяльності. Дослідник виділяв три групи цінностей, на які орієнтується життєвий смисл людини: цінності творчості, цінності переживань, та цінності відношення [122]. Останнє положення вказує на досить багатоаспектне розуміння смислу життя в рамках концепції Франкла, що ще раз запевняє нас у доцільності дотримання саме даної теорії в рамках нашого дослідження.

Слід відзначити, що Д. О. Леонт'єв пізніше адаптував та розвинув теорію Франкла щодо смислу життя. Леонт'єв говорить про два шляхи набуття людиною смислу життя: перший він називає шляхом адаптації, що полягає у впорядкуванні смислу у відповідності з фактичною реальністю;

другий – шляхом самореалізації, що характеризується впорядкуванням життя відповідно до власного смислу [86].

Таким чином, цінності та смисл життя є значущими складовими ОКІД, і ми вважаємо, що ці два поняття є достатніми для опису особливостей функціонування особистісного досвіду в аспекті інтерпретації навколишнього світу, оскільки вони, як було показано, описують у досить широкому діапазоні відношення людини до світу, на якому базується ця інтерпретація.

Отже, значущими складовими, які характеризують особливості функціонування ОКІД, є (рис. 1.1):

- в аспекті інтерпретації себе як вартості: самооцінка, саморегуляція та образ «Я»;
- в аспекті інтерпретації інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду: образ «Я» та цінності;
- в аспекті інтерпретації оточуючого світу: цінності та смисл життя.

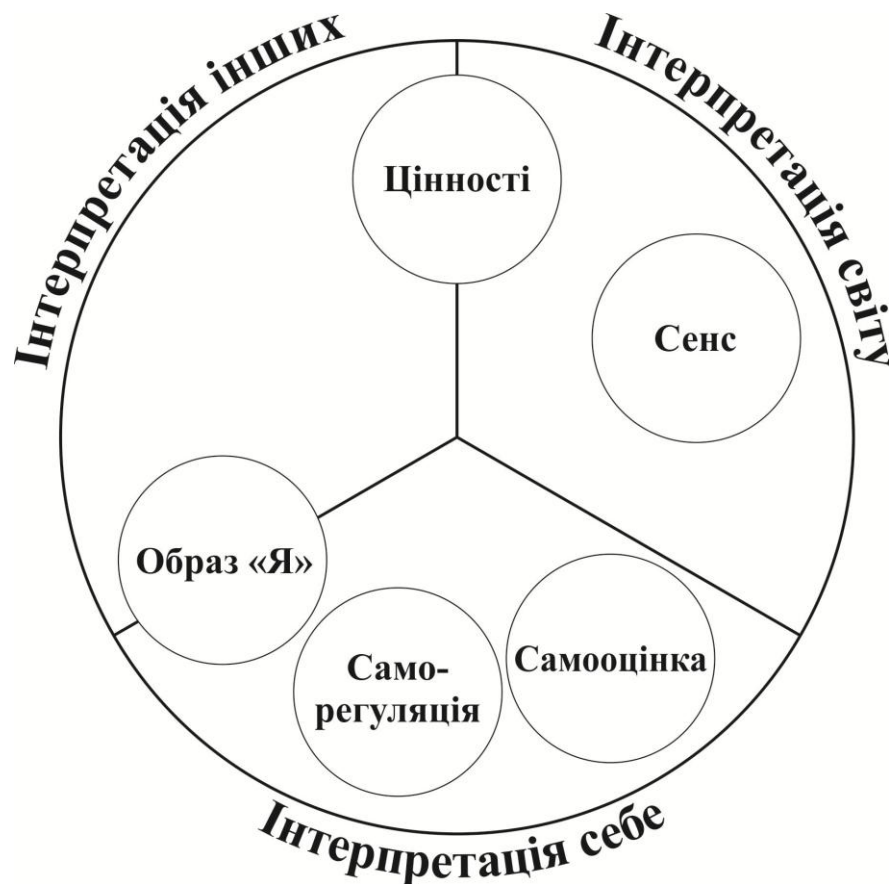

Рис. 1.1. Складові ОКІД, виділені за результатами теоретичного аналізу

Хоча ми визначилися з набором складових ОКІД, якого достатньо для проведення подальших емпіричних досліджень, з метою більш глибокого розуміння особистісного досвіду ми прагнемо віднайти інтегруючу концептуальну основу, в рамках якої зазначені складові могли б найбільш повно розкриватися. Іншими словами, ми маємо звернутися до такої наукової точки зору, в яку найбільш органічно вписувалась система підструктур ОКІД, запропонована нами. І, оскільки ми зосереджені на вивченні особистісного досвіду, безумовно, шукати таку концептуальну основу слід серед теорій особистості.

Аналізуючи різні концепції особистості, слід одразу зазначити, що пошук наукової точки зору, в яку найбільш органічно би вписувалась система підструктур ОКІД, запропонована нами, не буде вестися серед психодинамічних теорій, оскільки в їх рамках феномен несвідомого відіграє одну з визначальних ролей, що не відповідає положенню щодо відсутності мимовільної складової досвіду у концепції Лактіонова, яку ми взяли за основу дослідження. Також ми не будемо зупинятися і на вітчизняних теоріях особистості (Леонтьєва, Рубінштейна, Узнадзе, тощо), оскільки, як ми зазначали раніше, вітчизняна психологія досить тривалий час обходила проблему досвіду стороною.

В ході аналізу ми маємо на меті розглянути такі теорії, які б, по-перше, максимально можливо відображали феномен досвіду; по-друге, якомога ширше репрезентували аспекти особистості; по-третє, враховували б досить значний діапазон джерел особистісного розвитку. Усе це, на наш погляд, має дозволити найбільш повно охопити усі аспекти функціонування ОКІД в рамках подальшого дослідження.

Отже, з огляду на зазначені вище умови, звертаємо увагу на диспозиціональний напрямок вивчення особистості, і, в першу чергу, на теорію, запропоновану Г. Айзенком [4]. В даній концепції мова йдеться про виділення особистісних рис (екстраверсія, нейротизм, психотизм), що можна назвати відповідним висунутій нами умові широкої репрезентації

особистісних аспектів. Проте, в моделі особистості Айзенка мова йдеться про обумовленість зазначених рис виключно психофізіологічними особливостями, що робить неможливим дотримання умови врахування значного діапазону джерел розвитку особистості. Отже, ми не можемо повністю прийняти дану теорію в рамки дослідження, тим більше, що досвід у ній представлення не має, проте, з огляду на виконання однієї з висунутих умов, ми не викреслюємо її, а повернемося до даної концепції пізніше.

У теорії особистості Кеттелла ще більш розгорнуто представлено виділення особистісних рис, які в даному випадку подані у вигляді шістнадцяти факторів. Крім того, в рамках власної концепції Кеттелл говорить про те, що розвиток особистості відбувається, ґрунтуючись на генетичних факторах, факторах навколишнього середовища, та їх взаємодії [148]. Проте у Кеттелла жодним чином не представлений досвід. Отже, в даній ситуації виконуються дві з трьох вимог, висунутих нами до концепції, в яку найбільш органічно би вписувалась система підструктур ОКІД, запропонована нами.

Г. Олпорт [97] також виділяв і середовище, і спадковість у якості джерел формування особистості. Також дослідник для опису особистості ввів цілий ряд рис, серед яких були, в тому числі, поняття самоідентичності, раціональне керування собою, та образ себе, які значущо перекликаються зі складовими ОКІД, що відкриває широкі можливості застосування даної концепції при дослідженні особистісного досвіду. Більш за це, в наукових думках Олпорта можна простежити певні натяки на присутність досвіду: дослідник виділяв почуття поваги через успішність досягнення а також – рису, що відповідає за постановку та досягнення цілей, що відсилає до часового аспекту, на основі якого відбувається формування досвіду. Тим не менш, таке представлення досвіду є недостатнім для глибокого вивчення ОКІД.

В даній ситуації мала б виникнути ідея інтеграції зазначених концепцій з умовою доповнення їх уявленнями про досвід для подальшого

вивчення ОКІД. Проте така необхідність відпадає, оскільки на сьогоднішній день вже існує теорія особистості, яка базується на положеннях Айзенка, Олпорта та Кеттелла, та значною мірою враховує представленість досвіду як елементу особистісного існування. Такою концепцією є модель «Великої п'ятірки» Голдберга та Нормана [153; 157], теорія, що постулює наявність п'яти рис, які цілком описують особистість.

По-перше, в зазначеній концепції окремою рисою виділена орієнтація особистості на досвід. Ця риса – відкритість досвіду, яка визначає те, наскільки людина відкрита для сприйняття різноманітних стимулів; наскільки вона оригінальна; наскільки широким є коло її інтересів; а також ця риса відображає те, наскільки людина готова до ризику. Дане визначення демонструє характер зв'язку особистості з досвідом, отже залучення явища відкритості досвіду до нашого дослідження має сприяти більш глибокому аналізу ОКІД.

По-друге, у «Великій п'ятірці» представлено досить широкий спектр прояву особистісної активності: екстраверсія, доброзичливість, сумлінність, емоційна стабільність, та вже названа відкритість досвіду. Ці феномени можуть з певною ефективністю пояснювати особистісні особливості на всіх рівнях – від індивідуальних проявів здібностей до особистісної спрямованості. В даному випадку ми говоримо про «певну» ефективність, бо, все ж таки, на нашу думку, дана модель, хоч і охоплює значну частину особистісних аспектів, в її рамки не включені абсолютно всі вони. Так, наприклад, у моделі не простежується приділення уваги інтелекту, ціннісним спрямуванням, тощо, – ряду тих феноменів, що знаходять відображення в інших теоріях особистості. Проте ми не вважаємо це критичним, оскільки представлені у концепції феномени значною мірою задовольняють наші вимоги до дослідження ОКІД.

По-третє, всі зазначені у «Великій п'ятірці» риси можуть бути співвіднесені з певними складовими ОКІД. Так, екстраверсія, емоційна стабільність, та доброзичливість співвідносяться з аспектом інтерпретації

інших; сумлінність – з інтерпретацією себе, відкритість досвіду – з усіма аспектами ОКІД одночасно.

Впровадження моделі «Великої п'ятірки» у дослідження, на нашу думку, має сприяти більш глибокому та детальному аналізу ОКІД через наступні причини:

1. За допомогою залучення особистісних рис до аналізу ОКІД відкривається можливість вивчення відношення особистості до певних складових особистісного досвіду. Тобто, дослідження набуває характеру, коли не просто вивчаються особливості взаємовідношення певних підструктур досвіду, а ці особливості в контексті повноцінного функціонування особистості;

2. Впроваджувана концепція розглядається цілісно, що дає змогу отримати відповідні уявлення про функціонування ОКІД на рівні особистості. Крім того, такий підхід має уберегти нас від помилок, пов'язаних зі структуралістським баченням досліджень.

3. З'являється можливість відстежувати особливості динаміки складових ОКІД в залежності від особливостей прояву особистісних характеристик.

Отже, ми розглянули складові, що відображують особливості функціонування ОКІД: самооцінку, саморегуляцію, образ «Я», цінності та смисл життя, а також навели аргументи щодо необхідності залучення концепції особистості до дослідження. Нагадаємо, що цією концепцією стала «Велика п'ятірка» Голдберга та Нормана. Тепер перед нами постає завдання, яким чином побудувати дослідження так, щоб максимально ефективно подолати труднощі, пов'язані з постійною динамікою складної структурно-динамічної системи особистісного досвіду, яка призводить до регулярних змін у побудові ОКІД. Ці зміни можуть по-різному визначати ієрархію підструктур зазначеного компоненту, отже в рамках вирішення завдання з подальшої побудови дослідження ми маємо на меті винаходження такої складової, що являла б собою найбільш репрезентативну характеристику

особистісного досвіду, оскільки виразність ступеня репрезентативності має визначати точність показників особливостей функціонування складових ОКІД. В ході подальших міркувань ми дійшли висновку, що такою характеристикою міг би бути образ «Я», оскільки він, як ми можемо бачити з наведеного вище аналізу, являє собою явище, що більше ніж інші є інтегративною характеристикою ОКІД, тобто, через нього можуть певним чином проявлятися інші складові ОКІД. Проте дослідження образу «Я» в контексті досвіду мало б передбачати залучення часового аспекту, оскільки формування досвіду, як зазначав Лактіонов, відбувається саме завдяки взаємодії минулого і майбутнього.

Вище вже зазначалося, що образ «Я» розглядався і в контексті цілепокладання у майбутньому, і в контексті формування уявлень про себе, заснованих на минулому досвіді, отже – можна констатувати, що в даному явищі значною мірою враховується часовий аспект. Якщо виходити з того, що одним з найважливіших аспектів функціонування ОКІД є **інтерпретація**, тобто, говорячи спрощено, оцінювання та роз'яснення, образ «Я» в контексті досвіду має також розглядатися з позиції його певних властивостей, спрямованих на оцінювання, а не просто як система уявлень. Оцінювання власного «Я», очевидно, має характеризуватися певними критеріями, і такий феномен, як благополуччя, що не тільки визначає самосприйняття людини, але й дозволяє віднести це самосприйняття до позитивного, нейтрального або негативного характеру, на нашу думку, як найкраще підходить в якості критерію оцінювання. Оцінювання благополуччя власного «Я» дозволяє визначити людині свої позиції, співвіднести себе з іншими, та зрозуміти те, яке місце вона займає у світі. Отже, ми звертаємо увагу на **образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя** і далі будемо розглядати його саме з цієї позиції. Окрім того, що дане поняття враховує часовий аспект, сам феномен благополуччя, як ми вже зазначали у вступі, окрім певних особистісних спрямувань, віддзеркалює певний тимчасовий стан, що констатується у конкретний момент життя людини [131]. Отже, дане

поняття відкриває можливості проведення «зрізу» стану людини на будь-якому етапі функціонування її особистості, і цей стан буде певним чином відображати й досвід. Отже, далі ми будемо розглядати образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя.

1.3. Образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя

Перш за все, слід окреслити, що під благополуччям, що стосується уявлень особистості про власне «Я», ми маємо на увазі психологічний аспект загального визначення феномену благополуччя. Це впливає з самого факту залучення образу «Я» до структури даного явища. І, перш ніж розкрити зміст образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, слід розглянути більш широке поняття психологічного благополуччя у науці, та визначитися з концепціями, яких ми будемо дотримуватися в подальшому ході дослідження.

Якщо відійти від психологічного аспекту, то на сьогоднішній день поняття благополуччя не передбачає розбіжностей у трактуванні. Д. Ушаков визначає благополуччя або у розумінні спокійного плину життя, який не порушується невдачами та бідами, або у сенсі достатку та матеріальної забезпеченості [120]. І переважна більшість трактувань даного феномену будуються у подібному ключі. Очевидно, що така однозначність у трактуванні базується, в тому числі, на етимології даного поняття: у старослов'янській мові «благо» означає «добро», а «полука» перекладається як «випадок або доля», тобто, «блага полука» дослівно – це «добрий випадок» або «добра доля» [99].

В рамках психології ситуація представляється іншою, оскільки психологічне благополуччя досліджується в рамках двох різних наукових напрямів: у гедоністичних та евдемоністичних концепціях. Будучи відносно молодим, введеним у 1969 році Н. Бредберном [147], дане поняття не виключає появи нових поглядів щодо його природи, проте сьогодні воно

визначається або з позиції суб'єктивного відчуття благополуччя, або з точки зору особистісного зростання.

Гедоністичні концепції вказують на те, що психологічне благополуччя (ПБ) безпосередньо пов'язується з поняттями щастя, позитивних емоцій та задоволеності життям. Так, засновник даного наукового напрямку Н. Бредберн вказував дихотомію щастя-нещастя, або задоволеність-незадоволеність життям у якості базового критерію виділення психологічного благополуччя. Е. Дінер, розвиваючи концепцію Бредберна, виділив задоволення, приємні та неприємні емоції у структурі ПБ. Крім того, дослідник розмежовував поняття психологічного та суб'єктивного благополуччя, вважаючи останнє лише складовою психологічного здоров'я [152]. Згодом М. Аргайл поєднав компоненти ПБ, запропоновані Дінером у поняття «щастя» [11]. Р. Шаміонов визначає суб'єктивне благополуччя, яке, як ми зазначили вище, є тотожним ПБ, в якості самовідношення та відношення людини до значущих життєвих подій, що визначає її задоволеність або незадоволеність [131].

Евдемоністичні концепції ґрунтують ПБ на реалізації людиною власного потенціалу та на саморозвитку у певній діяльності. Так, засновник даного напрямку К. Ріфф визначала ПБ як сукупність стійких психологічних рис, наявних у людини, що дозволяють їй функціонувати більш успішно у порівнянні з ситуацією відсутності цих рис. В рамках власної концепції Ріфф виділила основні компоненти ПБ, які представлені позитивними відносинами з іншими, самоприйняттям, автономією, цілеспрямованістю життя, управлінням середовищем та особистісним зростанням [163]. Г. Олпорт вказував на те, що ПБ формується на основі наближення людини до віддалених ідеалів, цілей та завдань [97]. К. Роджерс говорив про феномен «гарного життя», як про стан людини, що характеризується задоволеністю, щастям, досконалістю, актуалізацією, а також вказує на певний напрям, у якому рухається людина відповідно до власної природи [104]. Г. Вороніна говорить про ПБ як про системну характеристику людини, що формується в неї на протязі життєдіяльності, засновуючись на психофізіологічному

збереженні функцій [36]. В подібному ключі ПБ розглядалося такими авторами, як Д. Леонт'єв, Г. Вороніна, О. Ідобаєва, тощо.

Якщо співставляти ПБ та особистісний досвід на предмет пошуку відповідності їх концепцій, слід нагадати, що ОКІД, як ми розглядаємо його в рамках нашої роботи, являє собою сукупність стійких оцінок людини, оснований на сформованій системі інтерпретацій, що наділена частиною індивідуального, яка характеризує людську здатність оцінювати навколишній світ, інших та себе на різних підставах. В такому визначенні простежується значна багатоаспектність даного феномену, оскільки в ньому міститься спрямованість і на себе, і на соціум, і на середовище; крім того, з аналізу, наведеного у попередніх підрозділах, можна побачити, що формування зазначеної системи інтерпретацій передбачає включення найрізноманітніших аспектів: ціннісних смислових, таких, що стосуються самосприйняття, тощо. З огляду на це, ми можемо констатувати, що феномен особистісного досвіду не може характеризуватися лише дихотомічним поняттям задоволеності-незадоволеності, оскільки він є набагато ширшим. Крім того, як вже неодноразово зазначалося, досвід формується лише за умови взаємодії минулого та майбутнього, а явище задоволеності більше спирається на поточний момент, оскільки воно, як стверджує С. Головін [47], є станом. Це хоч і є позитивною передумовою для фіксації особливостей даного феномену у певний момент часу, проте цього недостатньо для проведення глибокого аналізу ОКІД. За таких умов ми приходимо до висновку, що ПБ, як воно розуміється у гедоністичних теоріях, є концептуально недостатнім для опису особистісного досвіду.

З наведеної точки зору благополуччя у трактуванні прихильників евдемоністичного підходу більш широко вписується в концепцію індивідуального досвіду Лактіонова, оскільки враховує не тільки суб'єктивне переживання позитивного стану, а й різноманітні особистісні спрямування. Тобто, ПБ в даному випадку є і станом, і більш широким утворенням особистості, що визначає особливості її розвитку. Найбільш цікавою з

позиції наших дослідницьких інтересів нам здалася модель ПБ К. Ріфф. Як вже зазначалося, Ріфф говорила про певні особистісні риси що дозволяють людині функціонувати більш успішно у порівнянні з ситуацією відсутності цих рис. Подальший аналіз дозволив нам виявити, що ці риси у високому ступені є співвідносними з аспектами ОКІД. Так, самоприйняття, автономія та особистісне зростання слід співвідносити з аспектом інтерпретації себе як вартості; позитивні відносини з іншими – з аспектом інтерпретації інших; цілеспрямованість життя та управління середовищем – з аспектом інтерпретації навколишнього світу. Таким чином, можна побачити, що концепція ПБ К. Ріфф має сприяти значному розширенню уявлень про особистісний досвід, отже у подальшому ході дослідження ми будемо дотримуватися у визначенні благополуччя саме неї. Проте ми не плануємо розглядати безпосередньо особистісні риси, виділені Ріфф, оскільки наші дослідницькі зусилля спрямовані не на вивченні психологічного благополуччя, а на феномені, мова про який піде далі.

Ми вже позначали, що в якості складової, що являла б собою найбільш репрезентативну характеристику особистісного досвіду може виступати образ «Я», оскільки через нього можуть певним чином проявлятися інші складові ОКІД. Акцентування на часовому аспекті самоуявлення та на врахуванні моменту критеріальності оцінювання змусило нас розглядати образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя.

Для більш глибокого розуміння феномену ОЯУБ, слід звернутися до досліджень І. В. Кряж. Дослідниця вказувала на важливість аспекту розмежування соціального, історичного та індивідуального часу [71]. Під соціальним часом мається на увазі наповненість соціального життя типовими подіями, а також соціальні аттїтуди, які створюють певний психологічний фон на тлі історичного та індивідуального часу. Історичний час виділяється на основі теоретичних особливостей побудови образу минулого в рамках конкретної світоглядної епохи. Під індивідуальним часом слід розуміти

сукупність етапів життєвого шляху суб'єкта, кожен з яких має універсальне значення, що припускає виконання певної місії в житті.

В контексті дослідження особистісного аспекту індивідуального досвіду звернемо увагу на відповідний тип часу – індивідуальний. В його рамках на кожному з етапів є певні так звані місії, які мають виконуватися людиною. Якщо ми повернемося до визначення благополуччя в рамках евдемоністичних концепцій, яких ми дотримуємось у нашому дослідженні, ми пригадаємо, що Олпорт говорив, що благополуччя формується на основі наближення людини до віддалених ідеалів, цілей та завдань, в даному випадку – до виконання зазначених місій. Отже, в контексті індивідуального часу саме досягнення або недосягнення місії кожного з етапів у певній мірі може визначати ПБ. На тлі цього І. В. Кряж пропонує модель оцінювання не просто образу «Я» в такому вигляді, який він є на поточний момент, а його благополуччя у минулому, сьогодні та майбутньому [71]. Такий підхід дозволяє не тільки відстежувати динаміку благополуччя образу «Я», але й пов'язати його з особистісним досвідом, для якого залучення часового параметру є необхідним.

Отже, на підставі поєднання концепції психологічного благополуччя К. Ріфф та ідеї благополуччя образу «Я» І. В. Кряж, ми дійшли до поняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя.

Таким чином, визначившись зі складовою, яка є найбільш репрезентативною в ОКІД, ми завершили формування набору підструктур, що мають за допомогою емпіричного аналізу в подальшому ході дослідження поглибити уявлення про особистісний досвід.

Висновки до розділу 1:

1. Проблема вивчення індивідуального досвіду характеризується високою значущістю та актуальністю, оскільки даний феномен, будучи невід'ємною частиною життєдіяльності людини, стосується усіх без виключення аспектів особистісного функціонування. Питання досвіду

розглядається у психології вже досить довгий час, проте на сьогоднішній день не існує єдиної точки зору на дане явище.

2. Відповідно до нашої думки, модель індивідуального досвіду, запропонована О.М. Лактіоновим, є в умовах сьогодення найбільш актуальною, оскільки кардинальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві реалізуються за трьома паралельними напрямками, відповідними компонентам індивідуального досвіду в рамках зазначеної моделі: історичному (процес переосмислення подій радянської епохи на мнемічному рівні), особистісному (зміни у самоідентифікації громадян) та соціальному (часта зміна соціально-політичного вектору розвитку країни).
3. Розгляд індивідуального досвіду найбільш доцільним нам вбачається, починаючи з особистісного його компоненту. По-перше, дана складова є базовим засобом відображення людської життєдіяльності, і ця базовість проявляється в тому, що соціальний та мнемічний компоненти досвіду у певній мірі спираються на його особистісну підструктуру, що не завжди може бути застосовано до зворотного процесу. По-друге, на відміну від мнемічного та соціального компонентів, що більшою мірою вказують на змістовний аспект досвіду, особистісна складова відповідає за організацію досвіду та утримання його структури, отже першочергове вивчення організаційного аспекту досвіду через виявлення певних механізмів та закономірностей має сприяти більш системному дослідженню його змістовної складової, що веде до підвищення ефективності дослідницьких зусиль, спрямованих на аналіз людського досвіду.
4. Особистісний компонент досвіду спрямований на накопичення та застосування різноманітних інтерпретаційних комплексів, які дають змогу надавати оцінку собі та іншим, оцінювати явища і події, що відбуваються у зовнішньому світі, визначати власну поведінку та особистісний розвиток і коригувати їх у відповідності до мінливих умов.

Дана складова індивідуального досвіду функціонує за трьома аспектами, кожний з яких характеризується певними психологічними феноменами; причому деякі з зазначених феноменів можуть одночасно бути віднесені до двох аспектів. Так, аспект інтерпретації себе як вартості містить самооцінку, саморегуляцію та образ «Я»; аспект інтерпретації інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду – образ «Я» та цінності; аспект інтерпретації оточуючого світу – цінності та смисл життя.

5. Аналіз індивідуального досвіду крізь призму особистості найбільш доцільним нами вбачається в рамках концепції «Великої п'ятірки». По-перше, в даній теорії окремою рисою виділене відношення особистості до досвіду (відкритість досвіду). По-друге, у цій концепції представлено досить широкий спектр характерних рис, що можуть з певною ефективністю пояснювати особистісні особливості на всіх рівнях – від індивідуальних проявів здібностей до особистісної спрямованості. По-третє, всі зазначені у «Великій п'ятірці» риси можуть бути співвіднесені з певними складовими особистісного досвіду: екстраверсія, емоційна стабільність, та доброзичливість співвідносяться з аспектом інтерпретації інших; сумлінність – з інтерпретацією себе, відкритість досвіду – з усіма аспектами особистісного компоненту індивідуального досвіду одночасно.
6. Серед усіх складових особистісного досвіду до статусу найбільш репрезентативної характеристики усієї структури наближається образ «Я». В аналіз особистісного компоненту індивідуального досвіду, з огляду на представленість часового аспекту та аспекту наявності критеріїв оцінювання, було залучено поняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, яке визначається як інтегральна оцінка стану людини, заснована на особливостях побудови нею: відносин з іншими, самоприйняття, світогляду, та автономії у минулому, сьогоденні і майбутньому.
7. Уявлення про власне благополуччя розглядається в руслі евідемоністичного підходу. По-перше, благополуччя у трактуванні

прихильників зазначеного підходу більш широко, у порівнянні з альтернативним гедоністичним напрямом, вписується в концепцію індивідуального досвіду Лактіонова, оскільки враховує не тільки суб'єктивне переживання позитивного стану, а й різноманітні особистісні спрямування. По-друге, особистісні риси, виділені в рамках евдемоністичного підходу К. Ріфф у якості основи визначення психологічного благополуччя, у високому ступені є співвідносними з аспектами ОКІД. Так, самоприйняття, автономія та особистісне зростання слід співвідносити з аспектом інтерпретації себе як вартості; позитивні відносини з іншими – з аспектом інтерпретації інших; цілеспрямованість життя та управління середовищем – з аспектом інтерпретації навколишнього світу.

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора: [108; 114; 115].

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Завдання емпіричного дослідження

Метою експериментального дослідження є визначення особливостей структурної організації особистісного компоненту індивідуального досвіду. Особистісний компонент індивідуального досвіду включає в себе самооцінку, саморегуляцію, образ «Я», цінності та смисложиттєві орієнтації. Характеристикою, що інтегрально репрезентує особистісний компонент індивідуального досвіду, є благополуччя, відображене в образі «Я». Додатковими характеристиками, що дозволяють розглянути особистісний досвід на тлі функціонування особистості, є феномени, що входять до «Великої п'ятірки»: екстраверсія, емоційна стабільність, доброзичливість, сумлінність та відкритість досвіду.

Для досягнення мети в рамках роботи були поставлені наступні емпіричні завдання:

1. Виявити взаємозв'язок відкритості досвіду зі складовими ОКІД.
2. Визначити факторну структуру феномену образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя.
3. На основі факторів образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя провести кластерний аналіз по виборці з метою виявлення різних профілів благополуччя, відображеного в образі «Я».
4. Провести порівняльний аналіз виявлених профілів образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя з урахуванням складових особистісного компоненту індивідуального досвіду – самооцінки, саморегуляції, цінностей та смисложиттєвих орієнтацій, а також особистісних рис, в рамках яких проявляється досвід – екстраверсії, емоційної стабільності, доброзичливості, сумлінності та відкритості досвіду.
5. Провести порівняльний аналіз складових особистісного компоненту індивідуального досвіду з урахуванням часу та наявності соціально-політичних змін.

2.2. Характеристика методів та методик дослідження. Обґрунтування обраних методик

У відповідності до теоретичних основ дослідження було використано ряд психодіагностичних методик, а також методи математико-статистичного аналізу для обробки кількісних даних.

Серед зазначених методів використовувалися наступні методики:

1. Методика діагностики самооцінки С. А. Будассі;
2. Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової;
3. Методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості;
4. Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. А. Леонтєва;
5. Переглянутий особистісний опитувальник NEO (NEO PI-R – Revised NEO Personality Inventory) Р. МакКрає та П. Кости, адаптований В. Є. Орлом;
6. Метод суб'єктивного шкалювання для дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в модифікації І.В.Кряж.

Для обґрунтування вибору кожної конкретної методики розглянемо їх більш детально.

Методика діагностики самооцінки С. А. Будассі

В ході теоретичного аналізу було визначено три аспекти функціонування ОКІД: інтерпретація себе як вартості, інтерпретація інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду, інтерпретація оточуючого світу. Було встановлено, що в рамках аспекту інтерпретації себе базисом особистісного інтерпретаційного комплексу виступає сукупність оцінок самого себе, тобто, самооцінка як ядро самосвідомості, що представлена як певна думка індивіда щодо себе самого, як оцінка власної значущості, і цінності окремих аспектів власної особистості, як думка про власну поведінку, про окремі дії і діяльність у цілому.

Методика Будасі є досить відомою, тому детальний її опис наводитися не буде. Лише зазначимо, що вона спрямована на кількісне дослідження самооцінки за допомогою ранжування. Нагадаємо нормативні показники за методикою: від +1,0 до +0,8 - самооцінка висока, неадекватна; від +0,79 до +0,53 - самооцінка висока, адекватна; від +0,52 до -0,1 - самооцінка середня, адекватна; від -0,09 до -0,32 - самооцінка низька, адекватна; від -0,33 до -1,0 - самооцінка низька неадекватна.

Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової

В ході теоретичного аналізу було встановлено, що саморегуляція є ще однією складовою, що характеризує аспект інтерпретації себе як вартості в рамках ОКІД.

Теорія Моросанової та колег відсилає до феномену саморегуляції як до явища, що спирається як на динамічні, так і на змістовні аспекти особистості, що є доречним з огляду на дотримання нами структурно-динамічного підходу у вивченні досвіду. Твердження опитувальника сформульовані на основі типових ситуацій з життя людини, і вони не мають безпосереднього зв'язку з певною специфікою будь-якої навчальної або професійної діяльності. Методика в якості мети ставить діагностику розвитку індивідуальної саморегуляції, а також її персонального профілю, який включає в себе показники планування, моделювання, оцінки результатів та програмування; а також – показники розвитку регуляторних властивостей особистості – самостійності та гнучкості.

Методика складається з 46 тверджень, що являють собою єдину шкалу «Загальний рівень саморегуляції», яка показує рівень сформованості і розвиненості індивідуальної системи саморегуляції людської довільної активності. Твердження, представлені в опитувальнику, входять до складу шести шкал:

Шкала «Планування» – характеризує індивідуальні особливості формування і фіксації цілей, а також розвиненість усвідомленого планування діяльності у людини.

Шкала «Моделювання» – вказує на індивідуальну сформованість уявлень про внутрішні і зовнішні значущі умови, ступінь їх деталізованості, усвідомленості та адекватності.

Шкала «Програмування» – характеризує індивідуальну сформованість усвідомленого програмування людиною власних дій.

Шкала «Оцінювання результатів» - вказує на індивідуальну сформованість і адекватність оцінки людиною себе, а також на розвиненість здібності до оцінювання результатів своєї поведінки і власної діяльності.

Шкала «Гнучкість» – характеризує рівень розвитку регуляторної гнучкості, під якою розуміється здатність вносити корекції, перебудовувати систему саморегуляції при зміні внутрішніх і зовнішніх умов.

Шкала «Самостійність» – вказує на рівень регуляторної автономності.

Шкала «Загальний рівень саморегуляції» – вказує на розвиненість загального рівня сформованості складного індивідуального комплексу усвідомленої саморегуляції людської довільної активності.

Наведемо нормативні показники даної методики:

Таблиця 2.1

Нормативні показники опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки»

В. І. Моросанової

Шкала	Кількість балів		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Планування	<3	4-6	>7
Моделювання	<3	4-6	>7
Програмування	<4	5-7	>8
Оцінювання результатів	<3	4-6	>7
Гнучкість	<4	5-7	>8
Загальний рівень саморегуляції	<23	24-32	>33

Методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості

В рамках теоретичного аналізу було встановлено, що в ОКІД аспект інтерпретації інших базується на виявленні особливостей формування сумісності з людьми, якими взаємодіє суб'єкт досвіду. У якості феномену, який з одного боку підходить за параметром визначення сумісності між людьми, а з іншого – має найбільш виразне відношення до особистісного аспекту, були наведені цінності людини.

Ш. Шварц та У. Білскі в рамках теорії, на якій ґрунтується методика вивчення цінностей, розрізняють соціальні та індивідуальні цінності, говорячи, про те, що пізнання потреби базується на особливостях соціокультурного середовища. Дослідники класифікують цінності, ґрунтуючись на мотиваційній тенденції, що визначається цінністю. На даній підставі вони виділяють дві групи цінностей, кожна з яких представлена ще двома підгрупами. До першої групи дихотомічно увійшли цінності збереження (а саме – безпека, традиції та конформність) та цінності зміни (саморегуляція та повнота відчуттів). До другої групи аналогічним чином включено цінності самовизначення (благополуччя групи та людства загалом) та цінності самопіднесення (вони представлені владою, гедонізмом та досягненнями).

Слід зазначити, що, відповідно до мети нашого дослідження, в рамках нашого дослідження ми брали до уваги лише ту частину опитувальника, що вивчає цінності на рівні нормативних ідеалів.

Наведемо стислий опис шкал методики:

Шкала «Влада» - репрезентує цінність соціального статусу, домінування над іншими людьми і володіння ресурсами;

Шкала «Досягнення» - репрезентує цінність особистого успіху у відповідності до конкретних соціальних стандартів;

Шкала «Гедонізм» - репрезентує цінність насолоди або чуттєвого задоволення;

Шкала «Стимуляція» - репрезентує цінність хвилювання і новизни;

Шкала «Самостійність» - репрезентує цінність самостійності думок і дій;

Шкала «Універсалізм» - репрезентує цінність розуміння, толерантності та захисту благополуччя всіх людей і природи;

Шкала «Доброта» - репрезентує цінність збереження і примноження добробуту близьких людей;

Шкала «Традиція» - репрезентує цінність поваги і відповідальності за релігійні та культурні ідеї та звичаї;

Шкала «Конформність» - репрезентує цінність стримування спонукань і дій, які можуть зашкодити оточуючим, і які не відповідають очікуванням соціуму;

Шкала «Безпека» - репрезентує цінність стабільності і безпеки суспільства, відносин і себе самого.

Зазвичай в процесі обробки і інтерпретації відповідно до середнього балу по кожному з типів цінностей вибудовується їх рангове співвідношення за допомогою присвоєння кожному типу цінностей рангу від 1 до 10. Ранг №1 присвоюється такому типу цінностей, який має найбільш високий середній бал, ранг №10 – типу з найнижчим середнім балом. Показник рангу від 1 до 3, отриманий за певними типами цінностей, характеризує їх як високо значимі для випробуваного. Показник від 7 до 10 вказує на низьку значимість відповідних типів цінностей.

В рамках нашого дослідження ми не мали на меті вибудовування ієрархії цінностей, оскільки дослідження ОКІД передбачає оперування з вихідними балами, отже ми обмежилися останньою процедурою при обробці результатів.

Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. А. Леонтьєва

З огляду на виявлений в ході теоретичного аналізу факт формування нормального, протилежного девіантному, досвіду, було встановлено, що

смысл життя являє собою найбільш значущу складову, що характеризує особливості функціонування ОКІД в аспекті інтерпретації оточуючого світу.

Методика діагностики смисложиттєвих орієнтацій Д.А. Леонтьєва дозволяє експериментально виявити джерело смыслу життя людини, а також – часові параметри даного джерела (минуле, сьогоднішня або майбутнє). Розробляючи методику, Леонтьєв ґрунтувався на концепції В. Франкла, в рамках якої говориться, що смысл життя є вродженою мотиваційною спрямованістю людини, що виступає в ролі головної детермінанти поведінки людини і розвитку її особистості. Життєвий смысл, за Франклом, знаходиться в межах об'єктивного світу, і людина повинна не обрати чи винайти його, а знайти в процесі своєї реалізації та життєвої діяльності.

Леонтьєв говорить про два шляхи набуття людиною смыслу життя: перший він називає шляхом адаптації, що полягає у впорядкуванні смыслу у відповідності з фактичною реальністю; другий – шляхом самореалізації, що характеризується впорядкуванням життя відповідно до власного смыслу.

Сама методика містить 20 дихотомічних пар тверджень, що відбивають уявлення людини про певні чинники свідомості життя. В ході її проведення виявляються наступні шкали:

Шкала «Цілі в житті» - вказує на наявність або відсутність в житті людини цілей у майбутньому, які надають їй життю спрямованості, осмисленості, і перспективи.

Шкала «Процес життя» - показує те, чи сприймає людина власне життя як цікавий, наповнений змістом, і емоційно насичений процес.

Шкала «Результативність життя» - відображає особливості сприйняття людиною пройденого відрізка життя, а так само оцінку того, наскільки осмисленою і продуктивною була та її частина, яка вже прожита.

Шкала «Локус контролю – Я» - характеризує особливості уявлення людини про силу своєї особистості, про наявність можливості свободи вибору, в побудові свого життя відповідно до власних завдань та цілей.

Шкала «Локус контролю – життя» - характеризує ступінь виразності переконання в тому, що людині надано вільно контролювати своє життя, самій приймати рішення і втілювати ці рішення у життя.

У таблиці 2.2 наведено нормативні показники методики діагностики смисложиттєвих орієнтацій Д.А. Леонтьєва, що відповідають віку респондентів нашого дослідження.

Таблиця 2.2

Нормативні показники методики діагностики смисложиттєвих орієнтацій Д. А. Леонтьєва

Шкала	Чоловіки		Жінки	
	Середнє	Ст. відх	Середнє	Ст. відх
1. Цілі	32,90	5,92	29,38	6,24
2. Процес	31,09	4,44	28,80	6,14
3. Результат	25,46	4,30	23,30	4,95
4. ЛК-Я	21,13	3,85	18,58	4,30
5. ЛК-життя	30,14	5,80	28,70	6,10
Загальна ОЖ	103,10	15,03	95,76	16,54

Переглянутий особистісний опитувальник NEO (NEO PI-R – Revised NEO Personality Inventory) Р. МакКрає та П. Косту (в адаптації В. Є. Орла)

Було зазначено, що для більш глибокого розуміння особистісного досвіду дослідження потребує залучення інтегруючої концептуальної основи, в рамках якої складові ОКІД могли б найбільш повно розкриватися. З огляду на найбільшу сумісність з концепцією Лактіонова, була запропонована модель «Великої п'ятірки» Голдберга та Нормана, теорія, що постулює наявність п'яти рис, які цілком описують особистість.

У «Великій п'ятірці» представлено досить широкий спектр прояву особистісної активності: екстраверсія, доброзичливість, сумлінність, емоційна стабільність, та відкритість досвіду.

Р. МакКрає та П. Коста розробили на основі зазначеної моделі п'ятифакторний особистісний опитувальник. Автори впевнені, що перелічених рис «Великої п'ятірки» достатньо для повного об'єктивного опису моделі особистості.

Шкали у тесті-опитувальнику, що містить 75 парних дихотомічних стимульних висловлювань визначаються наступним чином:

Шкала «Екстраверсія-інтроверсія» - демонструє ступінь соціальної відкритості;

Шкала «Нейротизм-емоційна стійкість» - вказує на особистісну здібність контролювати емоції;

Шкала «Доброчливість-відособленість» - характеризує ступінь позитивного відношення до інших людей.

Шкала «Сумлінність-безвідповідальність» - характеризує ступінь сумлінності у виконанні певної діяльності.

Шкала «Відкритість досвіду-консерватизм» - визначає те, наскільки людина відкрита для сприйняття різноманітних стимулів; наскільки вона оригінальна; наскільки широким є коло її інтересів.

В ході обробки та інтерпретації результатів бальні оцінки розподіляються на високі (від 51 до 75 балів), середні (від 41 до 50 балів) і низькі (менше 40 балів).

Дослідження образу «Я» благополуччя образу «Я» методом суб'єктивного шкалювання (модифікація І. В. Кряж [71])

В ході теоретичного аналізу було встановлено, що серед усіх складових особистісного досвіду до статусу найбільш репрезентативної характеристики усієї структури наближається образ «Я», проте він не може розглядатися лише в якості характеристики, що вказує лише на систему уявлень особистості про себе, оскільки з цієї точки зору даний феномен недостатньо враховує часовий аспект. Через це в аналіз особистісного компоненту індивідуального досвіду було залучено поняття образу «Я» як

узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, яке визначається як інтегральна оцінка стану людини, заснована на особливостях спрямувань людини на індивідуальному, соціальному та особистісному рівнях. Був використаний метод суб'єктивного шкалювання в модифікації І. В.Кряж, що передбачає оцінювання «Я» у минулому, сьогодні та майбутньому.

Використовуючи шкалу від -5 до +5, досліджувані мали оцінити себе у минулому, сьогодні та майбутньому за наступними шкалами-конструктами:

Шкала «Я чуйний» - відображає уявлення про себе як про особистість з виразною схильністю допомагати оточуючим, бачити нужду, безкорисливо ставитися до інших, вміти прощати, тощо;

Шкала «Я тривожний» - відображає уявлення про себе як про занепокоєну, тривожну особистість;

Шкала «Я незалежний» - відображає уявлення про себе як про автономну особистість, що сама може впоратися з будь-якими потенційними проблемами;

Шкала «Я забезпечений» - відображає уявлення про власну матеріальну забезпеченість;

Шкала «Я впевнений у собі» - відображає уявлення про себе як про особистість з виразною вірою у власні сили;

Шкала «Я успішний» - відображає уявлення про себе як про особистість, що досягає значного успіху у справах, за які береться;

Шкала «Я жорсткий» - відображає уявлення про себе як про безкомпромісну особистість, що не підвладна емоціям;

Шкала «Я безтурботний» - відображає уявлення про себе як про особистість, яку не непокоять негаразди;

Шкала «Я оптимістичний» - відображає уявлення про себе як про особистість із оптимістичним поглядом на життя.

Такий набір конструктів був визначений І. В.Кряж при дослідженні уявлень про соціальний час за результатами наративного інтерв'ю та

методики Куна-Макпартленда. Зазначені шкали відображають різні аспекти образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя. В ході нашого дослідження ми користувалися вихідними показниками, залучаючи їх до обробки з іншими складовими ОКІД.

Методи математичної статистики

В ході обробки та аналізу емпіричних результатів дослідження використовувались наступні методи математичної статистики:

- для попереднього аналізу даних використовувались *методи описової статистики*;

- для виявлення особливостей взаємозв'язку складових ОКІД з відкритістю досвіду використовувався *кореляційний аналіз Спірмена*;

- для визначення факторної структури феномену благополуччя, відображеного в образі «Я» був застосований факторний аналіз *методом головних компонент з обертанням Varimax*;

- для виявлення різних профілів благополуччя, відображеного в образі «Я» був застосований *кластерний аналіз (ієрархічна кластеризація методом Варда (в якості міри зв'язку використовувався квадрат Евклідової відстані), а також алгоритм К-середніх)*;

- для проведення порівняльного аналізу виявлених профілів благополуччя, відображеного в образі «Я» був застосований *критерій Краскела-Уолліса* – непараметричний метод для множинного порівняння між собою груп за показниками, що характеризуються відхиленням від нормального розподілу;

- для проведення порівняльного аналізу був застосований *U-критерій Манна-Уїтні* (для порівняння двох груп).

- для перевірки значущості відмінностей частотного розподілення ознак був застосований *φ-критерій Фішера*.

Для обробки результатів використовувалося програмне забезпечення «TIB Statistica v. 13.3.0» та «SPSS Statistics 17.0».

2.3. Вибірка та організація дослідження

2.3.1. Характеристика вибірки

Дослідження проводилося на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків) та Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ) у груповому форматі. Вибірка була представлена 210 особами у віці від 17 до 22 років. Для дослідження було обрано студентську вибірку, оскільки, як зазначає У. Гаджієва, студентство є періодом широкоаспектного розвитку відображення навколишньої дійсності; є часом становлення і зміцнення характерологічних рис, різного роду звичок і установок. Також даний період пов'язаний з оволодінням студентом усією обширною системою соціальних ролей дорослої людини. У цей часовий проміжок відбувається формування власних відносин і поглядів [42]. Все це сприяє виразності показника інтенсивності функціонування досвіду, що має дозволити виявити ті особливості ОКІД, які за статечних умов функціонування досвіду могли б не проявитися.

В ході дослідження ми не мали на меті проведення внутрішньовибіркового порівняльного аналізу з урахуванням статі, ЗВО, курсу та спеціальності, за якою навчаються студенти, проте такі дані все одно слід навести для того, щоб зрозуміти специфіку та ступінь гомогенності вибірки.

Таблиця 2.3

Характеристика вибірки з урахуванням статі та спеціальності

Категорія		Стать	Розподіл за статтю		Загалом в категорії	
			Кількість осіб	Відсоток з урахуванням статі у підкатегорії	Кількість осіб	Відсоток
Уся вибірка	Вибірка загалом	ч	79	37,6	210	100,0
		ж	131	62,4		
З урахуванням спеціальності	Психологія	ч	14	22,2	63	30,0
		ж	49	77,8		
	Філологія	ч	21	24,4	86	41,0
		ж	65	75,6		
	Радіофізика	ч	44	72,1	61	29,0
		ж	17	27,9		

Як ми можемо бачити без додаткових статистичних перевірок, розподіл респондентів за статтю не характеризується еквівалентністю, проте в аспекті завдань, поставлених нами в рамках дослідження, вибірку в цілому можна називати репрезентативною.

Таким чином, вибірка є відповідною меті дослідження. Слід зазначити, що наявність різних категорій дає перспективи порівняльного аналізу особливостей складових ОКІД у подальших дослідженнях.

2.3.2. Організація дослідження

Тестування досліджуваних відбувалося у групах, що не перевищують 25 осіб. При плануванні процедури у відповідності до максимально допустимого часу, передбаченого рекомендаціями до методик було закладено наступні часові рамки:

Таблиця 2.4

Часові рамка проведення тестування

Методика	Час, хв
Методика діагностики самооцінки С. А. Будассі;	30
Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової;	20
Методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості;	15
Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. А. Леонтьєва;	20
Переглянутий особистісний опитувальник NEO (NEO PI-R – Revised NEO Personality Inventory) Р. МакКрає та П. Кости, адаптований В. Є. Орлом;	60
Методика дослідження благополуччя образу «Я» І. В. Кряж.	20
Загалом	165

З огляду на загальний запланований час – 165 хвилин, процедура тестування кожної групи від початку передбачала проведення двох сесій по дві академічні години. Проте реальний максимальний час тестування становив 84 хвилини, отже ми обмежилися однією сесією на кожен з груп.

Дослідження проводилося за наступними напрямками:

1) Безпосереднє визначення особливостей підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду в залежності від виразності благополуччя, відображеного в образі «Я» (виявлення факторної структури феномену благополуччя, відображеного в образі «Я»; виявлення різних профілів благополуччя, відображеного в образі «Я»; проведення порівняльного аналізу профілів благополуччя, відображеного в образі «Я» з урахуванням складових особистісного компоненту індивідуального досвіду). В даному випадку нами розглядалася вибірка, яку ми тестували на протязі всього дослідження, цілком.

2) Порівняльний аналіз складових особистісного компоненту індивідуального досвіду з урахуванням часу та наявності соціально-політичних змін. Сама процедура тестування проводилася у два розведених у часі етапи: на першому з них ми тестували вибірку у 2010 році; другий етап дослідження відбувся у 2017 році. Метою повторного тестування ми ставили

відстеження динаміки змін, що відбуваються в ОКІД з плином історичного часу, проте, соціально-політичні зміни, що відбулися впродовж зазначеного проміжку часу, дають змогу посылатися й на них за умови винайдення розбіжностей в особливостях функціонування ОКІД на різних етапах дослідження.

3) Розробка та реалізація тренінгу. В рамках даного напрямку було проаналізовано результати, отримані під час роботи в рамках попередніх двох. При підготовці до тренінгової роботи було вирішено, що вибірка досліджуваних має відрізнятися за особливостями специфіки професійного спрямування від тих категорій, що брали участь в рамках попередніх експериментів. Дана вимога була висунута для того, щоб була можливість перевірити, наскільки отримані в рамках основного дослідження результати є загальноприйнятними. Таким чином, була сформована вибірка, що складалася з 21 студента третього та четвертого курсів екологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Під час аналітичної роботи виявлялися механізми, за допомогою яких можна здійснювати позитивний вплив на певні аспекти особистісного розвитку. Тренінгова робота була спрямована на перевірку коректності запропонованих механізмів. Вона будувалась на основі емпіричних результатів досліджень, отриманих під час визначення особливостей підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду в залежності від виразності благополуччя, відображеного в образі «Я», та під час проведення порівняльного аналізу складових особистісного компоненту індивідуального досвіду з урахуванням часу та наявності соціально-політичних змін.

Висновки до розділу 2

1. Методичний матеріал, що застосовується в рамках дослідження, відповідає його цілям. Кожна з методик має теоретичне обґрунтування доцільності її використання у роботі.

2. Обробка емпіричних даних відбувалася за допомогою факторного аналізу (метод головних компонент обертанням Varimax), кластерного аналізу (ієрархічна кластеризація методом Варда (в якості міри зв'язку використовувався квадрат Евклідової відстані) із застосуванням алгоритму К-середніх), критерію Краскела-Уолліса, U-критерію Манна-Уїтні (для порівняння двох груп), кореляційного аналізу Спірмена, та ф-критерію Фішера. Залучення даних статистичних процедур вказує на високу надійність отриманих результатів та відповідних їм висновків.

3. Вибірка представлена 210 студентами у віці від 17 до 22 років, оскільки дана категорія осіб характеризується високою виразністю інтенсивності функціонування досвіду. В аспекті завдань, поставлених нами в рамках дослідження, вибірку в цілому можна називати репрезентативною та такою, що відповідає меті роботи.

4. Дослідження було розподілене на наступні напрями: безпосереднє визначення особливостей підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду в залежності від виразності благополуччя, відображеного в образі «Я»; проведення порівняльного аналізу складових особистісного компоненту індивідуального досвіду з урахуванням часу та наявності соціально-політичних змін; розробка та реалізація тренінгу з метою перевірки можливості позитивного впливу на складові особистісного компоненту індивідуального досвіду.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СКЛАДОВИХ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ ПРИ РІЗНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБРАЗУ «Я» ЯК УЗАГАЛЬНЕННЯ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ПРО ВЛАСНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

3.1. Описові статистики

Перед початком проведення основної процедури дослідження проаналізуємо отримані дані на предмет особливостей їх розподілу та виразності середніх показників.

За методикою діагностики самооцінки С. А. Будасі було отримано такі результати:

Таблиця 3.1

Значення описової статистики для показників самооцінки

Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Стандартна помилка асиметрії	Екセス	Стандартна помилка ексцесу
0,10	0,34	0,18	0,17	-0,77	0,33

Перше на що слід звернути увагу при аналізі отриманих даних, це те, що, з огляду на співвідношення середнього показника, стандартного відхилення, асиметрії та ексцесу, їх розподіл не є нормальним, і характеризується він переважанням високих показників над низькими (про що свідчить позитивний показник асиметрії).

Кількість валідних спостережень – 210. Середній показник по виборці відповідає низькому адекватному рівню самооцінки. Таку виразність, на нашу думку, слід пояснювати особливостями студентського періоду життя людини: як ми вже зазначали, студентство є періодом широкоаспектного розвитку відображення навколишньої дійсності; є часом становлення і зміцнення характерологічних рис, різного роду звичок і установок. Також

даний період пов'язаний з оволодінням студентом усією обширною системою соціальних ролей дорослої людини. У цей часовий проміжок відбувається формування власних відносин і поглядів [42]. Тобто, ключовим моментом тут є те, що процес формування перелічених феноменів ще не завершився, отже більшість студентів не можуть відчути себе такими, якими б хотіли бачити в ідеалі; такими, якими вони б могли бути за умови завершення формування зазначених вище якостей. За подібних обставин формується розбіжність в оцінці реального «Я» та «Я» в ідеалі, що і веде до отриманого нами результату за показником самооцінки, причому ця розбіжність характеризується більш низькою оцінкою дійсного «Я» у порівнянні з ідеалом, проте адекватність самооцінки, як запевняє Лопушанська І. О., вказує на розвиненість здібності розуміти свої можливості та обмеження [88], отже, більш ефективно рефлексувати власний досвід.

Щоб побачити представленість здібності розуміти свої можливості та обмеження у студентів, ми провели частотний аналіз рівнів самооцінки у виборці:

Таблиця 3.2

Розподіл рівнів виразності самооцінки у виборці

	Частота	Відсоток
Неадекватна висока	5	2.4
Адекватна висока	17	8.1
Адекватна середня	114	54.3
Адекватна низька	48	22.9
Неадекватна низька	26	12.4

Переважає частина студентів характеризуються адекватною самооцінкою, що підтверджується перевіркою за допомогою χ^2 -критерію Фішера (таблиця 3.2).

Таблиця 3.3

Результати перевірки розподілу рівнів виразності самооцінки у вибірці

Ознака	Ознака виявлена	Ознака не виявлена	φ емп.
Адекватна самооцінка	179	31	16,006**
Неадекватна самооцінка	31	179	

** $P \leq 0,01$

Отже, більшість студентів вибірки характеризуються розвиненістю здібності розуміти свої можливості та обмеження, тобто, більш ефективно рефлексувати власний досвід, що є сприятливою умовою для дослідження ОКІД.

Аналіз даних на предмет особливостей їх розподілу та виразності середніх показників було проведено також за результатами діагностики саморегуляції (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Значення описової статистики для показників саморегуляції

	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Стандартна помилка асиметрії	Екссес	Стандартна помилка екссесу
Планування	4,23	1,63	0,33	0,17	0,09	0,34
Моделювання	4,18	1,68	0,53	0,17	0,15	0,34
Програмування	4,07	1,55	0,39	0,17	0,38	0,34
Оцінка результатів	4,53	1,57	0,57	0,17	0,02	0,34
Гнучкість	4,37	1,88	0,60	0,17	0,27	0,34
Самостійність	4,31	1,76	0,32	0,17	-0,24	0,34
Загальний рівень саморегуляції	25,26	6,95	0,64	0,17	0,30	0,34

Кількість валідних спостережень – 210. Середні показники по вибірці відповідають середнім рівням виразності стилів саморегуляції та інтегрального її показника, що може вказувати на збалансованість внутрішніх та зовнішніх регуляторів активності у студентів: з одного боку,

вони у багатьох аспектах власного життя самі визначають особливості протікання своєї активності, що сприяє розвитку саморегуляції, і не дає їй проявлятися на низькому рівні; з іншого боку, навчальна діяльність багато в чому регламентує активність студентів (тобто, надає зовнішнього контролю), що не сприяє прояву саморегуляції на найвищих рівнях.

Аналіз співвідношення середніх показників, асиметрії, ексцесу та стандартного відхилення дозволяє говорити про те, що їх розподіл не є нормальним, і характеризується він переважанням високих показників над низькими за усіма шкалами.

У таблиці 3.5 наведено результати аналізу даних на предмет особливостей їх розподілу та виразності середніх показників за шкалами благополуччя, відображеного в образі «Я».

Таблиця 3.5

**Значення описової статистики для показників благополуччя,
відображеного в образі «Я»**

Образ "Я"	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Стандартна помилка асиметрії	Ексцес	Стандартна помилка ексцесу
1	2	3	4	5	6	7
Чуйний (минуле)	0,76	1,49	0,35	0,17	-0,16	0,33
Тривожний (минуле)	0,52	1,59	0,66	0,17	0,35	0,33
Незалежний (минуле)	0,82	1,53	0,52	0,17	0,05	0,33
Забезпечений (минуле)	0,57	1,63	0,65	0,17	0,27	0,33
Впевнений у собі (минуле)	0,72	1,49	0,12	0,17	-0,62	0,33
Успішний (минуле)	0,76	1,47	0,34	0,17	-0,10	0,33
Жорсткий (минуле)	0,63	1,58	0,48	0,17	0,12	0,33
Безтурботний (минуле)	0,72	1,48	0,65	0,17	0,11	0,33
Оптимістичний (минуле)	0,76	1,51	0,39	0,17	-0,25	0,33
Чуйний (сьогодення)	0,73	1,54	0,38	0,17	-0,28	0,33

Продовж. табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7
Тривожний (сьогодення)	0,56	1,49	0,43	0,17	-0,30	0,33
Незалежний (сьогодення)	0,83	1,49	0,45	0,17	0,01	0,33
Забезпечений (сьогодення)	0,67	1,54	0,44	0,17	-0,22	0,33
Впевнений у собі (сьогодення)	0,78	1,57	0,47	0,17	-0,14	0,33
Успішний (сьогодення)	0,67	1,54	0,40	0,17	-0,32	0,33
Жорсткий (сьогодення)	0,47	1,67	0,52	0,17	-0,09	0,33
Безтурботний (сьогодення)	0,60	1,57	0,44	0,17	-0,24	0,33
Оптимістичний (сьогодення)	0,68	1,50	0,39	0,17	-0,18	0,33
Чуйний (майбутнє)	0,83	1,49	0,37	0,17	-0,02	0,33
Тривожний (майбутнє)	0,40	1,61	0,41	0,17	-0,34	0,33
Незалежний (майбутнє)	1,07	1,46	0,22	0,17	0,02	0,33
Забезпечений (майбутнє)	1,01	1,53	0,09	0,17	-0,34	0,33
Впевнений у собі (майбутнє)	0,86	1,52	0,42	0,17	0,08	0,33
Успішний (майбутнє)	0,93	1,56	0,09	0,17	-0,25	0,33
Жорсткий (майбутнє)	0,55	1,65	0,46	0,17	-0,09	0,33
Безтурботний (майбутнє)	0,93	1,42	0,28	0,17	0,01	0,33
Оптимістичний (майбутнє)	0,93	1,54	0,25	0,17	-0,29	0,33

З огляду на середні показники, ми маємо констатувати, що уявлення про благополуччя власного «Я» у минулому, сьогодні та майбутньому знаходиться на одному – середньому рівні виразності. Відсутність динаміки переходу на якісно інший рівень відчуття психологічного благополуччя образу «Я» з минулого у сьогодні ми можемо пояснювати, знову-таки, незавершеним формуванням у студентів власних відносин і поглядів, що не

дозволяє їм відчути значущі зміни у своєму житті. Невиявлена динаміка переходу на якісно інший рівень уявлення про відчуття психологічного благополуччя власного «Я» з сьогоднішнього у майбутнє може бути пояснена, на нашу думку, невпевненістю у власних силах щось змінювати у житті, спричиненою діагностованою нами переважно невисокою самооцінкою.

Кількість валідних спостережень – 210. Аналогічний наведеним вище аналіз співвідношення середніх показників, асиметрії, ексцесу та стандартного відхилення дозволяє говорити про те, що їх розподіл не є нормальним, та, як і у попередніх випадках, характеризується він переважанням високих показників над низькими за усіма шкалами.

Таблиця 3.6

Значення описової статистики для показників смисложиттєвих орієнтацій

	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Стандартна помилка асиметрії	Ексцес	Стандартна помилка ексцесу
Цілі	21,25	7,00	0,40	0,17	0,28	0,34
Процес	23,26	6,70	0,62	0,17	0,33	0,34
Результат	19,50	6,03	0,56	0,17	-0,29	0,34
ЛК-Я	12,25	3,84	0,62	0,17	0,51	0,34
ЛК-життя	20,40	6,68	0,33	0,17	0,68	0,34
Загальна ОЖ	78,99	16,51	0,18	0,17	1,78	0,34

Як можна побачити з даних, наведених у таблиці 3.6, співвідношення середніх показників, асиметрії, ексцесу та стандартного відхилення виявляє розподіл, що не відповідає нормальному, і характеризується він переважанням високих показників над низькими за усіма шкалами.

Кількість валідних спостережень – 210. Аналіз середніх показників на предмет відповідності нормам тесту дозволяє говорити про те, що усі показники осмисленості життя у досліджуваних студентів є нижчими за норму. Пояснюючи такий результат, ми, знову-таки, схильні звертатися до

факту незавершеної сформованості у студентів власних відносин і поглядів; ця несформованість на даному етапі ще не дозволяє їм остаточно визначитися з джерелом смислу життя, що й призводить до результатів, які ми отримали.

Особливості розподілу показників та виразності їх середніх за результатами діагностики цінностей наведено у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Значення описової статистики для показників цінностей

	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Стандартна помилка асиметрії	Ексцес	Стандартна помилка ексцесу
Конформність	15,20	5,78	1,71	0,17	5,27	0,33
Традиції	17,83	5,37	0,82	0,17	3,17	0,33
Доброта	19,20	6,89	1,12	0,17	2,57	0,33
Універсалізм	27,28	7,12	-0,25	0,17	1,06	0,33
Самостійність	20,31	7,35	0,91	0,17	1,72	0,33
Стимуляція	14,40	8,62	1,71	0,17	2,15	0,33
Гедонізм	13,70	7,60	1,97	0,17	3,41	0,33
Досягнення	17,16	7,35	1,46	0,17	2,37	0,33
Влада	16,41	7,64	1,46	0,17	2,74	0,33
Безпека	19,13	6,22	1,07	0,17	1,82	0,33

З даних, наведених у таблиці 3.7 можна побачити, що співвідношення середніх показників, асиметрії, ексцесу та стандартного відхилення в усіх випадках виявляє розподіл, що не відповідає нормальному, і в усіх випадках, окрім результату за шкалою «Універсалізм», характеризується переважанням високих показників над низькими. Кількість валідних спостережень – 210.

В рамках описового аналізу ми звернули увагу на те, які цінності є найбільш та найменш пріоритетними для студентів. Для цього ми привели середні показники до єдиного знаменника шляхом поділу на максимальну кількість балів, передбачену за кожною зі шкал з метою їх подальшого ранжування. В результаті було отримано наступні дані:

Таблиця 3.8

Результати ранжування цінностей

Цінність	Виразність у відсотках	Ранг
Стимуляція	68,6	1
Гедонізм	65,2	2
Досягнення	61,3	3
Влада	58,6	4
Самостійність	58,0	5
Доброта	54,8	6
Безпека	54,7	7
Конформність	54,3	8
Традиції	50,9	9
Універсалізм	48,7	10

Припущення про розбіжність у пріоритетності цінностей ми перевірили за допомогою ϕ -критерію Фішера:

Таблиця 3.9

Результати перевірки припущення про розбіжність у пріоритетності цінностей

№	Пара цінностей	Рівень виражений	Рівень не виражений	ϕ емп.
1	Стимуляція Універсалізм	68,6 48,7	31,4 51,3	2,878**
2	Гедонізм Традиції	65,2 50,9	34,8 49,1	2,058*
3	Досягнення Конформність	61,3 54,3	38,7 45,7	1,004

* $P \leq 0,05$; ** $P \leq 0,01$

В ході перевірки ми попарно аналізували виразність цінностей з верху та кінця списку у відповідності до їх порядку. Так, ми порівнювали: першу та останню; другу та передостанню; третю з початку та третю з кінця, і т.д. до тих пір, поки порівняння не почало надавати незначущий результат. Статистичний аналіз пари «досягнення-конформність» як раз і не вказало на значущу розбіжність, отже подальше попарне співставлення ми зупинили, оскільки всі результати після даного були б не значущими. В підсумку було встановлено, що достовірно найбільш пріоритетними цінностями на рівні ідеалів для студентів є стимуляція та гедонізм; найменш – універсалізм та

традиції. Такий результат ми схильні пояснювати тим, що в аспекті особистісного розвитку, який все ще триває у студентів, які, як ми виявили, ще не мають сформованого джерела життєвого смислу, пріоритетними для досліджуваних стають не цінності, що ґрунтуються на цьому смислі, а цінності, пов'язані з поточним моментом життя, з відчуттям задоволення від цього моменту – і гедонізм та стимуляція як раз і є такими цінностями. Відповідно, найменш пріоритетними опинилися протилежні цінності (що є очікуваним з огляду на попередній результат), - цінності, що передбачають вшанування не власного «Я», а «Я» інших – універсалізм та традиція.

Результати аналізу даних на предмет особливостей їх розподілу та виразності середніх показників за шкалами особистісних рис, отриманими за допомогою методики NEO PI-R – Revised NEO Personality Inventory, представлено у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Значення описової статистики для показників особистісних рис

	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Стандартна помилка асиметрії	Екセス	Стандартна помилка ексцесу
Нейротизм	24,31	7,89	0,34	0,17	0,44	0,34
Екстраверсія	25,09	6,31	0,40	0,17	0,76	0,34
Відкритість досвіду	24,54	7,46	0,14	0,17	0,42	0,34
Доброзичливість	24,49	6,76	0,42	0,17	0,65	0,34
Сумлінність	24,93	6,33	0,44	0,17	1,07	0,34

З даних, наведених у таблиці 3.10 можна побачити, що співвідношення середніх показників, асиметрії, ексцесу та стандартного відхилення в усіх випадках виявляє розподіл, що не відповідає нормальному, і у всіх випадках асиметрія розподілу характеризується переважанням високих показників над низькими. Кількість валідних спостережень – 210.

Слід зазначити, що результати, отримані за методикою NEO PI-R відповідають середнім нормативним показникам тесту.

На даному етапі первинний аналіз отриманих даних із залученням описових статистик та фрагментарно – порівняльного аналізу – завершено. Слід зазначити, що, з огляду на представленість результатів у вигляді, що не характеризується нормальним розподіленням, у подальшому дослідженні ми будемо звертатися до непараметричних статистичних процедур.

3.2. Особистісний компонент індивідуального досвіду в рамках теорії Великої п'ятірки

Перед безпосереднім аналізом складових ОКІД ми мали на меті розглянути те, як ці складові співвідносяться з особистісною теорією Великої п'ятірки. Для цього мав би проводитися кореляційний аналіз взаємозв'язку показників, що представляють ОКІД та усіх особистісних рис, визначених у Великій п'ятірці. Проте, в ході попереднього аналізу ми дійшли висновку, що в рамках даного дослідження до розгляду не слід брати такі особистісні риси, як сумлінність, нейротизм, екстраверсія та співпраця. По-перше, екстраверсія, співпраця та сумлінність – це феномени, що значною мірою визначаються соціальним аспектом буття людини, отже й у великій ступені залежать від його змісту, а якщо говорити про особистісний досвід, який у більшій мірі відповідає за структурування досвіду, слід мати на увазі, що змістовний аналіз конкретної вибірки може не надати більш-менш універсальних уявлень про особливості організації ОКІД загалом. По-друге, нейротизм є феноменом, що складається з таких компонентів, як збудливість, незахищеність та емоційність [101], отже, значною мірою є фізіологічно зумовленим, тому саме фізіологічний фактор у більшій мірі визначає особливості його прояву; а, як зазначав О.М. Лактіонов, досвід є структурою, в рамках якої не міститься неусвідомлюваних, мимовільних складових [75], до яких значною мірою мають відношення психофізіологічні аспекти.

На тлі цього звертаємо увагу на відкритість досвіду. По-перше, це – характеристика, що стосується всіх без виключення аспектів буття людини. По-друге, в даному понятті міститься аспект, що виводить безпосередньо на

досвід, на відношення особистості до нього – відкритість досвіду. Отже, розглянемо, як співвідноситься відкритість досвіду як особистісна риса зі складовими ОКІД.

Таблиця 3.11

Взаємозв'язок відкритості досвіду з образом «Я» як узагальненням уявлень про власне благополуччя (значущі показники)

	Коефіцієнт кореляції	P (2-сторон)
Чуйний (минуле)	.235 [*]	,044
Незалежний (минуле)	.483 ^{**}	,001
Забезпечений (минуле)	.483 ^{**}	,001
Впевнений у собі (минуле)	.275 [*]	,018
Успішний (минуле)	.332 ^{**}	,004
Жорсткий (минуле)	-.421 ^{**}	,001
Безтурботний (минуле)	.307 ^{**}	,008
Оптимістичний (минуле)	.421 ^{**}	,001
Чуйний (сьогодення)	.469 ^{**}	,001
Тривожний (сьогодення)	-.616 ^{**}	,001
Незалежний (сьогодення)	.350 ^{**}	,002
Забезпечений (сьогодення)	.433 ^{**}	,000
Впевнений у собі (сьогодення)	.381 ^{**}	,001
Успішний (сьогодення)	.445 ^{**}	,001
Жорсткий (сьогодення)	-.549 ^{**}	,001
Безтурботний (сьогодення)	.650 ^{**}	,001
Оптимістичний (сьогодення)	.357 ^{**}	,002
Чуйний (майбутнє)	.504 ^{**}	,001
Тривожний (майбутнє)	-.359 ^{**}	,002
Незалежний (майбутнє)	.266 [*]	,022
Успішний (майбутнє)	.238 [*]	,041
Жорсткий (майбутнє)	-.553 ^{**}	,001
Безтурботний (майбутнє)	.432 ^{**}	,001
Оптимістичний (майбутнє)	.267 [*]	,022

* - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

Можна бачити, що існує прямий взаємозв'язок відкритості досвіду з уявленнями про себе як про чуйну, незалежну, успішну, безтурботну та оптимістичну людину, а також – зворотній з уявленнями про себе як про жорстку людину у минулому, сьогодні та майбутньому. При цьому існує також зворотній зв'язок з уявленнями про себе як про тривожну людину, проте він стосується лише сьогодні та майбутнього. Зв'язок з уявленнями

про власну забезпеченість та впевненість у собі спостерігається лише щодо минулого та сьогодення (табл. 3.11).

Отже, слід говорити про те, що відкритість досвіду пов'язана загалом з позитивними уявленнями про власне «Я», і протиставляється тривожності та жорсткості. Це веде до думки, що, з одного боку, розвиненість позитивних самоуявлень формує у людини впевненість у власних силах, завдяки чому більше проявляється відкритість новим стимулам, схильність ризикувати, тощо; з іншого боку – сама відкритість сприяє більш активному засвоєнню таких елементів досвіду, які б більш активно формували позитивне самосприйняття.

Зворотній взаємозв'язок відкритості досвіду з уявленнями про власну тривожність лише у сьогоденні та майбутньому ми схильні пояснювати спрямованістю на нове, притаманне відкритості досвіду, яке не може виходити з минулого, а тільки з поточної ситуації та ситуації, що наближається. Загалом саме зворотнє взаємовідношення зазначених понять, на нашу думку, слід розглядати з позиції схильності до ризику, що міститься у відкритості досвіду. Як зазначає О. Саннікова [107], схильність до ризику пов'язується зі зростанням імпульсивності, та зниженням самозбереження і тривожності; останнє підтверджується результатами, отриманими в рамках нашого дослідження.

Відсутність зв'язку відкритості досвіду з уявленням про власну забезпеченість та впевненість у собі у майбутньому можна пояснювати всебічністю відкритості новому. Тобто, висока відкритість досвіду характеризується наближеною до абсолютної націленістю на все нове, проте це нове може характеризуватися певною невизначеністю, отже людина може не бути впевненою, що прийняття нового буде сприяти її забезпеченості у майбутньому, відповідно й впевненості у власних силах забезпечувати себе належним чином.

Також було виявлено прямий взаємозв'язок відкритості досвіду з самооцінкою ($K=0,258$; $p=0,001$). Тут ми, знов-таки, схильні говорити про те,

що відкритість сприяє більш активному засвоєнню таких елементів досвіду, які б більш активно формували позитивне самосприйняття.

Результати аналізу взаємозв'язку відкритості досвіду з саморегуляцією представлено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Взаємозв'язок відкритості досвіду з саморегуляцією (значущі показники)

	Коефіцієнт кореляції	P (2-сторон)
Моделювання	.321**	,001
Гнучкість	.518**	,001
Самостійність	.276**	,002
Загальний рівень CP	.361**	,001

* - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

З отриманих результатів видно, що відкритість досвіду напряду пов'язується з моделюванням, гнучкістю, самостійністю, та загальним рівнем саморегуляції. За даної ситуації ми схильні говорити про те, що відкритість новому, яка становить основу відкритості досвіду, сприяє засвоєнню у досвіді людини нових способів реагування на певні події, завдяки чому вона у більшій мірі стає здатною до більш точного моделювання ситуації, маючи змогу ретельнішого вибору способів дії, адекватних ситуації; це ж різноманіття дозволяє ї більш гнучко та самостійно пристосовуватися до мінливих умов. І все це загалом складає загальну розвиненість саморегуляції, що й підтверджується отриманими результатами.

Таблиця 3.13

Взаємозв'язок відкритості досвіду зі смисложиттєвими орієнтаціями (значущі показники)

	Коефіцієнт кореляції	P (2-сторон)
Локус контролю «Я»	.362**	,001
Локус контролю життя	-.361**	,001
Загальна ОЖ	.210**	,003

* - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

З даних, наведених у таблиці 3.13 можна побачити, що виявлено прямий взаємозв'язок відкритості досвіду з локусом контролю «Я» та загальною осмисленістю життя. При цьому, спостерігається зворотній

взаємозв'язок – з локусом контролю життя. Таким чином, можна зробити висновок, що відкритість досвіду є взаємозалежною з уявленнями про себе, як про сильну особистість, що має свободу вибору дій, а також – зі значною представленістю сенсу у житті людини. При цьому відкритість достовірно розходиться з уявленням про загальну людську здатність до керування життям. Очевидно, тут слід говорити, що нове, якому відкривається людина, має певний сенс для неї, і значна відкритість, безперечно, буде вести до високої осмисленості життя. Також слід говорити про те, що уявлення про себе, як про сильну особистість, має надавати людині впевненості у власних силах, завдяки чому вона може не остерігатися нового, а навпаки – прагнути реалізувати свої сили у нових ситуаціях. Зв'язок відкритості досвіду з загальним фаталізмом ми схильні пояснювати тим, що постійна націленість на нове, властива відкритості досвіду, має на увазі регулярне зіткнення людини з несподіваними ситуаціями, що може провокувати формування переконань в тому, що людині не під силу передбачити усі ситуації, що можуть з нею трапитися.

Таблиця 3.14

Взаємозв'язок відкритості досвіду з цінностями (значущі показники)

	Коефіцієнт кореляції	P (2-сторон)
Конформність	-.250**	,001
Традиції	-.301**	,001
Самостійність	.386**	,001
Стимуляція	.200**	,004
Влада	-.256**	,001
Безпека	-.323**	,001

* - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

Щодо цінностей, нами були отримані цілком очікувані результати. Так, цінності, що представляють полюс «Консерватизму» за Шварцем (серед яких в нашому дослідженні значущість виявили конформність, традиції та безпека), пов'язані від'ємно з відкритістю досвіду (табл. 3.14). Тут слід говорити про те, що важливість зазначених цінностей вказує на супротив змінам, і як наслідок, протиставляється відкритості новому. Самостійність та

стимуляція за Шварцем представляють полюс «Відкритості змінам», що є безпосередньою складовою відкритості досвіду. Цінність влади, що представляє полюс «Самопіднесення», пов'язується зі стабільним статусом, що також суперечить відкритості змінам, що й відобразилося в отриманих результатах.

Таким чином, ми розглянули особливості складових ОКІД в рамках теорії Великої п'ятірки, і далі перейдемо до більш детального аналізу особистісного досвіду.

3.3. Особливості організації підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду при різній побудові образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя

3.3.1. Дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості репрезентативної характеристики особистісного досвіду

В ході теоретичного аналізу було встановлено, що ОЯУБ є репрезентативною характеристикою, через яку можуть певним чином проявлятися інші складові ОКІД. З огляду на це, ми розпочнемо аналіз результатів з детального емпіричного вивчення саме психологічного благополуччя образу «Я».

В рамках аналізу зазначеного феномену була поставлена мета детального вивчення ОЯУБ, а саме – особливостей його представленості на нашій виборці досліджуваних. Для досягнення цієї мети було вирішено виявити фактори, властиві зазначеному явищу у нашій ситуації. Крім того, виконання даної процедури ще й мало на меті зниження розмірності шкалювання для отримання у підсумку більш узагальнених результатів.

Отже, було отримано два фактори, що пояснюють 60% загальної дисперсії (таблиця 3.15).

Таблиця 3.15

Результати факторизації змінних, що представляють шкали ОЯУБ

Показники ОЯУБ	Факторні навантаження	
	Фактор 1	Фактор 2
Чуйний (минуле)	0,68	
Тривожний (минуле)		0,53
Незалежний (минуле)	0,63	
Забезпечений (минуле)	0,62	0,45
Впевнений у собі (минуле)	0,68	
Успішний (минуле)	0,68	
Жорсткий (минуле)		0,72
Безтурботний (минуле)	0,61	0,46
Оптимістичний (минуле)	0,77	
Чуйний (сьогодення)	0,75	
Тривожний (сьогодення)		0,69
Незалежний (сьогодення)	0,73	
Забезпечений (сьогодення)	0,69	
Впевнений у собі (сьогодення)	0,74	
Успішний (сьогодення)	0,75	
Жорсткий (сьогодення)		0,75
Безтурботний (сьогодення)	0,73	
Оптимістичний (сьогодення)	0,72	
Чуйний (майбутнє)	0,78	
Тривожний (майбутнє)		0,79
Незалежний (майбутнє)	0,72	
Забезпечений (майбутнє)	0,76	
Впевнений у собі (майбутнє)	0,67	
Успішний (майбутнє)	0,72	
Жорсткий (майбутнє)		0,81
Безтурботний (майбутнє)	0,70	
Оптимістичний (майбутнє)	0,76	
Expl. Var	11,20	5,20
Prp. Totl	0,41	0,19

Як можна побачити за даними, наведеними у таблиці 3.15, до першого фактору із позитивним навантаженням увійшли шкали: чуйний, незалежний, забезпечений, впевнений в собі, успішний, безтурботний, оптимістичний; і всі ці шкали в рамках даного фактору стосуються уявлення про себе в минулому, теперішньому та майбутньому. Другий фактор також охопив всі три часові виміри (минуле, теперішнє та майбутнє), і до нього з позитивним

навантаженням увійшли такі шкали, як тривожний та жорсткий (також частково забезпечений та безтурботний у минулому).

Отже, обидва фактори пов'язують в своїх межах одні й ті самі уявлення про себе у минулому, теперішньому та майбутньому. Аналізуючи перший фактор, ми звертаємо увагу на те, що в ньому скомбіновані благополучні уявлення про себе впродовж життя. Іншими словами, даний фактор характеризує наших досліджуваних таким чином, що вони, сприймаючи себе як благополучних у минулому і зараз, бачать себе такими і у майбутньому. Позицію, що відображається в даному факторі, ми схильні пояснювати саме спиранням людини на свій досвід (ми вже зазначали, що образ «Я» виступає у якості досить інформативного «монітору», що відображає процеси, які відбуваються у структурі особистісного компоненту індивідуального досвіду, і зазначена позиція має в ньому відобразитися досить яскраво), тобто, якщо людина вбачає в своєму досвіді позитив і знає, що передумов для кардинальної зміни лінії поведінки у майбутньому немає, вона впевнена у тому, що у майбутньому все буде так само позитивно.

Назвемо перший фактор умовно «Я благополучний». Даний фактор дозволяє судити про те, наскільки виражені в образі «Я» уявлення суб'єкта про себе, як про благополучного в особистісному, соціальному, та економічному аспектах.

Другий фактор характеризує досліджуваних таким чином, що за умови оцінювання себе у минулому та теперішньому як жорсткої людини, що досить виразно переживає тривогу, суб'єкт вбачає себе жорстким та тривожним у майбутньому. Розглядаючи зв'язок тривоги з жорсткістю, останню ми схильні інтерпретувати як прагнення захистити своє «Я»: тривога змушує людину переживати за своє «Я», вона починає більш недовірко ставитись до оточуючих, що може проявлятися у зовнішній холодності, відстороненості, жорсткості. Крім того, також в даному випадку є підґрунтя говорити про спирання людини на свій досвід: вона вбачає себе жорсткою та тривожною у минулому і зараз, і такий образ є настільки

усталеним, що іншого варіанту розвитку свого Я у майбутньому людина не бачить.

З іншого боку, якщо звернути увагу на навантаження змінних у факторі, можна побачити, що характеристики тривожності та жорсткості образу «Я» в аспекті майбутнього мають найвищі оцінки, що може свідчити про антиципацію потенційних проблем майбутнього, яка веде до акцентування на проблемах сьогодення та минулого, що, в свою чергу, провокує тривожність, і, відповідно, жорсткість в якості супровідного захисного механізму.

Крім того, слід також звернути на те, що фактор №2 вказує на зв'язок самовизначення власної безтурботності та забезпеченості з тривожністю та жорсткістю у минулому, який зникає в інших часових вимірах. В даному випадку зникнення відчуття безтурботності та забезпеченості ми схильні пояснювати загальною проблемністю, що визначає даний фактор: саме вона, на нашу думку, змушує осіб, що характеризуються даним фактором, відчувати накопичення проблем, пов'язаних з різними аспектами самосприйняття.

На даному етапі ми не маємо чіткої думки щодо того, що саме з названого детермінує даний фактор, сподіваючись, що подальший аналіз дозволить визначити це. Проте ми зараз чітко можемо сказати, що другий фактор характеризується поєднанням жорсткості, безтурботності і тривоги у минулому, а також жорсткості і тривоги у сьогоденні та майбутньому, отже, з огляду на зазначені вище міркування, назвемо умовно даний фактор «Я проблемний».

Отже, виділилися два окремих незалежних фактора, а не один, заданий двома полюсами, що зазвичай буває характерним для дихотомічних феноменів типу «благополучний-проблемний», і дані фактори являють собою два вимірювання, що дозволяють охарактеризувати образ «Я» в контексті проблеми суб'єктивного благополуччя і уявлень про свою «вартість».

3.3.2. Виділення профілів образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості підґрунтя для вивчення особливостей складових особистісного компоненту індивідуального досвіду

За ходом подальшого дослідження ми висунули завдання виділити профілі ОЯУБ, засновані на винайдених вище факторах. Проведення даної процедури мало на меті формування емпіричної основи, за допомогою якої у подальшому будуть розглядатися складові ОКІД. Тобто, ми планували, враховуючи фактори ОЯУБ («Я благополучний» та «Я проблемний»), структурувати експериментальну вибірку таким чином, щоб у ній відображалися категорії, що максимально розрізняються за особливостями представленості ОЯУБ. Це структурування відбувалося за допомогою кластеризації емпіричних даних на основі виділених нами факторів «Я благополучний» та «Я проблемний».

Слід зазначити, що спроба виділити профілі благополуччя не є новою. Так, О. В. Лазорко досліджував емоційні профілі ПБ студентської молоді. В ході експериментів дослідник показав, що емоційний момент переживання ПБ є вирішальним аспектом змісту соціальної фрустрованості людини, а певні характеристики емоційного профілю ПБ являють собою психологічну зону усвідомленого відчуття внутрішньої рівноваги і цілісності сучасних студентів [74]. Проводячи паралель між відношенням емоційної складової з ПБ, про які говорить О. Лазорко, та визначенням благополуччя, відображеного в образі «Я» на тлі особистісного аспекту досвіду, ми можемо ще раз із впевненістю пропонувати ОЯУБ у якості репрезентативної характеристики ОКІД.

Отже, зазначена процедура з виділення профілів ОЯУБ в рамках нашого дослідження проводилася в два етапи. На першому з них була проведена ієрархічна кластеризація методом Варда (в якості міри зв'язку використовувався квадрат евклідової відстані). На основі аналізу дендрограми та приросту внутрішньокластерної дисперсії було прийнято

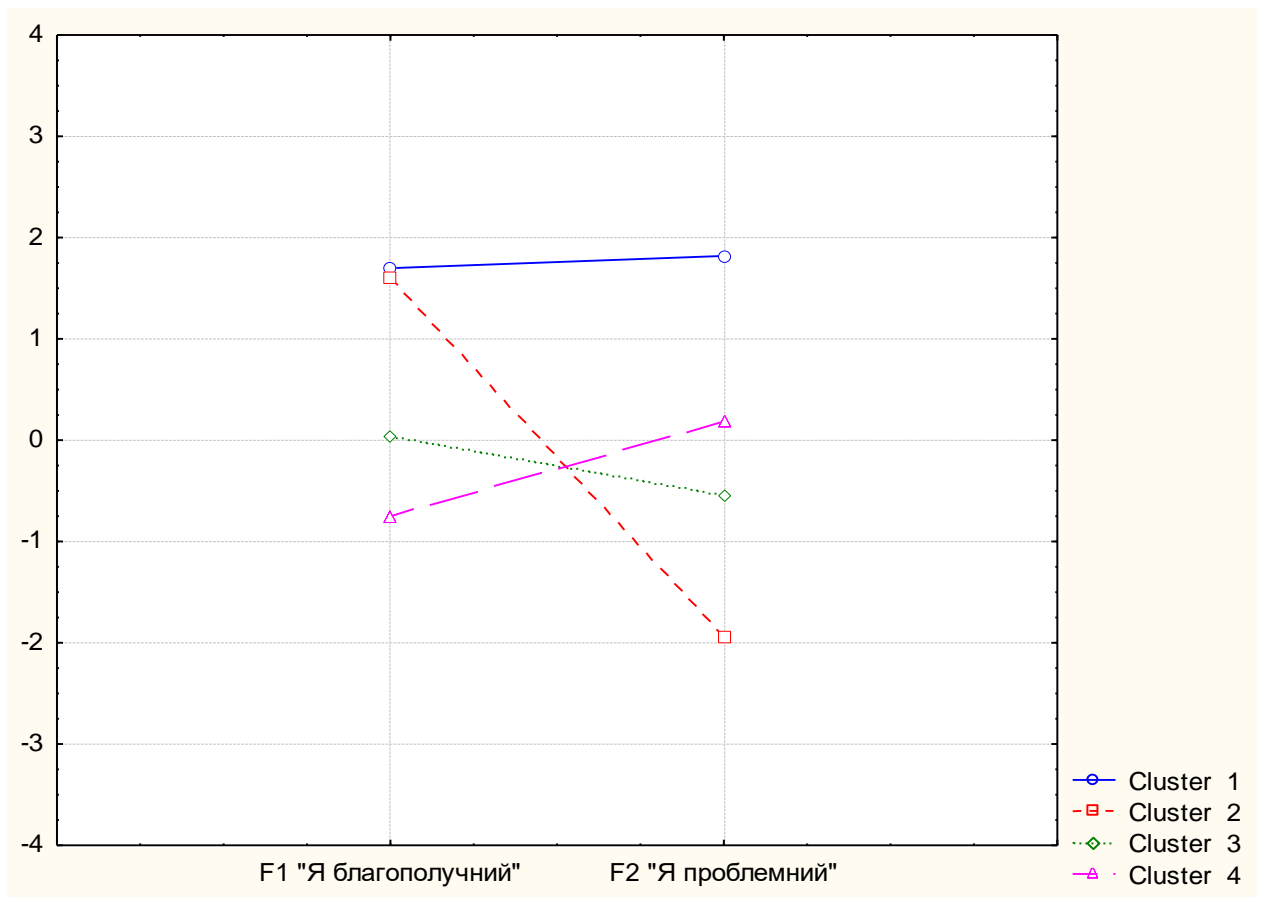
рішення про чотири кластери, як оптимальне. Після цього був застосований алгоритм К-середніх, що показав найкращі показники по F-критерію також для чотирьох кластерів. На рис. 3.1 представлений графік середніх значень за двома вимірами ОЯУБ для виділених чотирьох груп (кластерів) респондентів.

Чисельність досліджуваних, середні значення, та стандартні відхилення за кластерами наведено у таблиці 3.16.

Таблиця 3.16

Розподіл досліджуваних за кластерами

Кластер	Показник	Фактори		Кількість осіб
		F1 «Я благополучний»	F2 «Я проблемний»	
1	Середнє значення	1,70	1,82	27
	Стандартне відхилення	0,24	0,27	
	Дисперсія	0,06	0,07	
2	Середнє значення	1,61	-1,93	18
	Стандартне відхилення	0,40	0,51	
	Дисперсія	0,16	0,26	
3	Середнє значення	0,04	-0,54	62
	Стандартне відхилення	0,39	0,37	
	Дисперсія	0,15	0,14	
4	Середнє значення	-0,75	0,19	103
	Стандартне відхилення	0,35	0,40	
	Дисперсія	0,12	0,16	

Рис. 3.1. Результати проведення кластерного аналізу на основі факторів «Я благополучний» та «Я проблемний»

Отже, нами було отримано чотири групи (кластери). Розглянемо більш детально характеристику кожної з них.

До першої групи, або першого профілю (кластер 1) увійшло 27 осіб. Як ми бачимо з результатів кластерного аналізу, наведених на рисунку 3.1, для даного типу є характерним суміщення благополучного та проблемного типів уявлення про себе. Тобто, досліджувані, у яких виявився даний профіль, мають досить суперечливі уявлення про своє Я: вони сприймають його як позитивне, та в той же час вони вважають себе жорсткими та переживають тривогу. На тлі особистісного досвіду ми можемо пояснювати виявлену побудову профілю, виходячи з особливостей феномену інтерпретації себе як вартості. Як зазначав Лактіонов, система самооцінок базується на знаннях, особистих якостях, навичках, уміннях, і матеріальних досягненнях людини [75], і у випадку першого виявленого профілю мова може йти саме про особливості

зазначеного базування системи самооцінок. Так, у певної людини з дитинства завдяки, наприклад, вихованню на рівні інтерпретаційного комплексу міг закріпитися стереотип, що «бути жорстким у світі означає мати більше шансів для благополучного життя». При цьому, зазначеній людині жорсткість як особистісна риса може бути не притаманна, проте ця риса все одно пов'язується нею з позитивними моментами життєдіяльності, і розбіжність у стереотипі, зафіксованому в інтерпретаційному комплексі, та особистісних рисах може призводити до тривоги.

В аспекті особистісних рис, при поясненні даного кластеру слід припускати багато чинників, які б могли пояснити таку побудову даного профілю. Наприклад, такий внутрішньоособистісний конфлікт може бути спричинений постійним бажанням схвалення своїх особистісних характеристик оточуючими людьми («я – успішний, та чи помічають це інші?»), або тривогою за те, що підтримання належного рівня своїх позитивних характеристик буде потребувати активності, яка для людини виявиться занадто напруженою. Отже, назовемо даний профіль «Конфліктним».

Другий профіль (кластер 2 – 18 осіб). Особам, для яких даний профіль є характерним, притаманне сприйняття свого «Я» як благополучного при низьких значеннях уявлень про своє «Я» як про проблемне. Дані досліджувані бачать себе в позитивному світлі, і це бачення не викликає у них суперечливостей. Тут ми схильні припускати такі можливі причини організації даного кластеру:

- 1) В аспекті особистісного досвіду слід говорити про формування інтерпретаційних комплексів, яке характерно для психологічно здорової людини. За нормального розвитку людина прагне до благополуччя; вона не буде цілеспрямовано спрямовувати активність на нанесення собі шкоди. Це закладено на всіх рівнях її існування – від інстинктивного до рівня особистісних спрямувань. Така націленість, за розвитку, що не

характеризується відхиленнями, фіксується в інтерпретаційних комплексах, що, в решті решт, і проявляється в тому, що людина буде відчувати благополуччя власного «Я» за умови відсутності проблем при самосприйнятті.

2) В аспекті аналізу особистісних рис слід припускати, що досліджувані, для яких даний профіль є характерним, завдяки впевненості у собі вбачають у своєму Я більше позитиву, роблять на ньому акцент, не зациклюються на своїх негативних сторонах;

3) Ще одна причина такої представленості даного профілю, з огляду на аспект особистісних рис, може полягати в тому, що досліджувані зовсім ігнорують проблемні аспекти свого буття, завдяки чому неадекватно високо оцінюють благополуччя свого Я.

4) Нарешті, можна допустити, що відчуття власного благополуччя у досліджуваних завдяки своїй високій виразності пригнічує усі можливі вияви негативного сприйняття «Я» досліджуваних.

Безумовно, подальший наш аналіз має показати, яке з наведених нами припущень є вірним. З огляду на загальний позитивний фон, на даному етапі схарактеризуємо даний профіль як «благополучний».

Також з рисунку 3.1 ми можемо бачити наявність ще двох кластерів, і ми схильні називати їх проміжними між зазначеними нами двома вище. Так, третій профіль (кластер 3 – 62 особи) характеризується тенденцією до зниження негативної оцінки свого «Я» при середніх показниках оцінки власного благополуччя. Він є схожим з другим профілем, проте він менш виразний. Ми припускаємо, що даний профіль вказує на загальне відносно здорове сприйняття свого «Я», що характеризується прагненням до позитивного розвитку при відсутності тенденції до зациклення на проблемах. Аналогічно тому, як ми робили припущення вище, вкажемо, що такі механізми розвитку особистості також фіксуються в інтерпретаційних комплексах, і проявляють себе у тенденції до протиставлення благополуччя, відображеного в образі «Я» та

проблемного уявлення про себе. Назвемо умовно даний профіль «помірно благополучний».

Нарешті, останній, найбільш численний профіль (кластер 4 – 103 особи), характеризується середніми показниками сприйняття свого «Я» у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки власного благополуччя. Ми бачимо, що особи, для яких характерний даний профіль, з одного боку усвідомлюють, що існують певні проблеми, пов'язані з їх «Я», і вони хоч і не є занадто виразними, проте їх наявність певним чином непокоїть даних досліджуваних. З іншого боку, ми припускаємо, що ті аспекти особистісного досвіду, що відповідають за оцінювання себе, оцінювання інших та порівняння себе з іншими, дозволяють співставити негативізм власного «Я» та аналогічні проблеми інших людей, і як правило, перші здаватимуться більш вагомими через суб'єктивізм їх сприйняття, що й, в решті решт, має вести до зниження відчуття благополуччя власного «Я» (доречною для людей, які можуть характеризуватися даним профілем є крилатий вираз «Мені б твої проблеми»).

Крім того, у випадку четвертого кластеру, в аспекті особистісних рис, ми можемо говорити про багато чинників, які б могли пояснити такі результати: невпевненість у собі, невідповідність можливостей та прагнень тощо. Як би там не було, ми сподіваємось, що подальший аналіз достовірно нам розкриє причини такої побудови даного профілю, а на даному етапі ми констатуємо його виявлення, і надаємо йому умовну назву «помірно негативний».

Детальний аналіз представленості профілів за вибіркою наведено у таблиці 3.17.

Таблиця 3.17

Розподіл кластерів за вибіркою в залежності від року та ЗВО

Критерій	Категорія	Кластер				Загалом
	Показник	«Конфліктний»	«Благополучний»	«Помірно благополучний»	«Помірно негативний»	
Рік	2010	27	18	41	74	160
	% Загалом	100,00%	100,00%	66,13%	71,84%	
	% За кластером	16,88%	11,25%	25,63%	46,25%	
	Загальний %	12,86%	8,57%	19,52%	35,24%	76,19%
	2017	0	0	21	29	50
	% Загалом	0,00%	0,00%	33,87%	28,16%	
	% За кластером	0,00%	0,00%	42,00%	58,00%	
Загальний %	0,00%	0,00%	10,00%	13,81%	23,81%	
ЗВО	ДПУ	0	18	30	41	89
	% Загалом	0,00%	100,00%	48,39%	39,81%	
	% За кластером	0,00%	20,22%	33,71%	46,07%	
	Загальний %	0,00%	8,57%	14,29%	19,52%	42,38%
	ХНУ	27	0	32	62	121
	% Загалом	100,00%	0,00%	51,61%	60,19%	
	% За кластером	22,31%	0,00%	26,45%	51,24%	
Загальний %	12,86%	0,00%	15,24%	29,52%	57,62%	

З отриманих результатів можна побачити, що «конфліктний» та «благополучний» профілі ОЯУБ представлені лише у досліджуваних 2010 року. Тобто, суміщення благополучного та проблемного типів уявлення про себе, а також – сприйняття свого «Я» як благополучного при низьких значеннях уявлень про власне «Я» як про проблемне було виявлено виключно у зазначеному році, і зовсім не представлено у 2017. Такі результати ми схильні пояснювати з позиції кардинальних суспільних змін, що відбулися в Україні у 2013 році. Специфіку цих змін ми детально розглянемо пізніше, а на даному етапі зазначимо, що ці зміни стосуються значущої переорієнтації векторів зовнішнього та внутрішнього розвитку

суспільства. Ми вважаємо, що зазначені зміни можуть привносити певну невизначеність щодо майбутнього у членів суспільства, що може призводити до зниження однозначності та зростання тенденційності самосприйняття. Тобто, неясність майбутнього може не дозволяти людині однозначно оцінювати себе проблемно або повністю благополучно: в умовах невизначеності виникають певні вагання, які надають самосприйняттю тенденційного характеру.

Також з розподілу кластерів можна побачити, що студентів з «благополучним» профілем ОЯУБ було виявлено лише у Слов`янському університеті, в той час, як з «Конфліктним» - тільки у Харківському. Пояснюючи такий розподіл, ми схильні виходити не зі специфіки ЗВО, а з особливостей соціально-психологічних умов великих та малих міст. Як зазначає С. Касаткіна [67], у сучасному суспільстві формується позитивна соціальна ідентичність жителів маленьких міст, пов'язана з регіональною специфікою місця проживання, яка протиставляється життю у великих містах, що має значно більше суперечностей і складних механізмів, що впливають на самовизначення. За таких умов, очевидно, можна говорити про те, що зазначені суперечності не будуть сприяти формуванню абсолютного благополучного самосприйняття у такому місті, як Харків, в той час як останнє має більше можливостей для розвитку у невеликому Слов`янську, що й знайшло відображення в отриманих нами результатах.

Отже, нами виявлено чотири профілі, кожен з яких певним чином представляє образ Я, і далі ми маємо на меті через співставлення груп досліджуваних з різними профілями проаналізувати особливості підструктур ОКІД.

3.3.3. Особливості складових особистісного компоненту індивідуального досвіду при різних профілях образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя

В ході подальшого дослідження проводився порівняльний аналіз досліджуваних з різними профілями ОЯУБ. Порівняння проводилося за допомогою непараметричного критерію Краскела-Уолліса.

Таблицю з наведеними показниками валідних спостережень, середніх рангів, та рівнів значущості наведено у додатку.

При проведенні порівняльного аналізу досліджуваних з різними профілями ОЯУБ в першу чергу були розглянуті особистісні характеристики, представлені у моделі Великої п'ятірки. По-перше, наявність/відсутність розбіжностей в особистісних рисах осіб з різними профілями ОЯУБ, на нашу думку, мають емпірично додатково підтвердити або спростувати доцільність аналізу особистісного досвіду в рамках зазначеної концепції, оскільки за умови розбіжності за всіма рисами особистості ми мали б підстави говорити про те, що модель Б5 повністю охоплює аспект уявлень особистості про благополуччя власного «Я»; відповідно, повна відсутність розбіжностей мала б ставити під сумнів доцільність аналізу ОЯУБ в рамках теорії Голдберга та Нормана. По-друге, першочергове звернення до аналізу особистісних рис вже на даному етапі, до завершення вивчення інших складових особистісного досвіду, може надати попереднє уявлення про особистість, для якої є характерним той чи інший профіль ОЯУБ.

Результати порівняльного аналізу особистісних рис в рамках моделі Великої п'ятірки дозволяють говорити, що у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ існують розбіжності за такими характеристиками, як відкритість досвіду та сумлінність; за нейротизмом, екстраверсією та співпрацею відмінностей не виявлено. Тут можна було б констатувати середню «ступінь доцільності» розгляду особистісного досвіду в рамках Великої п'ятірки, оскільки лише дві риси виявилися достовірно по-різному представленими у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ. Проте, на наш

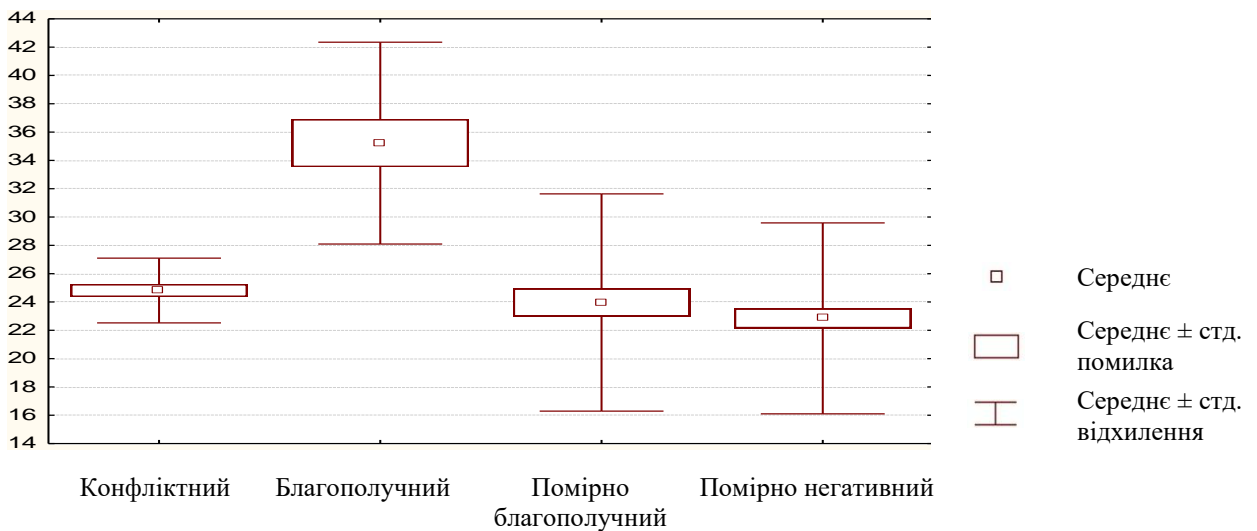

погляд, в даній ситуації вкрай важливим є результат, який вказує на розбіжності за відношенням особистості до досвіду (відкритість досвіду), що вже вказує на правомірність використання Великої п'ятірки в якості однієї з концептуальних основ дослідження. Крім того, як ми побачимо далі, екстраверсія та співпраця все ж мають підстави для співвіднесення з ОКІД, проте це співставлення може виявлятися не безпосереднім, а, з огляду на зазначену нами базовість особистісного досвіду в моделі Лактіонова, що проявляється у більш акцентованому зверненні соціального та мнемічного компонентів до особистісного (ніж навпаки), - опосередкованим саме через суміжні з ОКІД складові. За таких умов, особливості прояву екстраверсії та співпраці можуть бути більшою мірою детерміновані соціальним компонентом індивідуального досвіду. Нейротизм, як ми знов-таки побачимо далі, є зумовленим значною мірою фізіологічними чинниками, що розходиться з уявленнями про досвід в рамках концепції Лактіонова, які постулюють відсутність у досвіді неусвідомлюваних, мимовільних складових [75], і через це значної уваги зазначеній особистісній рисі в рамках дослідження приділятися не буде.

Отже, в контексті аналізу характеристик, за якими виявлені достовірні відмінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ, звертаємо увагу на відкритість досвіду (рисунок 3.2).

Аналізуючи рисунок 3.2, можна робити висновок, що для осіб з «благополучним» профілем ОЯУБ характерним є значущо вищий показник відкритості досвіду у порівнянні з досліджуваними з іншими профілями. Визначаючи відкритість досвіду як характеристику, що показує, наскільки людина оригінальна, відкрита для різних стимулів, наскільки широким є коло її інтересів, і наскільки вона готова до ризику [101], ми констатуємо, що в осіб, для яких притаманним є благополучне сприйняття свого «Я» при низьких значеннях проблемного уявлення про себе, зазначені риси є більш виразними, ніж в решті досліджуваних. Такий результат ми можемо пояснювати наступними причинами:

1. З точки зору особливостей функціонування досвіду: розвиненість інтерпретаційних комплексів ОКІД, за умови відсутності відхилень, про які ми говорили при аналізі характеристик «Благополучного профілю», характеризується акцентуванням не на проблемних моментах самосприйняття, а більшою мірою, як ми припускаємо, на аспектах, що зацікавлюють людину та сприяють розширенню її інтересів, що, в свою чергу, призводить до зростання виразності відкритості досвіду.

Рис. 3.2. Порівняльний аналіз показника відкритості досвіду у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

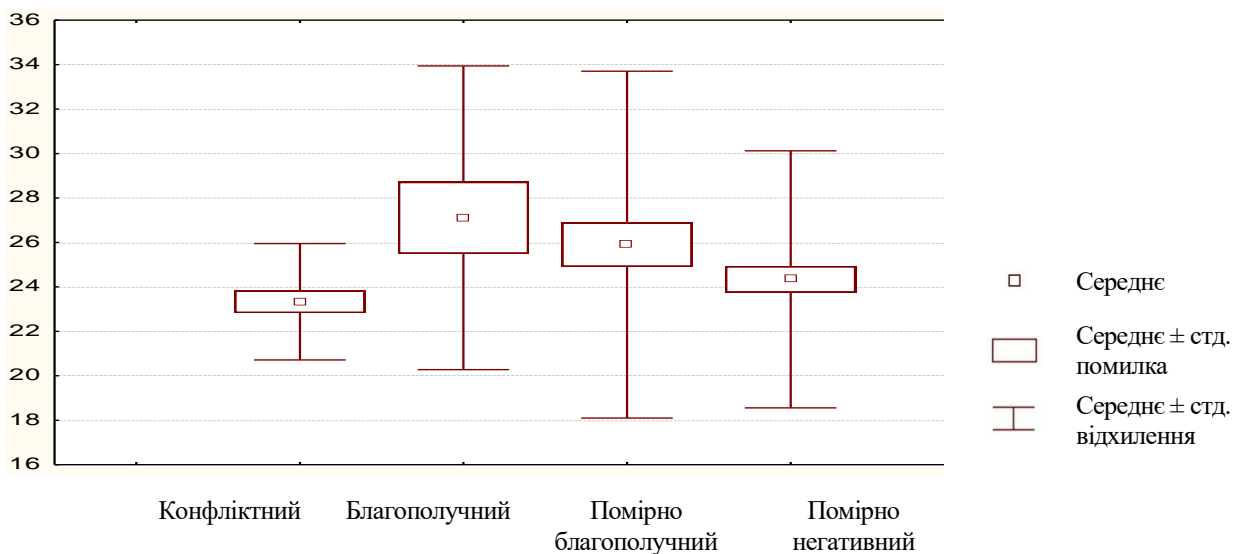
З точки зору особливостей особистісних рис:

2. Впевненість у позитивному розвитку своїх найкращих якостей надає особам з «благополучним» профілем загальну впевненість, що знижує страх перед можливими невдачами, стимулюючи готовність до ризику, відкритість новим стимулам тощо.

3. Висока ступінь задоволеності благополуччям власного «Я» у досліджуваних з «благополучним» профілем не стимулює до внутрішньоособистісної пошукової активності з метою аналізу своїх якостей та пошуку шляхів покращення та вдосконалення своїх слабких сторін, отже, активність спрямовується назовні, – на нові стимули, на пошук оригінальних ідей.

4. Загальне високе відчуття благополуччя власного «Я» при низьких значеннях проблемного уявлення про себе дозволяють досліджуваним з «благополучним» профілем менше застрягати на проблемах, що виникають впродовж життя, що стимулює їх більш активний особистісний розвиток, і, як наслідок – відкритість досвіду.

Отже, ми маємо констатувати, що відкритість досвіду є такою складовою особистісного компоненту індивідуального досвіду, особливості якої знаходяться у певних закономірних взаємовідносинах з суб'єктивним відчуттям благополуччя власного образу «Я».

Рис. 3.3. Порівняльний аналіз показника сумлінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Значущі розбіжності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ були виявлені за показником сумлінності (рис. 3.3).

З рисунку 3.3 видно, що найбільш виразним показником сумлінності є у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ; далі - за низхідною: у досліджуваних з «Тенденцією до благополуччя», з «Тенденцією до негативізму» і нарешті, з «Конфліктним» профілем. Найбільш виразна різниця – між «благополучним» і «Конфліктним» профілями. Крім того, ми можемо простежити пряму залежність тенденції до «згасання» сумлінності від зниження сприйняття благополуччя власного «Я» і зростання проблемності самосприйняття. Іншими словами, якщо говорити спрощено, чим

благополучніше сприйняття власного «Я» у досліджуваних по виборці загалом, тим більше проявляється їх сумлінність.

З точки зору особливостей функціонування ОКІД, нагадаємо про представленість в концепції Лактіонова поняття девіантного досвіду. Дослідник говорив, що зазначений досвід складається з феноменів соціального, психологічного і психосоматичного походження, і характеризується деформованими в аспекті відповідності суспільним нормам інтерпретаційними комплексами [75]. Тут ми зазначаємо, що за умови порушення відповідності суспільним нормам виникають і порушення здібностей людини до організованості, дисциплінованості, і т.д., - тих самих характеристик, що складають основу сумлінності в концепції «Великої п'ятірки» [101]. Повторимо: Лактіонов зазначав, що проблеми соціального, психологічного і психосоматичного характеру призводять до девіацій. За відсутності проблем, що у більшій мірі є характерним для представників «благополучного» профілю (і далі – за низхідною: у досліджуваних з «Тенденцією до благополуччя», з «Тенденцією до негативізму», з «Конфліктним» профілем) досвід людини має більше можливостей для розвитку у відповідності до суспільних норм, що, відповідно, сприяє розвитку сумлінності в осіб, що характеризуються даним профілем. Отже, саме таким чином, на наш погляд, можна пояснити наявність тенденції до «згасання» сумлінності при зниженні сприйняття благополуччя власного «Я» та зростанні проблемності даного сприйняття.

Крім того, з точки зору особливостей особистісних рис ми схильні пояснювати отримані дані впевненістю осіб з благополучним профілем у собі: відчуття благополуччя власного «Я» не надає їм приводів для зосередження на самоаналізі, на пошуку причин незадоволеності власним «Я», не дозволяє сформуватися стійким комплексам, які б могли забирати значну частину зусиль даних досліджуваних; отже, завдяки цьому особи з благополучним профілем у певній діяльності можуть без проблем концентруватись на даній діяльності, враховуючи всі її аспекти, що веде до високого рівня її організації та дисциплінує даних осіб. При стійкому утриманні такого положення речей організація та

дисциплінованість набувають сталих форм, формуючи сумлінність. Відповідно, невпевненість в благополуччі власного «Я» веде до зосередженості на своїх недоліках, яка може перерости у стійкий стан зацикленості на собі, що буде знижувати організованість та дисциплінованість у будь-якій діяльності, перешкоджаючи розвитку сумлінності.

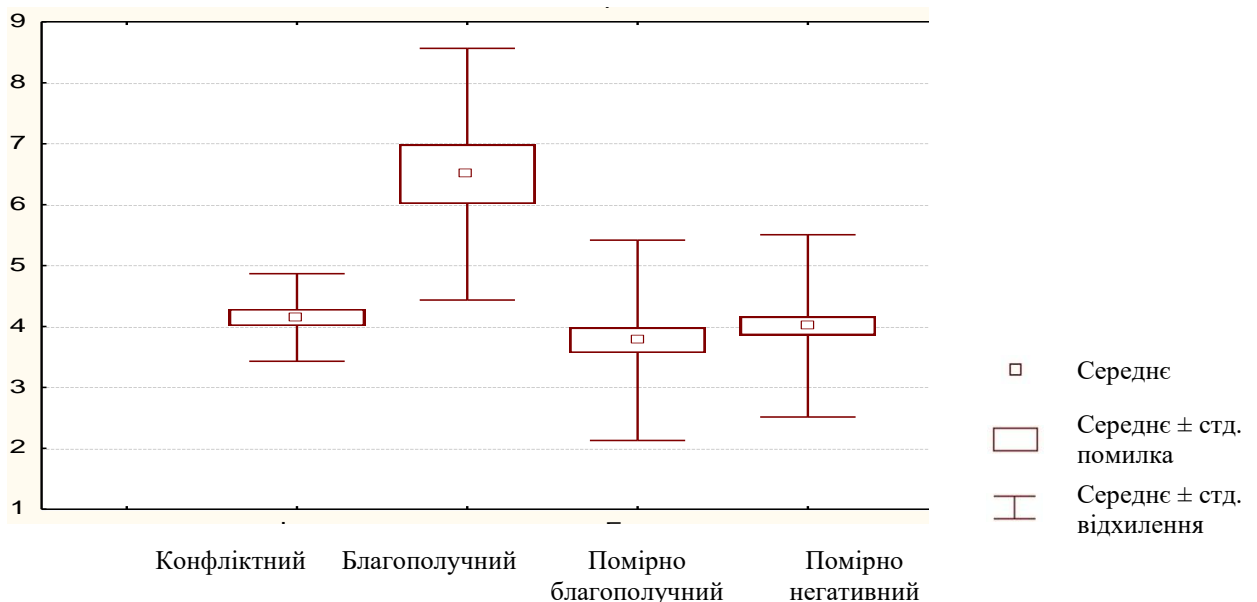
Також слід проаналізувати ті результати діагностики особистісних рис, які не вказали на значущі відмінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ. Розглядаючи нейротизм, або емоційну нестабільність особистості, відсутність достовірних розбіжностей ми, як зазначалося вище, схильні пояснювати тим, що даний феномен складається з таких компонентів як збудливість, незахищеність та емоційність [101], отже, відкидаючи незахищеність, ми бачимо, що два інших компоненти є фізіологічно зумовленими, тому саме фізіологічний фактор у більшій мірі визначає особливості прояву нейротизму, витісняючи вплив інших, в тому числі й особливості сприйняття власного «Я». Крім того, О. М. Лактіонов зазначав, що досвід є структурою, в рамках якої не міститься неусвідомлюваних, мимовільних складових [75], до яких значною мірою мають відношення психофізіологічні аспекти, що додатково пояснює наведений результат.

Щодо екстраверсії, то тут, на нашу думку, слід ще раз згадати зазначені вище припущення про те, що, даний феномен у більшій мірі співвідноситься з соціальним компонентом індивідуального досвіду, і спрямованість на особистісний аспект в контексті звертання до даного явища проявляється у меншому ступені, отже, саме тому може виявлятися відсутність значущої відмінності у групах досліджуваних з різними профілями ОЯУБ.

Співпраця – ще одне явище, що, на нашу думку, у більшій мірі відсилає до соціального компоненту досвіду, отже щодо даного феномену ми схильні пояснювати отримані за ним результати аналогічними з аналізом екстраверсії причинами: більша орієнтованість назовні не дозволяє активно проявлятися спрямованості на суб'єктивний психологічний зміст, отже, тому значущих відмінностей між досліджуваними з різними профілями ОЯУБ не отримано.

Аналізуючи далі за ходом дослідження результати порівняльного аналізу, можна побачити, що показник за шкалою «Моделювання» з методики діагностики стилів саморегуляції також слід називати характеристикою, на підставі якої були виявлені значущі розбіжності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ.

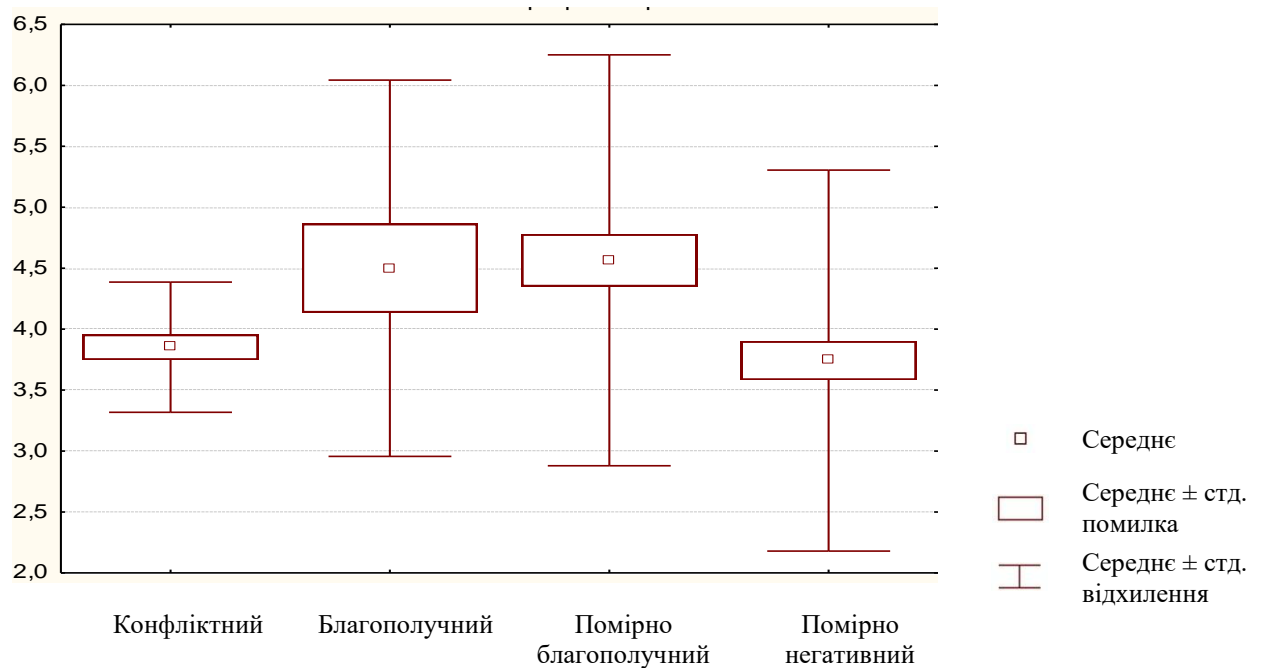
З рисунку 3.4 ми можемо побачити, що показник моделювання є найбільш виразним у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ. Тобто, ті особи, які сприймають себе у позитивному світлі, характеризуються значною сформованістю та найбільшою розвиненістю уявлень щодо значущих зовнішніх і внутрішніх умов активності та існування загалом; вони володіють найвищим ступенем усвідомленості, опрацьованості, розуміння, деталізованості та адекватності даних умов; крім того, характеризуються розвинутою спроможністю та значною націленістю на виокремлення значущих умов при досягненні будь-яких цілей як в актуальній ситуації, так і в запланованій діяльності, що знаходить своє відображення у відповідності конкретних фактичних програм дій запланованому алгоритму активності та діяльності, а також – у відповідності результатів, що були отримані, прийнятим цілям.

Рис. 3.4. Порівняльний аналіз показника моделювання у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

В даному випадку ми можемо говорити про повторення ситуації, що ми спостерігали на прикладі сумлінності: по-перше, варто ще раз вказати на те, що у представників «благополучного» профілю досвід має більше можливостей для розвитку у відповідності до суспільних норм, що, сприяє розвитку таких стратегій поведінки, що спрямовують активність людини в рамки встановлених порядків, і це, в свою чергу, дає людині можливість проявляти активність, з урахуванням загальноприйнятих норм, тобто, з урахуванням обставин діяльності, що й сприяє формуванню здібності до більш широкоаспектного формування уявлень щодо значущих зовнішніх і внутрішніх умов активності – саме це і являє собою основу такого поняття, як моделювання. По-друге, «благополучний» профіль, як вже було зазначено, ОЯУБ не надає досліджуваним приводу для зосередження на самоаналізі, що вивільнює більше психологічних ресурсів, спрямовуючи їх на зовнішню ситуацію, що склалася або може скластися, тим самим дозволяючи більш глибоко та ретельно аналізувати та моделювати її.

Також значущі розбіжності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ були виявлені за показником планування (рис. 3.5).

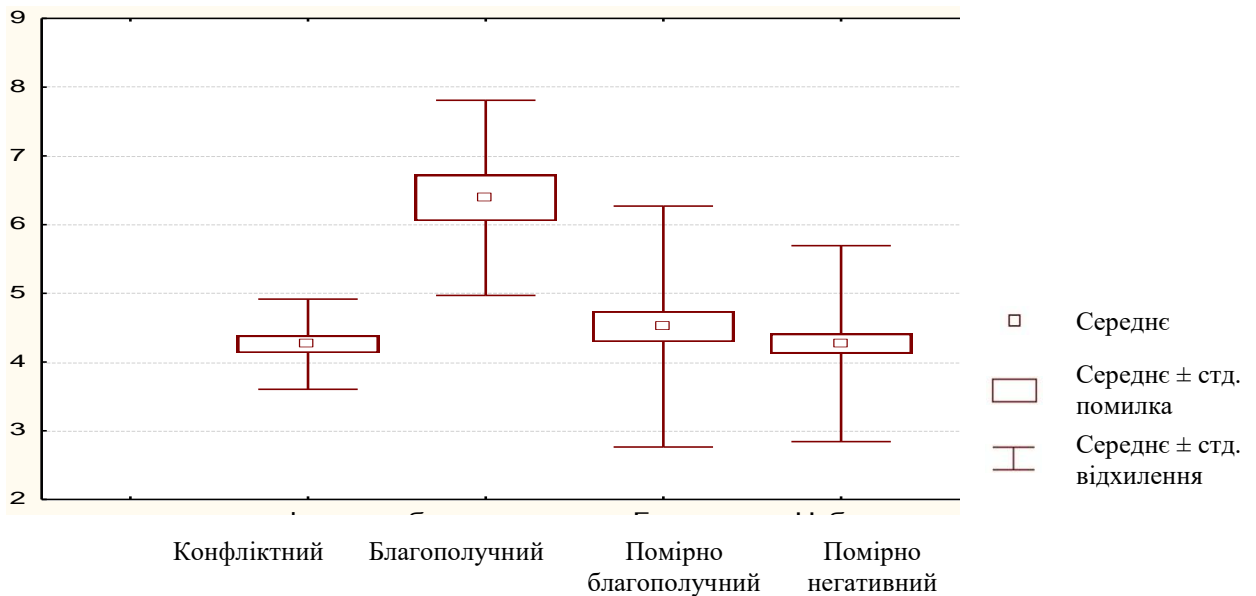
Рис. 3.5. Порівняльний аналіз показника планування у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Показник планування виражений вище у досліджуваних з «благополучним» профілем та з профілем, що характеризується тенденцією до благополуччя. Тобто, можна говорити про те, що такі якості, як розвиненість усвідомленого програмування власних дій, потреба ретельно продумувати способи дій для досягнення визначених раніше цілей, здатність до деталізованої і розгорнутої розробки програм дій – все це визначається комбінаторикою – зниження проблемного сприйняття свого «Я» і зростання благополучного уявлення про себе. Іншими словами, менша виразність проблемного уявлення про власне «Я» надає особистості більше змог для розвитку такого стилю саморегуляції поведінки, як планування, і співвідношення благополуччя і проблемності уявлення про себе в даному випадку має досить широкий діапазон, але в межах домінування позитивних уявлень – від незначного до найбільш виразного. З огляду на це, ми можемо говорити про те, що саме проблемність, конфліктність самосприйняття мають бути головним чинником, що заважає розвитку здатності планування, і рівень виразності даного стилю саморегуляції в осіб з конфліктним профілем та тенденцією до конфліктного надає нам тому підтвердження. На наш погляд, проблемне уявлення про власне «Я» може заважати людині ефективно планувати свою діяльність саме через недооцінку власних якостей: якщо в людини відсутня впевненість у тому, що її позитивні якості розвинені достатньо високо, в неї може з'являтися не впевненість в тому, що, покладаючись на дані якості, вона спроможна ефективно та деталізовано побудувати програму власних дій; їй може здаватися, що те, як вона планує, є помилковим, отже заохочення мотивація до планування знижується, що в підсумку не дає можливості для розвитку даного стилю саморегуляції.

В аспекті особливостей функціонування ОКІД ми схильні припускати, що такі результати спричиняються загальною сприятливою роботою інтерпретаційних комплексів, які при більшій виразності ОЯУБ надають більше можливостей зосереджуватися людині не на власній особистості, а на елементах діяльності, в рамках якої може відбуватися планування.

Також було встановлено, що для осіб з «благополучним» профілем ОЯУБ характерним є значущо вищий рівень показника оцінювання результатів у порівнянні з рештою профілів (рис. 3.6).

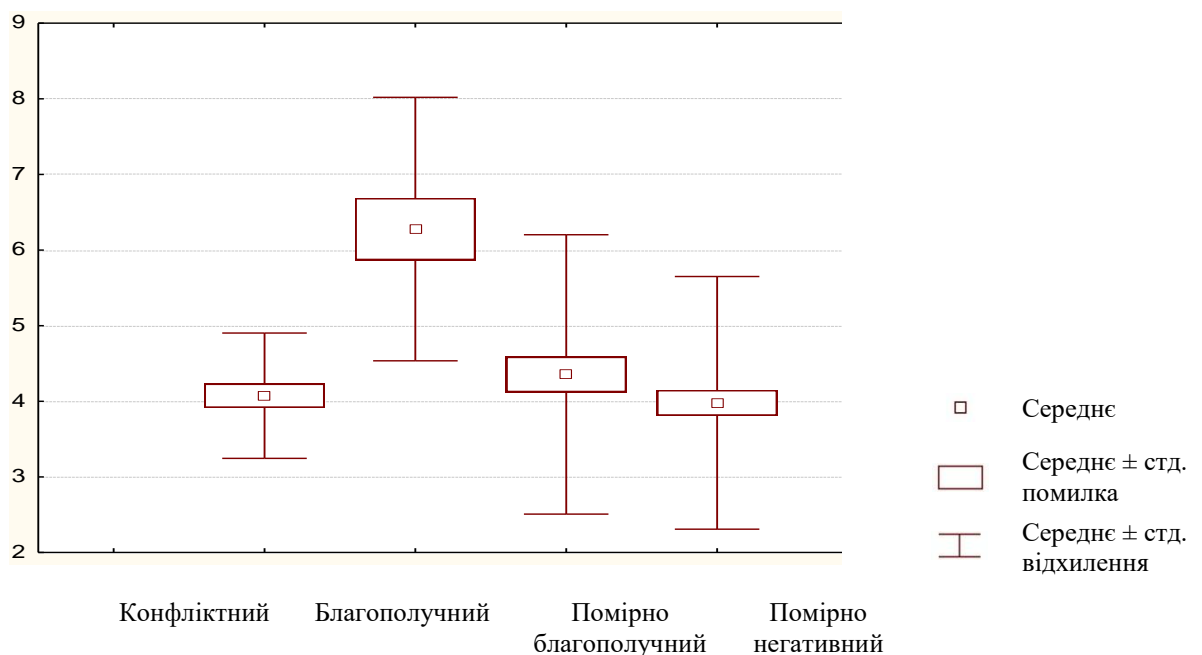

Рис. 3.6. Порівняльний аналіз показника оцінки результатів у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Шкала оцінки результатів, відображаючи індивідуальну розвиненість людини і адекватність оцінки нею себе, оцінки результатів своєї поведінки, і оцінки діяльності загалом, у своїх високих проявах свідчить про значну виразність зазначених характеристик у людини, про сформованість у неї та стабільність суб'єктивних критеріїв оцінювання результатів. І, з огляду на отримані нами результати, наведені виразні характеристики притаманні саме особам, що представляють благополучний профіль ОЯУБ.

Перше, про що слід зазначити, це те, що інтерпретаційні комплекси ОКІД є свого роду «аналогами» процесу оцінки результатів, адже одна з їх найголовніших функцій – саме оцінювання [75]. Отже, виявлення найвищого рівня показника за даною шкалою в осіб з «благополучним» профілем є досить очікуваним, оскільки умови, які зазначений профіль надає для розвитку інтерпретаційних комплексів, як ми зазначали, у порівнянні з іншими профілями, є найсприятливішими.

Крім того, в даному випадку ми робимо припущення, що такий результат слід пояснювати тим, що особи з загальним благополучним уявленням про власне «Я», в силу впевненості у своїх позитивних якостях та в їх стабільності, не бояться брати на себе відповідальність за будь-який результат своєї діяльності. Тобто, за умови отримання неприйнятних результатів, вони їх намагаються все одно оцінити якомога більш об'єктивно, навіть якщо за ці результати їх відповідальність є цілковитою, намагаючись зрозуміти, як при наявності позитивних рис вони могли припуститися певної помилки у діяльності; і це намагання призводить до адекватної оцінки результатів діяльності. І навпаки – особи, що негативно оцінюють власне «Я», можуть бути більш схильними до скорішого покладання вини за несприятливий результат на себе, через що, отримавши відповідь щодо причин такого результату, не проводять його подальшого аналізу, і даний факт не дає змоги розвиватися спроможності до адекватної оцінки результатів.

Рис. 3.7. Порівняльний аналіз показника самостійності саморегуляції у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

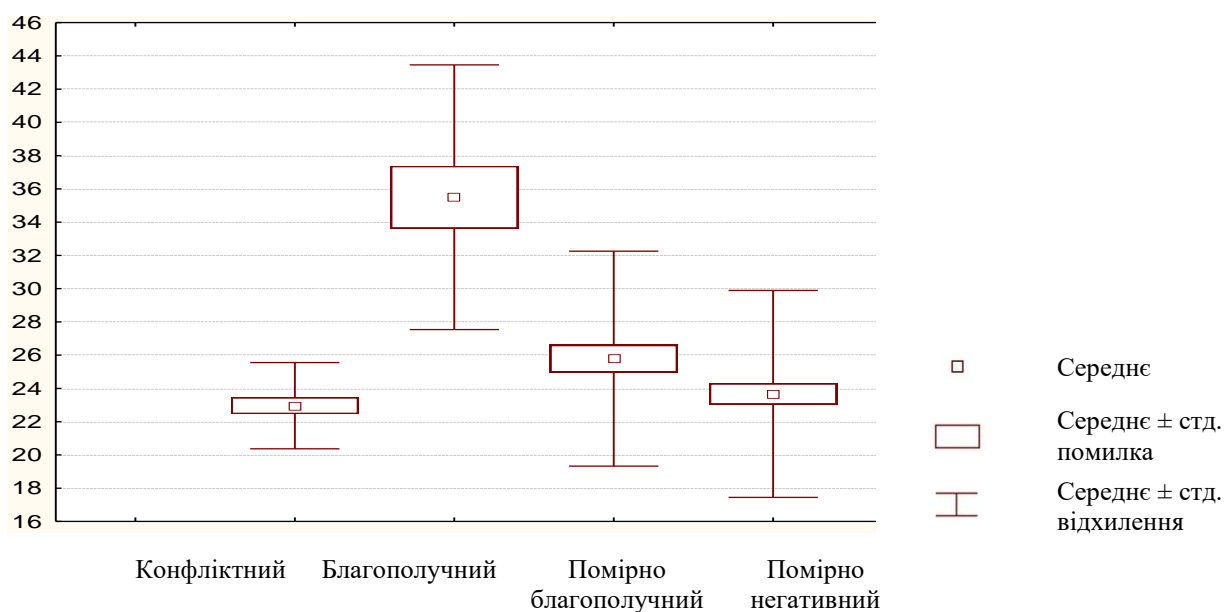
Рис. 3.7 вказує на наявність значущих розбіжностей за показником самостійності саморегуляції у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ.

Щодо регуляції поведінки, самостійність характеризує розвиненість регуляторної автономності, здатності людини самостійно планувати свою діяльність, організовувати заходи щодо досягнення цілей тощо. І в нашому випадку ми бачимо, що для «благополучного» профілю ОЯУБ самостійність є найбільш виразною у порівнянні з рештою профілів. Очевидно, тут ми маємо говорити, знову-таки, про зазначену раніше високу та адекватну розвиненість інтерпретаційних комплексів ОКІД в осіб з «благополучним» профілем, що надає їм більше можливостей спиратися саме на них при певній активності, що, в свою чергу, призводить до формування самостійності.

Крім того, ми вважаємо, що тут доречно говорити про впевненість осіб з благополучним профілем у собі, у своїх особистісних якостях, у своїх силах, яка надає змогу покладатися повністю на себе у регуляції поведінки. При наявності певного проблемного сприйняття свого Я невпевненість змушує людину шукати підтвердження коректності своїх планів і дій з боку оточуючих.

Загальний рівень саморегуляції поведінки (рис. 3.8), тобто, характеристика, що оцінює загальний рівень сформованості та розвиненості у людини індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції її довільної активності, у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ виявився також достовірно найвищим. Це вказує на виразну здатність представників даної категорії вибірки до самостійності, гнучкого реагування на зміну зовнішніх умов, адекватного довільного висування цілей у порівнянні з особами, що характеризуються іншими профілями. Важливо зазначити, що при високій мотивації досягнення досліджувані з «благополучним» профілем ОЯУБ здатні до формування такого стилю саморегуляції, який би міг нівелювати вплив характерологічних особистісних особливостей, що перешкоджають досягненню мети [92], і співставляючи даний факт з особливостями зазначеного профілю, що полягають у спроможності знижувати проблемне самосприйняття, ми робимо висновок, що саме в даній

спроможності і криється причина отриманого результату за шкалою загального рівня саморегуляції.

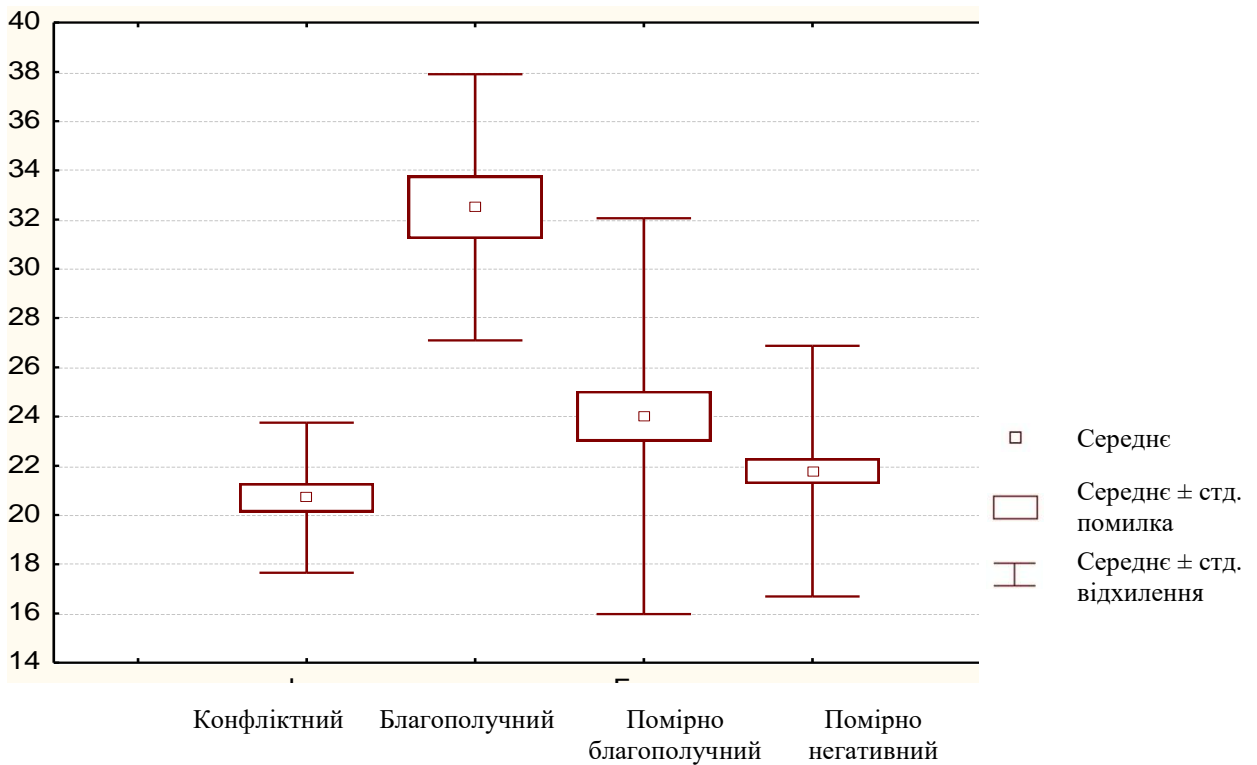

Рис. 3.8. Порівняльний аналіз показника загального рівня саморегуляції поведінки у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Крім того, на нашу думку, у прагненні більш глибоко зрозуміти отримані результати, слід знову звернутися до факту більш «якісного» розвитку інтерпретаційних комплексів ОКІД у представників «благополучного» профілю, яка надає більше можливостей щодо оцінювання поточної ситуації, що сприяє зростанню варіативності саморегуляції, та, відповідно, її розвитку.

При аналізі відсутності розбіжностей за такими параметрами, як планування, гнучкість та орієнтація на цілі, ми схильні припускати, що достовірних відмінностей не виявлено, оскільки зазначені поняття у більшій мірі ґрунтуються на зовнішніх умовах, і особистісний аспект у них представлений не настільки значущо, щоб впливати на розподіл, заснований на перелічених характеристиках.

Наступна категорія, в рамках якої було отримано значущі розбіжності за різними профілями ОЯУБ, це – смисложиттєві орієнтації. Так, звернемо увагу на такий феномен, як орієнтація на процес (рисунок 3.9).

Рис. 3.9. Порівняльний аналіз показника орієнтації на процес у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Орієнтація на процес як характеристика, що відображає те, наскільки людина сприймає своє життя в якості цікавого, емоційно наповненого і насиченого змістом процесу, найбільш виразною є у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ. Далі по низхідній – у досліджуваних з тенденцією до благополуччя, з тенденцією до негативізму і нарешті, з «Конфліктним» профілем. Найбільш виразна різниця – між «благополучним» та «Конфліктним» профілями. Тобто, тут можна простежити певну закономірність, що проявляється у зниженні смисложиттєвої орієнтації на процес у всіх досліджуваних паралельно зі зростанням проблемності сприйняття власного «Я». На нашу думку, в даному випадку слід говорити про сприйняття процесу життя як цікавого та насиченого у більшій мірі тими особами, що мають більш варіативну інтерпретацію подій, що відбуваються. Тобто. За умови більшої розвиненості інтерпретаційних комплексів ОКІД, що досягаються за умови високого відчуття ОЯУБ, життя сприймається цікавішим через варіативність трактування його подій, на відміну від вузької

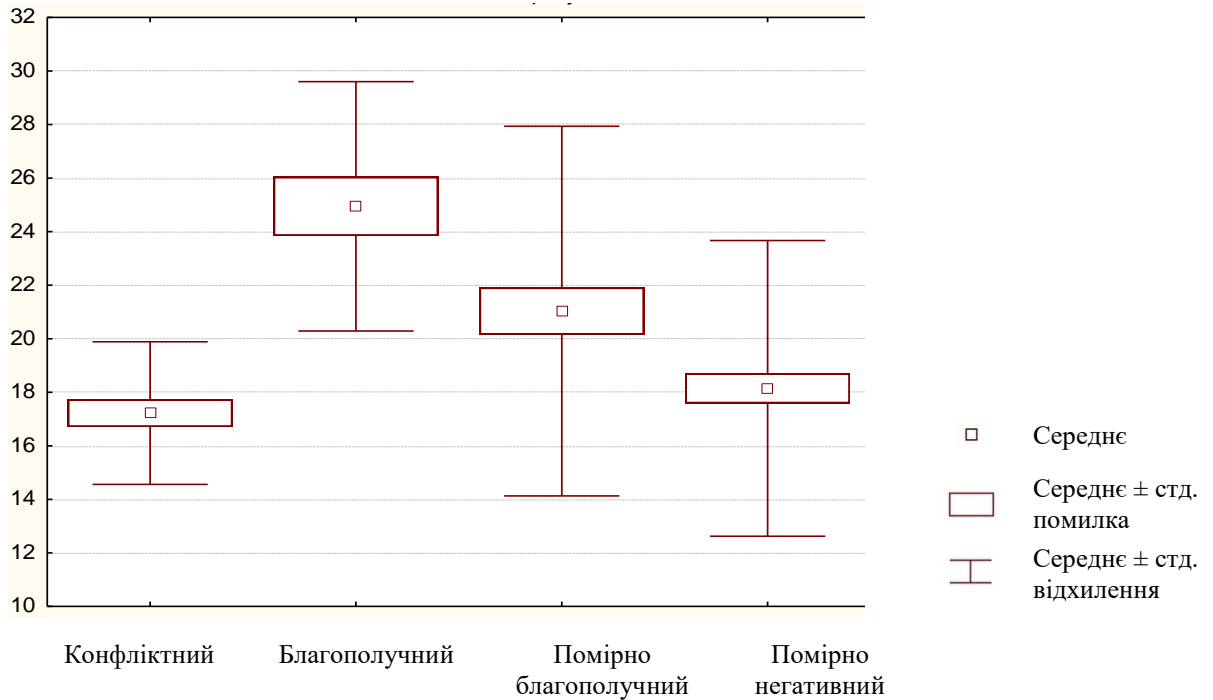
інтерпретації, яка, реалізуючись одним й тим самим шляхом не сприяє зростанню відчуття насиченості на емоційної наповненості – навпаки, така звуженість інтерпретацій може призводити до переведення багатьох аспектів активності на рівень автоматизмів, лишаючи цю активність емоційної насиченості, що не дає змоги розвиненню смисложиттєвої орієнтації на процес.

Крім того, у випадку з профілями, що не характеризуються виразним ОЯУБ, можна говорити про зациклення на проблемах свого внутрішнього світу, яка за наявності у людини, заважає їй сприймати своє життя як цікаве і наповнене, приковуючи значну увагу до себе. Навпаки, за відсутності такої зацикленості, що є властивим для осіб з «благополучним» профілем, у людини з'являється більше можливостей для позитивної оцінки процесу власного життя.

Також відмінності було виявлено за показником орієнтації на результат (рис. 3.10).

Результати, наведені на рисунку 3.10, показують нам аналогічну попередній картину щодо орієнтації на процес: найбільш виразним даний показник є у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ, і далі – виразність по низхідній: у досліджуваних з тенденцією до благополуччя, з тенденцією до конфліктності і нарешті, з конфліктним профілем. Найбільш виразна різниця – між благополучним і конфліктним профілями. Тобто, ми можемо говорити про те, що більш позитивне сприйняття власного «Я» пов'язане з більшою задоволеністю прожитою частиною життя, з більш високою оцінкою його продуктивності та осмисленості, і такий результат, на наш погляд, є сповна закономірним. Адже, за умови, що людина позитивно оцінює власне «Я», в неї формується відчуття, що в своєму житті вона робить все вірно. Крім того, відсутність негативних переживань, які б могло викликати проблемне самосприйняття, надає у більшій мірі позитивне емоційне забарвлення уявленню про прожитий проміжок часу, отже, чим

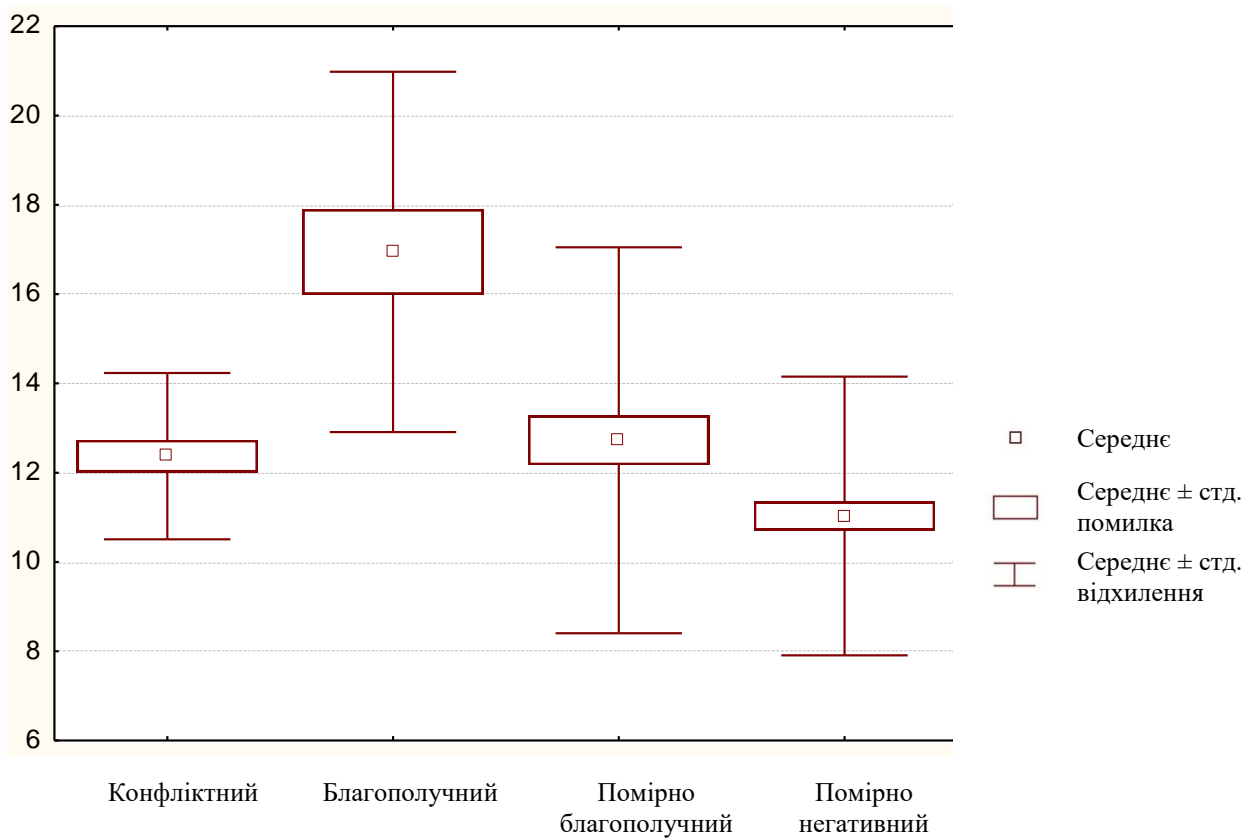
ближче особистість знаходиться до благополучного профілю ОЯУБ, тим більше у неї проявляється смисложиттєва орієнтація на результат.

Рис. 3.10. Порівняльний аналіз показника орієнтації на результат у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Також в даному випадку можна говорити про все ту ж широко представлену систему інтерпретаційних комплексів ОКІД, що має більше можливостей для розвитку у представників «благополучного» профілю, і яка, за умови значної виразності має сприяти більш інтенсивному формуванню орієнтації на результат.

За показником локусу контролю «Я» (рисунок 3.11) досліджувані з «благополучним» профілем ОЯУБ переважають представників решти профілів. Отже, для даних досліджуваних у більшій мірі є характерним уявлення про себе, як про сильну особистість, що володіє достатньою свободою вибору для побудови свого власного життя у відповідності лише з тими цілями, які було висунуто ними самостійно; для них є притаманним відчуття своєї спроможності контролювати події, що відбуваються навколо.

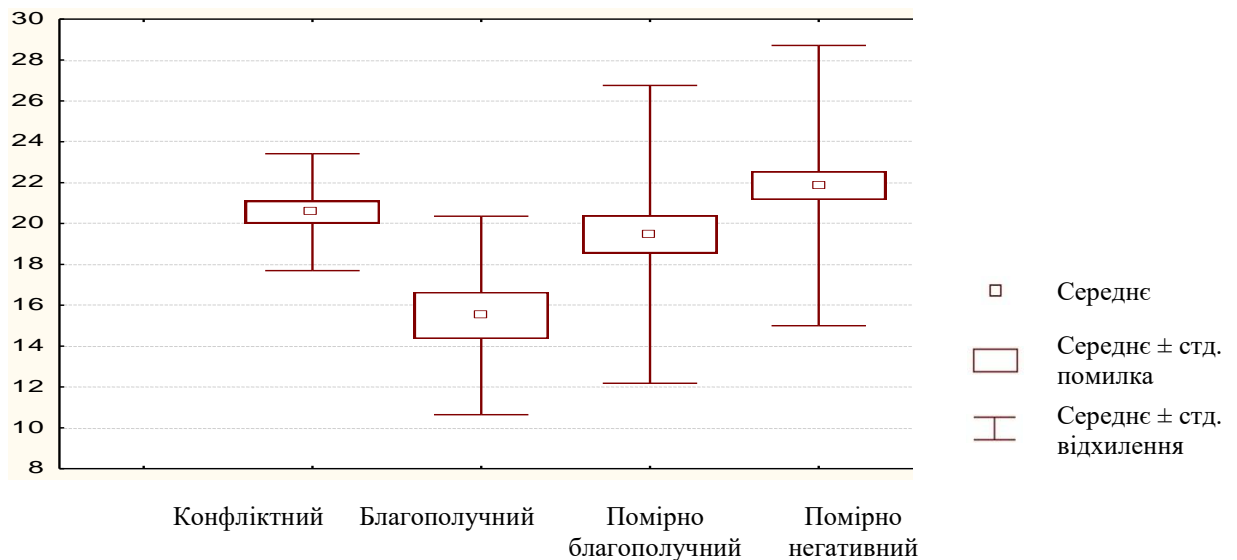

Рис. 3.11. Порівняльний аналіз показника локусу контролю «Я» у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Для пояснення такого результату ми маємо намір знову звернутися до такого явища, як впевненість у своїх силах, що формується на загальному позитивному сприйнятті власного «Я» – саме ця впевненість, на нашу думку, формує загальне відчуття своєї спроможності бути «хазяїном життя» [85].

І, знову-таки, додатково в даній ситуації, на нашу думку, можна говорити про формування впевненості у собі, що ґрунтується не тільки безпосередньо на загальному ОЯУБ, а й на розвиненості інтерпретаційних комплексів, які дозволяють людині мати зазначену впевненість у власних силах.

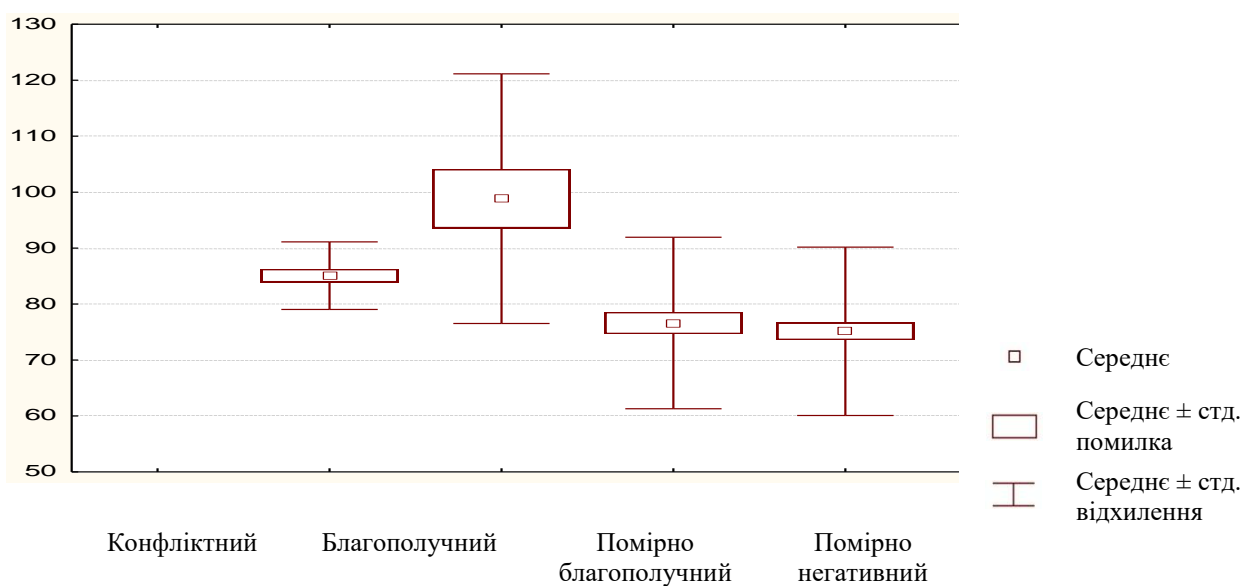

Рис. 3.12. Порівняльний аналіз показника локусу контролю життя у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Досить цікаві результати ми отримали при аналізі такого показника, як локус контролю життя, показника, що відображає оцінку людиною своєї власної здатності до контролю власного життя, до свobodного прийняття рішень і втілення їх у життя. З рисунку 3.12 ми бачимо, що найбільш виразним даний показник є у групи досліджуваних з профілем, що характеризується тенденцією до негативного сприйняття власного «Я»; найменш виразним – у досліджуваних з «благополучним» профілем. Аналізуючи отримані результати, ми дійшли висновку, що у респондентів з тенденцією до негативного сприйняття власного «Я» може відбуватися певна боротьба між благополучним і проблемним уявленням про себе, в якій перевагу, все ж-таки, має саме негативізм (на відміну від благополучного профілю, де благополуччя має безумовну перевагу), і за рахунок даної боротьби досліджувані з тенденцією до негативного самосприйняття бачать більш позитивні результати своєї активності за умови меншого зациклення на своїх проблемних якостях і акценті – на позитивних. За умови значного домінування благополуччя самосприйняття для людини будується більш сталий план дій, який базується на необхідності відповідати своїм позитивним характеристикам, через що і знижується відчуття спроможності до контролю власного життя.

Щодо решти профілів, то ми можемо припускати, що для даних категорій осіб властивим є сприйняття своєї здатності до контролю життя в залежності від обставин, що складаються, через не впевненість у власних особистісних якостях: за позитивних умов вони можуть відчувати більш високу свою спроможність до контролю життя, при невдачах у них виявляється значний фаталізм; і саме через це, на нашу думку, дані профілі на вісі локусу контролю життя розташовані поміж благополучним профілем та профілем з тенденцією до негативного сприйняття образу власного «Я».

Крім того, якщо розглянути найменшу виразність локусу контролю життя в осіб з «благополучним» профілем крізь призму індивідуального досвіду, ми можемо говорити про те, що за умов високої розвиненості у даних досліджуваних інтерпретаційних комплексів ОКІД, про наявність якої ми зробили припущення вище, у даної категорії респондентів мають бути виразні усі аспекти функціонування ОКІД: оцінювання себе, інтерпретація інших та оцінювання світу. Така розвиненість дозволяє людині з виразною ретельністю враховувати усі відповідні кожному з зазначених аспектів фактори, які визначають її життя, і це сприяє формуванню розуміння того, що не лише сама людина повністю відповідає за контроль власної життєдіяльності.

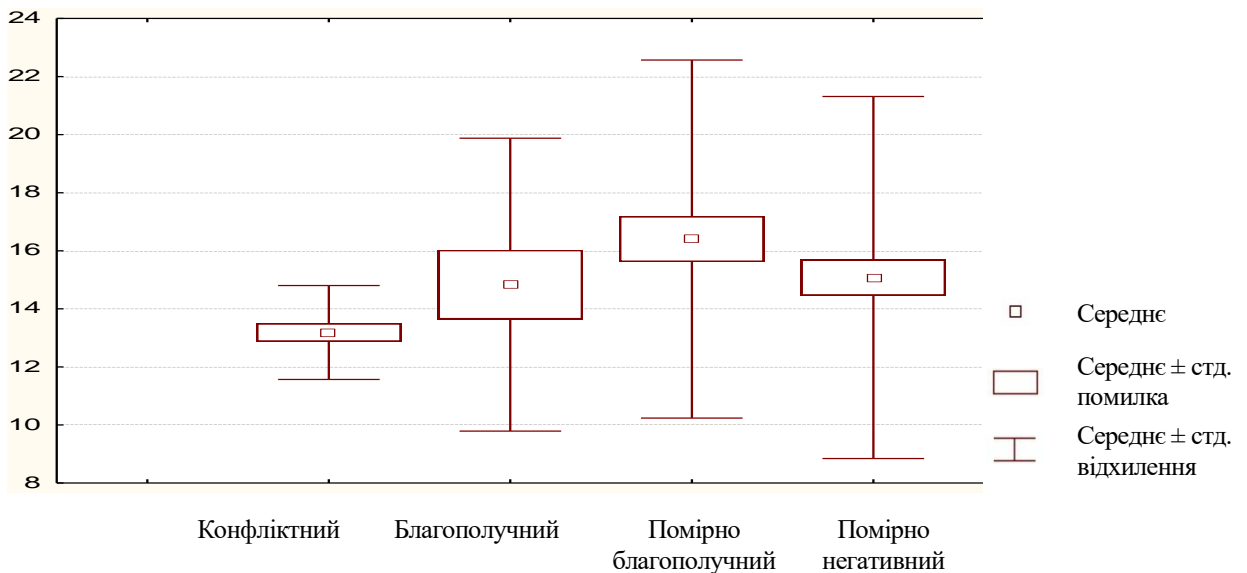
Рис. 3.13. Порівняльний аналіз показника загального рівня осмисленості життя у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Рисунок 3.13 вказує на те, що загальна осмисленість життя найбільш виразною є в осіб з «благополучним» профілем ОЯУБ. І в даному випадку ми, повторюючись, з одного боку, зробимо припущення про відсутність надмірної уваги до своїх проблемних характеристик у даної категорії осіб, що дає більше змоги краще аналізувати та осмислювати своє життя. Крім того, загальний позитивний образ самосприйняття дозволяє з більшою цікавістю аналізувати плоди своєї активності, отже, з більшою цікавістю відноситись до життя. З іншого боку, ми знову згадаємо про варіативність інтерпретаційних комплексів ОКІД, що дозволяють більш осмислено ставитися до життя.

Слід відзначити, що за показником наявності цілей у майбутньому значущих відмінностей у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ не виявлено, що, на нашу думку, може пояснюватися тим що мета, будучи, як стверджує О.М. Леонт'єв, конкретизованою формою мотиву [83], являє собою явище, що може характеризуватися найрізноманітнішим змістом; отже, за такого положення речей, саме зміст більшою мірою визначає особливості постанови цілей у майбутньому. Ми вже зазначали, що в рамках індивідуального досвіду за змістовний аспект більшою мірою відповідають соціальна та мнемічна складові, в той час, як ОКІД спрямований на визначення особливостей засвоєння досвіду, що й могло призвести до відсутності розбіжностей представленості феномену побудови цілей у майбутньому у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ в рамках вивчення особистісного досвіду.

На цьому завершено порівняльний аналіз смисложиттєвих орієнтацій у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ, і можемо сказати, що саме для «благополучного» профілю характерною є висока виразність за достатньою кількістю показників осмисленості життя. Далі будуть розглянуті ціннісні спрямування досліджуваних.

Конформність, тобто схильність до зміни в поведінці або думці особи під тиском з боку оточуючих, є однією з цінностей, за якою було виявлено значущі розбіжності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ, (рисунок 3.14).

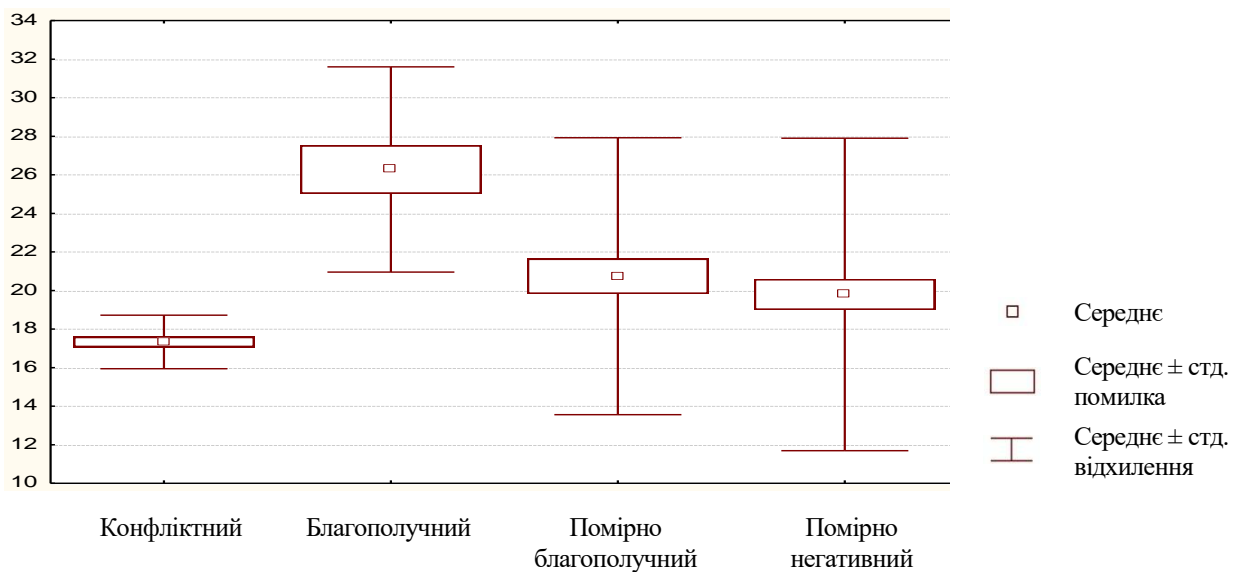

Рис. 3.14. Порівняльний аналіз показника виразності конформності як цінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Найбільш виразною конформність як цінність є у досліджуваних з профілем ОЯУБ з тенденцією до благополучного, найменш – в осіб з «Конфліктним» профілем. Крім того, аналізуючи рис. 3.14, можна побачити, що показники цінності конформності у профілів з тенденцією до благополуччя та тенденцією до негативізму стоять вище за показники «благополучного» та «конфліктного» профілів. Отже, ми можемо припускати існування певної закономірності, що полягає в тому, що, за наявності більш-менш виразної боротьби між благополучним та проблемним самосприйняттям, виявляється більш виразне прагнення людини до привласнення такої цінності, як конформність, на відміну від ситуації, коли або благополучне самосприйняття значно домінує, або у значній мірі проявляє себе негативізм. На наш погляд, в даному випадку слід говорити про те, що при боротьбі благополучного та проблемного самосприйняття людина у більшій мірі залежить від думки оточуючих, і ця думка може впливати на перевагу однієї зі складових фактору образу «Я» саме через невисоко виразну перевагу однієї з них (тобто, тут також ми можемо робити припущення про домінування акценту на аспекті інтерпретації інших в ОКІД). У випадку, коли домінує позитивне самосприйняття, як у «Благополучному» профілі, людина у меншій мірі залежить від думки оточуючих через більшу впевненість у власних якостях, яка, можливо,

формується, в тому числі, завдяки обґрунтованій вище розвиненості інтерпретаційних комплексів, отже ця людина у меншому ступені ставить у пріоритет цінність конформності. Щодо «конфліктного» профілю, який показав найнижчий результат, можна припускати або наявність принципово опозиційного ставлення по відношенню до соціуму, що викликане внутрішніми протиріччями людини, або протиставлення себе соціуму через відчуття своєї відмінності від інших, що проявляється у суб'єктивному сприйнятті своїх якостей як гірших у порівнянні з якостями оточуючих.

З графіку, наведеного на рисунку 3.15 можна побачити, що найбільш виразною самостійність як цінність є в осіб з «благополучним» профілем ОЯУБ, найменш – з «Конфліктним». Тобто, особи, що сприймають себе переважно у позитивному світлі і при мінімальній проблемності, більше цінують самостійність думки і дії. За умови протиріччя між благополучним та проблемним самосприйняттям самостійність цінується значно менше.

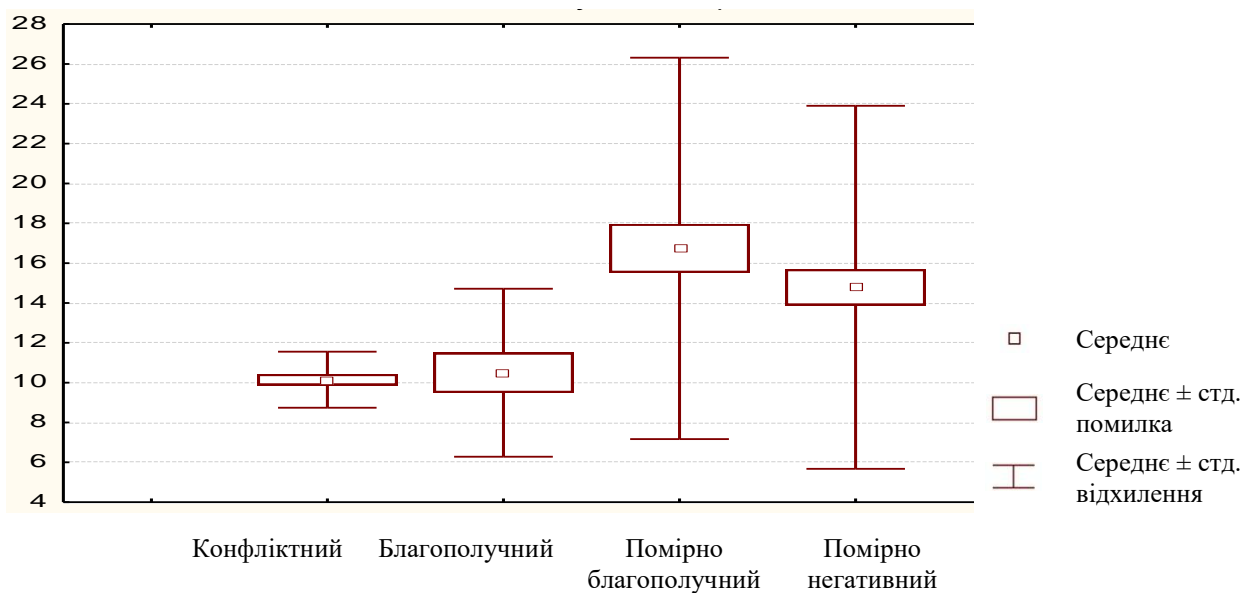

Рис. 3.15. Порівняльний аналіз показника виразності самостійності як цінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Звертаючись до благополучного профілю, ми можемо стверджувати, що такий результат пояснюється впевненістю у власних особистісних якостях та інтерпретаційних комплексах ОКІД, що веде до відчуття спроможності самостійно вирішувати будь-які питання, самостійно будувати плани по

досягненню цілей, і ця самостійність набуває великого значення для осіб з благополучним профілем ОЯУБ, вони вбачають у ній можливість для реалізації своїх суб'єктивно оцінюваних позитивних якостей. Досліджувані з конфліктним самосприйняттям менше цінують самостійність, оскільки, можливо, будучи невпевненими в своїй спроможності самотужки вирішувати поставлені задачі та власних інтерпретаційних комплексах ОКІД, вони шукають підтримки з боку інших, що веде до того, що самостійність як цінність для даних осіб не може набувати більш великого значення.

За показником стимуляції як цінності, як ми бачимо з рисунку 3.16, більшу виразність мають особи з профілями з тенденцією до благополуччя та тенденцією до негативізму; менш виразною цінністю стимуляція є в осіб з благополучним та конфліктним самосприйняттям.

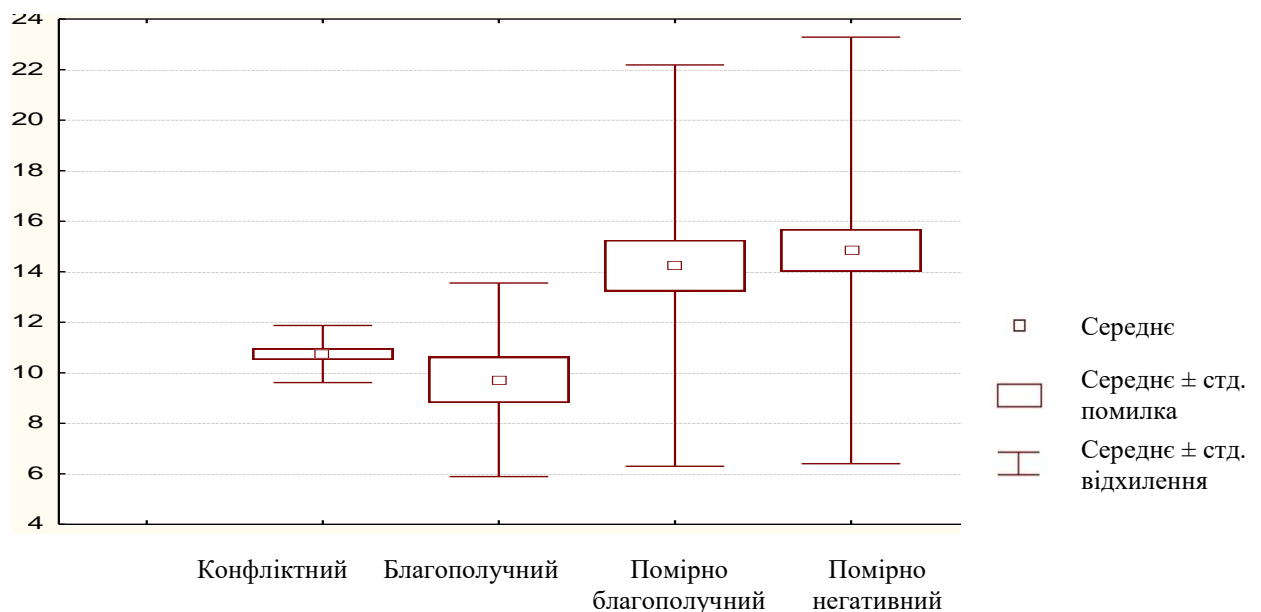

Рис. 3.16. Порівняльний аналіз показника виразності стимуляції як цінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Отже, ми бачимо, що прагнення до новизни та глибоких переживань є більш характерним для «проміжних» профілів, що може свідчити про певну невизначеність осіб з даними профілями, яка характеризується більш-менш рівносильним протистоянням благополучного і проблемного уявлення про себе, а також – нестійкістю інтерпретаційних комплексів ОКІД. Тобто, за умови такого протистояння для зазначених досліджуваних додаткова

стимуляція являє досить значущу цінність, досягнення якої є важливим для більш ефективного зростання певних їх особистісних якостей. Щодо «конфліктного» та «благополучного» профілів, то тут, на нашу думку, слід говорити про більшу сталість самосприйняття та стійкість інтерпретаційних комплексів ОКІД, що характеризує досліджуваних з даними профілями; і, якщо у випадку з «благополучним» профілем ми можемо говорити про відсутність прагнення до додаткової стимуляції через стабільний стан позитивного самосприйняття своєї особистості, то профілю з прямопропорційним відношенням благополучного та проблемного уявлення про своє «Я» ми приписуємо стан постійної конфліктності, яким так само характеризуються й інтерпретаційні комплекси, який сам по собі у достатньому ступені певним чином стимулює людину, надає нові глибокі переживання, знижуючи потребу у додатковій стимуляції. Отже, саме тому, на нашу думку, стимуляція як цінність за даними профілями виражена нижче.

Аналогічну ситуацію можна бачити, аналізуючи результати за показником гедонізму як цінності (рис. 3.17).

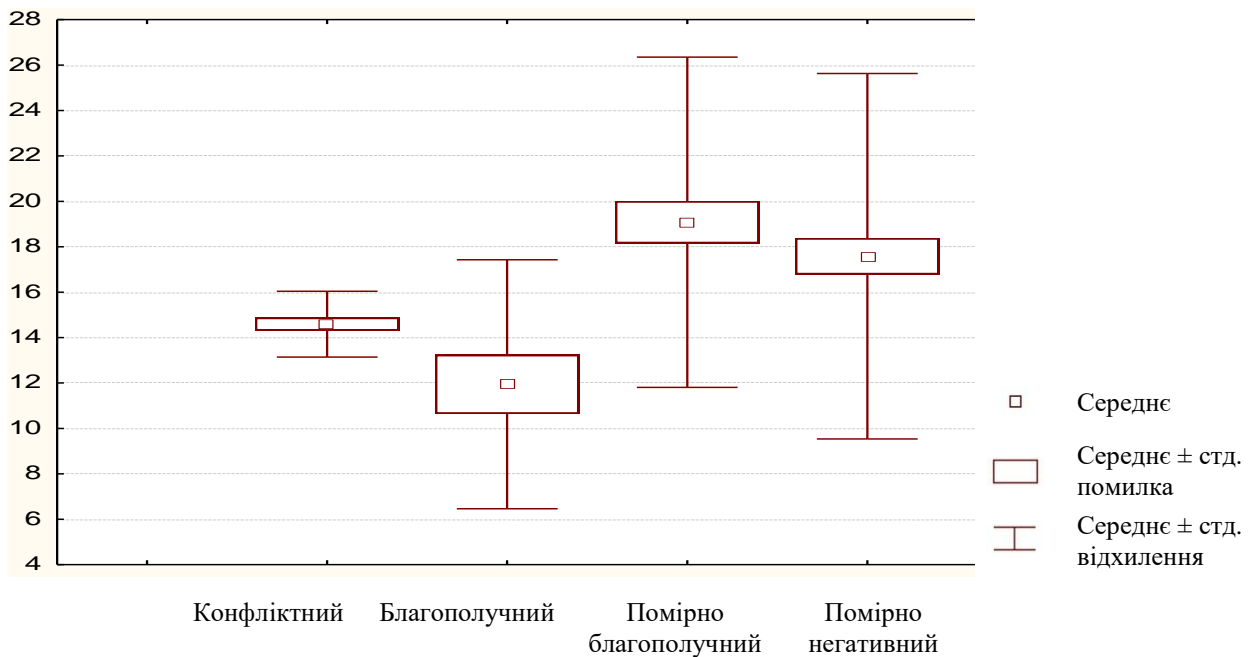
Рис. 3.17. Порівняльний аналіз показника виразності гедонізму як цінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

З графіку, наведеного на рисунку 3.17 витікає те, що більшу виразність за даним показником мають особи з профілями з тенденцією до благополуччя та тенденцією до конфліктності; менш виразним гедонізм як цінність є в осіб з «благополучним» та «Конфліктним» самосприйняттям. Прагнення до насолоди або почуттєвого задоволення є притаманним «проміжним» профілям, на нашу думку, тому, що зазначена нами вище боротьба, яка точиться між благополучним і проблемним факторами самосприйняття, а також витікаючи звідси нестійкість інтерпретаційних комплексів ОКІД, що є характерним для даних профілів, у значному ступені виснажують психологічні ресурси людини, тому принцип задоволення для неї набуває великого значення, що й робить гедонізм як цінність досить важливим для осіб, що характеризуються тенденцією до благополучного або конфліктного самосприйняття.

Менш значущу виразність значущості гедонізму як цінності для «конфліктного» профілю ми схильні пояснювати перманентним самоаналізом, спрямованим на пошук причин внутрішнього конфлікту: саме цей самоаналіз, на нашу думку, заважає досліджуваним з «Конфліктним» профілем ОЯУБ спрямовувати свою активність на пошук задоволень у житті, і ці задоволення через це стають настільки віддаленою метою, що втрачають свою пріоритетність, поступаючись більш досяжним цінностям. Щодо «благополучного» профілю, то результат, що ми отримали за показником цінності гедонізму, ми можемо пояснити тим, що за умови сприйняття свого «Я» як достатньо позитивного, особи з цим профілем через таке самосприйняття спроможні позитивно сприймати ті явища, які особи з іншими профілями позитивно би не сприймали, і цей позитив здатний приносити їм певне задоволення, рівень якого зрештою виявляється достатнім, щоб задовольнити потребу у гедонізмі зазначених осіб, отже, гедонізм як цінність перестає бути одним з пріоритетних прагнень досліджуваних з благополучним профілем самосприйняття.

Наступний феномен, за яким було виявлено значущі відмінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ, є досягнення як цінність (рисунок 3.18).

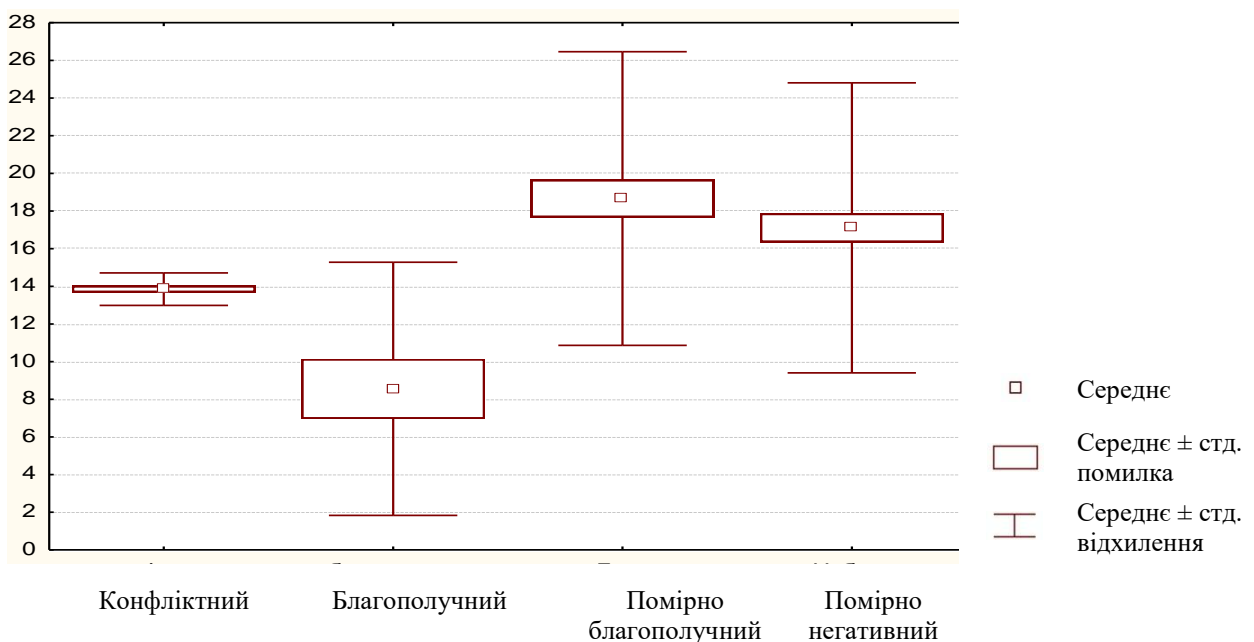
Рис. 3.18. Порівняльний аналіз показника виразності досягнення як цінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

З графіку, наведеного на рисунку 3.18, можна бачити, що досягнення як цінність, що відображає прагнення до особистого успіху у відповідності до соціальних стандартів, є більш виразним, знову-таки, в осіб з профілями з тенденцією до благополуччя та тенденцією до конфліктності; менш виразним зазначена цінність є в осіб з благополучним самосприйняттям. Отже, ми можемо припускати наступне:

Особи з профілем з тенденцією до благополучного сприйняття власного «Я» характеризуються незначним переважанням благополучного самосприйняття над конфліктним на рівні інтерпретаційних комплексів ОКІД. І саме через те, що переважання є досить незначним, вони вбачають великий простір для свого подальшого розвитку, отже прагнення до досягнення є для них вкрай актуальним, через що для них зростає значущість відповідної цінності.

Досліджувані з профілем, що характеризується тенденцією до конфліктного самосприйняття, усвідомлюють, що їх внутрішня конфліктність не є критичною, і що вони ще в змозі подолати її, і це формує у них впевненість, що, за умови прикладання певних зусиль, вони зможуть розвинути у собі більш позитивні особистісні якості. При такому положенні речей це веде до того, що досягнення як цінність стає для них вкрай вагомими.

Щодо «благополучного» профілю, слід говорити про те, що досліджувані з даним профілем можуть бути занадто впевненими у своїх позитивних якостях, і не вбачати необхідності їх подальшого розвитку, і саме через це прагнення до досягнень, або досягнення як цінність, в них виражена значущо менше.

Рис. 3.19. Порівняльний аналіз показника виразності влади як цінності у досліджуваних з різними профілями ОЯУБ

Графік, наведений на рисунку 3.19, вказує на те, що влада як цінність є більш виразною в осіб з профілями з тенденцією до благополуччя та тенденцією до конфліктності самосприйняття; менш виразним зазначена цінність є в осіб з благополучним самосприйняттям.

В цьому випадку ми схильні говорити, що у «проміжних» профілів влада досить високо цінується через певні компенсаторні механізми, зафіксовані в інтерпретаційних комплексах ОКІД: досліджувані з даними профілями, можливо, бачать владу як шлях до вирішення боротьби, що точиться між позитивним і негативним самосприйняттям, на користь позитивного особистісного розвитку. Іншими словами, проявляється прагнення за рахунок підпорядкування інших вирішити свої особистісні проблеми.

Щодо «благополучного» профілю, ми можемо припускати, що досліджувані з даним профілем менше цінують владу через те, що в силу позитивного самосприйняття вони сповна задоволені і своїм положенням у соціумі, і змінювати його не бажають; не бажають більших повноважень; не прагнуть підпорядковувати інших.

Систематизуючи розбіжності за представленістю цінностей у досліджуваних з різними профілями, ми звертаємо окрему увагу на «благополучний» профіль ОЯУБ. Можна побачити, що цінування самостійності у носіїв даного профілю є найвиразнішим, в той час, як найменш пріоритетними для них, як щойно було зазначено, є цінності влади та гедонізму. На нашу думку, пояснення таким результатам, окрім всього, можна знайти й у рамках теорії самодетермінації Е. Л. Десі та Р. М. Райана. Дослідники вважають, що активність людини детермінується двома видами мотивації: внутрішньою та зовнішньою. В ході експериментальних досліджень авторами теорії було показано, що спрямованість на внутрішні цінності веде до більш виразного благополуччя людини, ніж прагнення до цінностей зовнішніх (дослідники розглядали гроші, славу, зовнішність, тощо) [162]. З огляду на те, що цінність самостійності, що у нашому дослідженні є найбільш вагомою для «благополучного» профілю, спрямована на внутрішній аспект особистості, а влада, досягнення та гедонізм – більше роблять акцент на зовнішній мотивації, можна говорити, що отримані нами

результати, з одного боку, певною мірою підтверджують теорію Десі та Райана, з іншого боку, можуть пояснюватися її положеннями.

Традиції як цінність, на наш погляд, не надали значущих відмінностей між досліджуваними за профілями ОЯУБ, оскільки даний феномен спрямований на відображення відношення до певних цінностей в межах однієї спільності, і оскільки наші досліджувані відносяться саме до однієї спільності, тобто, відношення до традиції у всіх респондентів переважно є схожим через подібність у культурних особливостях виховання, діяльнісний спрямованості, віковому представленні, тощо, відсутність розбіжностей здається цілком закономірною. Крім того, тут також слід у більшій мірі говорити про відношення поняття традицій до соціального компоненту досвіду, оскільки саме суспільство визначає та формує традиції, а належність ОЯУБ до зазначеного компоненту не має на поточний момент доведеного обґрунтування, що може свідчити про відсутність між ОЯУБ та соціальним аспектом досвіду будь-якого зв'язку; отже, ми схильні інтерпретувати відсутність достовірних відмінностей, з огляду недостатньої представленості традиції як цінності в ОКІД у порівнянні з зазначеною соціальною складовою, та, імовірно, іншими структурами індивідуального досвіду.

Доброта як цінність – характеристика, яка також більшою мірою спрямована назовні, на оточуючих (тобто, також більшою мірою відноситься до соціального компоненту досвіду), що проявляється у відношеннях з іншими, отже саме тому, на нашу думку, значущих відмінностей між респондентами з різними профілями ОЯУБ не отримано.

Нарешті, універсалізм як цінність – поняття, що відповідає за розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи, слід також відносити до феноменів з виразною спрямованістю людини назовні, і причини відсутності розбіжностей між досліджуваними за профілями ОЯУБ також ми можемо пояснювати даним фактом. Хоча нагадаємо, що одним з аспектів функціонування ОКІД є інтерпретація навколишнього світу, що може вносити деякі протиріччя у розуміння останнього результату. Проте

слід зазначити, що у випадку з ОКІД мова йде про віддзеркалення відношення до світу крізь призму особистості, в той час як універсалізм передбачає наявність сформованої стійкої установки на позитивне відношення до світу та інших людей, яка не обов'язково може ґрунтуватися на особистісному досвіді. Саме таке розведення понять універсалізму як цінності та інтерпретації навколишнього світу, на нашу думку, і не дало достовірності у відмінностях досліджуваних з різними профілями ОЯУБ за шкалою універсалізму як цінності.

Звертаючи увагу на наступну складову ОКІД – самооцінку, слід відзначити, що, на перший погляд, було отримано дещо суперечливі результати щодо відсутності розбіжності між респондентами з різними профілями ОЯУБ за даним параметром, оскільки образ «Я», в якому відбивається досліджуване нами благополуччя, та самооцінка є суміжними поняттями; і, з огляду на те, що благополуччя образу «Я» стало концептуальною основою розподілення складових ОКІД, такий результат спочатку здається алогічним. Проте, в рамках теоретичного аналізу ми зробили наголос на тому, що самооцінка є уявленням про важливість своєї особистості, в той час як ОЯУБ є більш інтегративною, а також більш широкою характеристикою, і дані феномени не обов'язково мають збігатися: наприклад, людина може оцінювати свою особистість як досить важливу, але при цьому не відчувати благополуччя власного «Я» через міжособистісні конфлікти, непорозуміння з оточуючими, завищений рівень вимог тощо. Іншими словами, людина може високо цінувати себе, не спираючись на виразність своїх позитивних якостей, приймати себе такою, якою вона є.

У прагненні поглибити уявлення про особливості організації ОКІД було зроблено окремий акцент на порівнянні профілів ОЯУБ, носіями яких є найбільша кількість досліджуваних – «помірно благополучний» та «помірно негативний». Результати порівняльного аналізу досліджуваних з зазначеними профілями за складовими ОКІД та особистісними рисами представлено у таблиці 3.18.

Таблиця 3.18

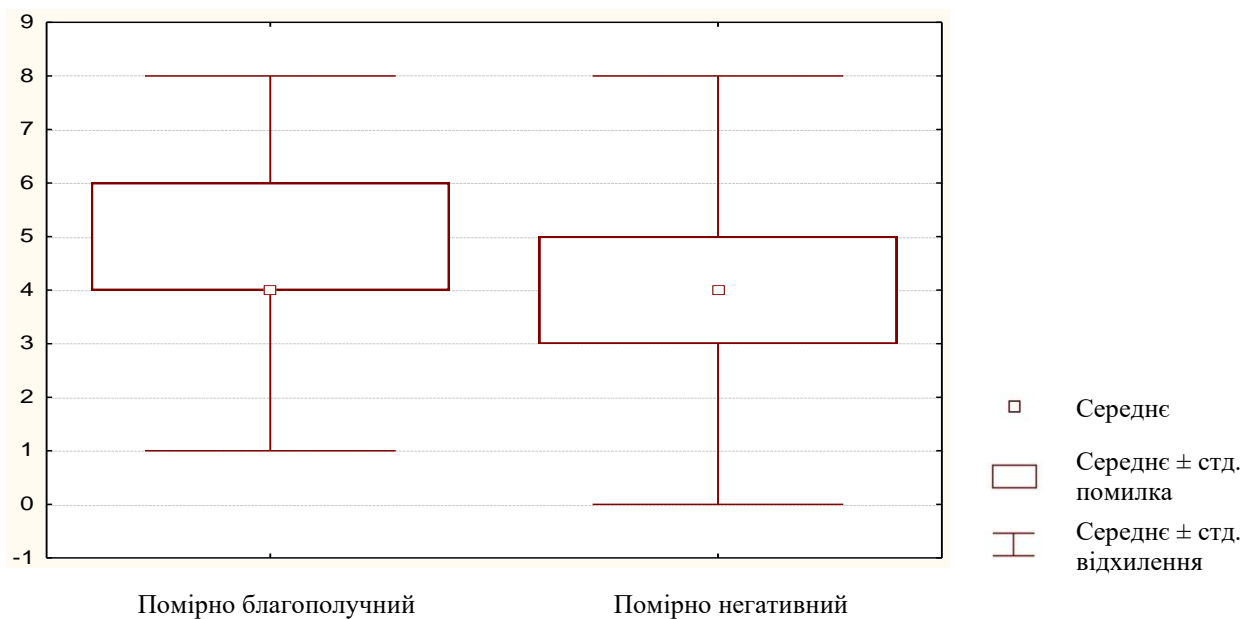
Результати порівняльного аналізу досліджуваних з профілями «помірно благополучний» та «помірно негативний» за складовими ОКІД та особистісними рисами

Показник	Середній ранг		U	Z	p	Валідні спостереження	
	ПБ	ПН				ТБ	ТН
Відкритість досвіду	87,22	75,39	2559,5	1,580	0,114	62	97
Нейротизм	81,56	79,01	2910,5	0,341	0,733	62	97
Екстраверсія	80,47	79,70	2978,0	0,102	0,918	62	97
Співпраця	85,79	76,30	2648,0	1,268	0,205	62	97
Сумлінність	87,15	75,43	2563,5	1,566	0,117	62	97
Планування	82,90	78,14	2827,0	0,636	0,525	62	97
Моделювання	75,64	82,79	2736,5	-0,955	0,339	62	97
Програмування	92,97	71,71	2203,0	2,839	0,005	62	97
Оцінка результатів	84,79	76,94	2710,0	1,049	0,294	62	97
Гнучкість	80,12	79,92	2999,5	0,026	0,979	62	97
Самостійність	87,16	75,42	2563,0	1,568	0,117	62	97
Рівень саморегуляції	87,92	74,94	2516,0	1,734	0,083	62	97
Орієнтація на цілі	81,57	78,99	2909,5	0,344	0,731	62	97
Орієнтація на процес	85,94	76,21	2639,0	1,300	0,194	62	97
Орієнтація на результат	93,01	71,69	2200,5	2,848	0,004	62	97
Локус контролю "Я"	89,94	73,64	2390,5	2,177	0,029	62	97
Локус контролю життя	70,02	86,38	2388,0	-2,186	0,029	62	97
Загальна осмисленість життя	78,33	81,07	2903,5	-0,366	0,715	62	97
Конформність як цінність	89,40	79,15	2796,0	1,336	0,182	62	103
Традиції як цінність	83,73	82,56	3147,5	0,153	0,878	62	103
Доброта як цінність	89,81	78,90	2771,0	1,420	0,156	62	103
Універсалізм як цінність	88,39	79,76	2859,0	1,124	0,261	62	103
Самостійність як цінність	89,31	79,20	2802,0	1,316	0,188	62	103
Стимуляція як цінність	92,48	77,30	2605,5	1,977	0,048	62	103
Гедонізм як цінність	81,60	83,84	3106,5	-0,291	0,771	62	103
Досягнення як цінність	93,40	76,74	2548,0	2,170	0,030	62	103
Влада як цінність	91,15	78,09	2687,5	1,701	0,089	62	103

*ПБ - «помірно благополучний»; ПН - «помірно негативний».

З результатів, наведених у таблиці 3.18, можна побачити, що досліджувані, для яких є характерним профіль «помірно благополучний», переважають осіб з профілем «помірно негативний» за показниками: програмування, орієнтація на результат, локус контролю «Я», а також – стимуляція та досягнення як цінності; при цьому вони достовірно поступаються за показником локусу контролю життя.

Отже, особи з тенденцією до зниження негативної оцінки свого «Я» при середніх показниках оцінки власного благополуччя у більшій ступені схильні до продумування способів власної поведінки і дій для досягнення намічених цілей у порівнянні з досліджуваними, що характеризуються середніми показниками сприйняття свого «Я» у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки власного благополуччя (рис. 3.20).

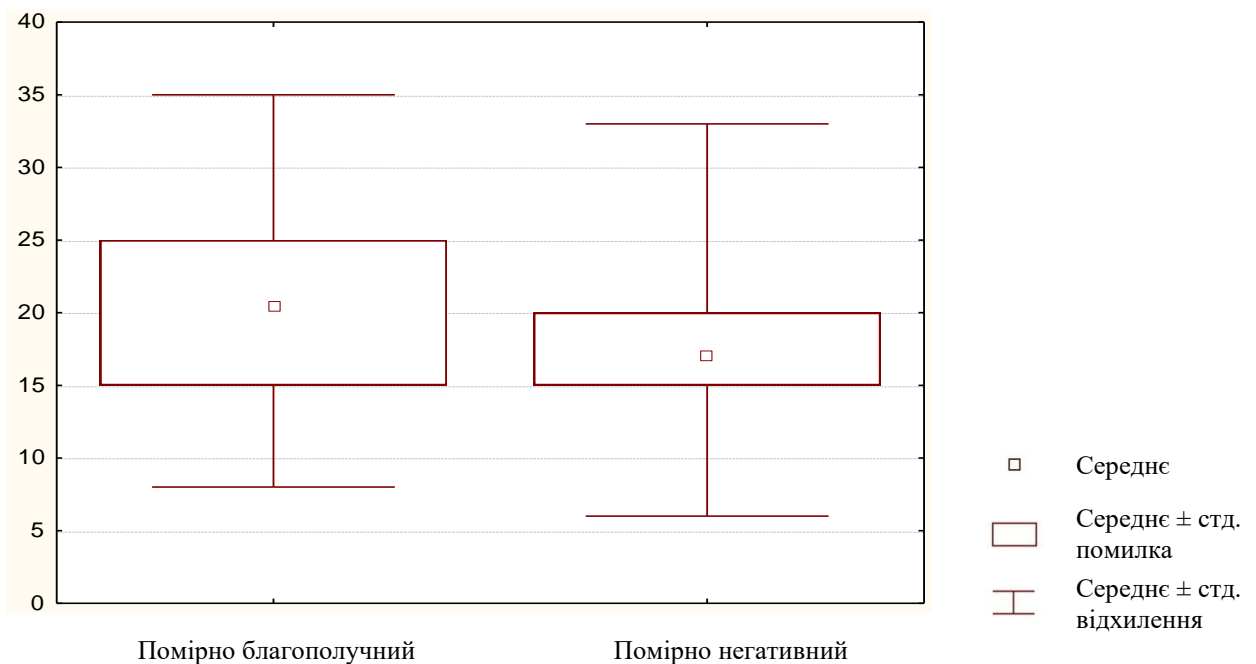

Рис. 3.20. Порівняльний аналіз показника виразності програмування у досліджуваних з профілями ОЯУБ «помірно благополучний» та «помірно негативний»

На наш погляд, в даному випадку слід говорити про те, що проблемний контекст самосприйняття, який є властивим для представників профілю «помірно негативний» може у меншій ступені сприяти формуванню стійкості інтерпретаційних комплексів ОКІД: за умови проблемності має відбуватися постійний пошук більш прийнятних з точки зору індивіда

способів інтерпретацій; і саме ця нестійкість, на нашу думку, гальмує процеси продумування способів власної поведінки і дій, оскільки ті, що вже застосовувались людиною, певним чином характеризувалися проблемністю; отже вона може вважати за краще діяти у більшій мірі в залежності від поточних умов, ніж продумувати діяльність заздалегідь, спираючись на таке планування, яке до цього не дозволяло їй подолати наявний негативізм.

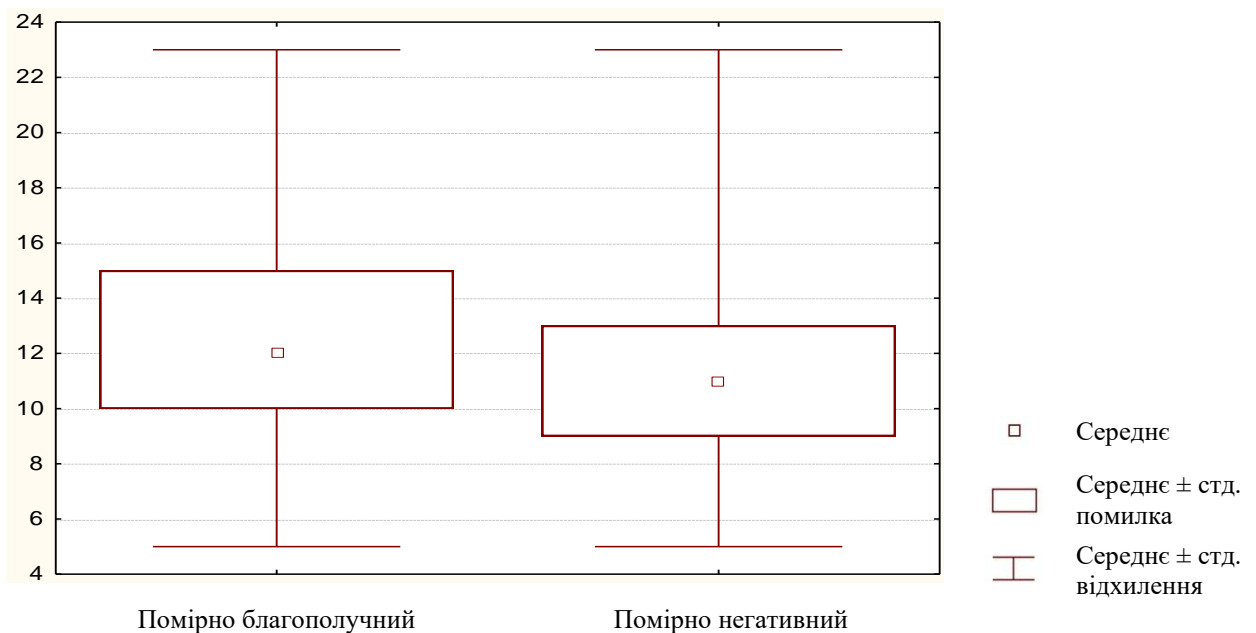
Аналогічним чином ми можемо пояснювати більш виразну незадоволеність прожитою частиною життя у досліджуваних з профілем «помірно негативний»: проблемність, що їм притаманна, не дозволяє формуватися таким інтерпретаційним комплексам ОКІД, які б повністю їх задовольняли, отже дана категорія досліджуваних, маючи через це відчуття незадоволеності від реалізації прожитого відрізка життя, не надають сенсу цьому часовому проміжку, отже й оцінюють його як менш результативний у порівнянні з досліджуваними з профілем «помірно благополучний» (рис. 3.21).

Рис. 3.21. Порівняльний аналіз показника виразності результативності життя у досліджуваних з профілями ОЯУБ «помірно благополучний» та «помірно негативний»

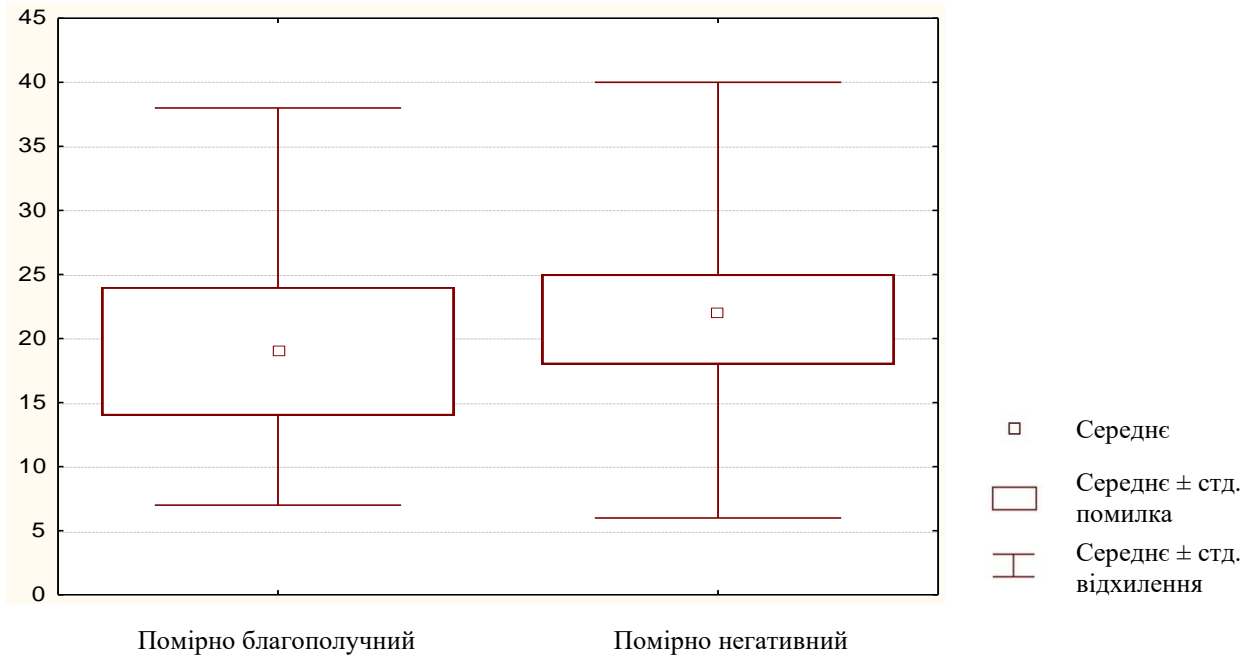
Також можна побачити, що особи з профілем «помірно благополучний» у більшій ступені, ніж досліджувані з профілем «помірно негативний» характеризуються уявленнями про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору для того, щоб будувати своє життя відповідно до власних цілей, завдань і уявлень про його сенс. Ми вважаємо, що в даній ситуації особи з тенденцією до зниження негативної оцінки свого «Я» при середніх показниках оцінки власного благополуччя, маючи більш позитивне самоуявлення та більш прийнятні з їх точки зору інтерпретаційні комплекси ОКІД, є більш впевненими у коректності цих комплексів, отже й мають більшу впевненість в тому, що оцінка ними навколишньої ситуації є адекватною, завдяки чому вони більше, ніж особи з профілем «помірно негативний», які не мають зазначених характеристик, відчувають свою спроможність контролювати власне життя (рис. 3.22).

Рис. 3.22. Порівняльний аналіз показника виразності локусу контролю «Я» у досліджуваних з профілями ОЯУБ «помірно благополучний» та «помірно негативний»

При зазначеному щойно результаті, можна побачити, що загальне уявлення про людську спроможність контролювати власне життя є більш виразним у досліджуваних з профілем «помірно негативний», що, на нашу думку, є наслідком протиставлення власного негативізму та

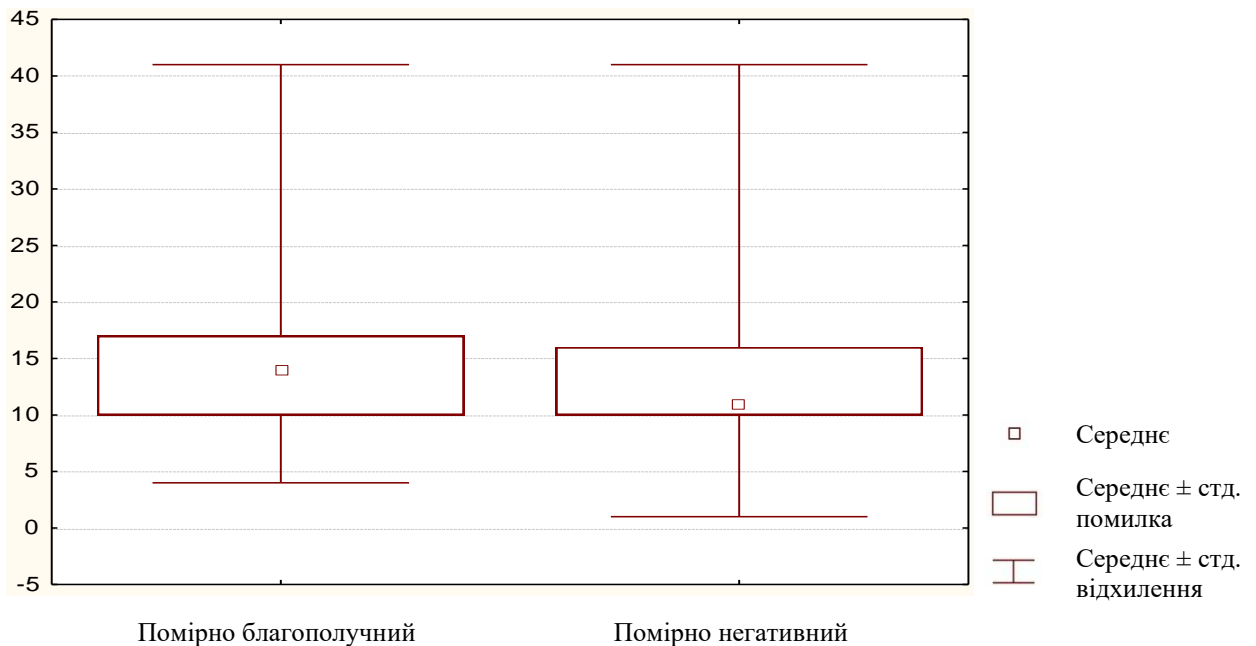
загальноприйнятих уявлень про сильну особистість як про таку, що заперечує фаталізм [89] в інтерпретаційних комплексах їх ОКІД. Тобто, таке протиставлення може бути одним з параметрів, за яким визначається проблемність уявлень про власне «Я», отже, воно при меншій виразності у порівнянні з особами з профілем «помірно благополучний» локусу контролю «Я» може призводити до більш ідеалізованих уявлень про загальну спроможність людини контролювати власне життя (рис. 3.23).

Рис. 3.23. Порівняльний аналіз показника виразності локусу контролю життя у досліджуваних з профілями ОЯУБ «помірно благополучний» та «помірно негативний»

Аналізуючи ціннісні спрямування, слід говорити про те, що тенденція до благополучного самосприйняття, сприяючи формуванню більшої впевненості у коректності власних інтерпретаційних комплексів ОКІД, ніж у випадку з тенденцією до негативного сприйняття власного «Я», має дозволити індивіду більш виразно усвідомити власну спроможність до саморозвитку; а будь-який саморозвиток відбувається в тому числі і через пошук нового. Таким чином, особи з профілем «помірно благополучний» мають більше усвідомлювати важливість відкритості новому для саморозвитку, ніж досліджувані з профілем «помірно негативний», які через

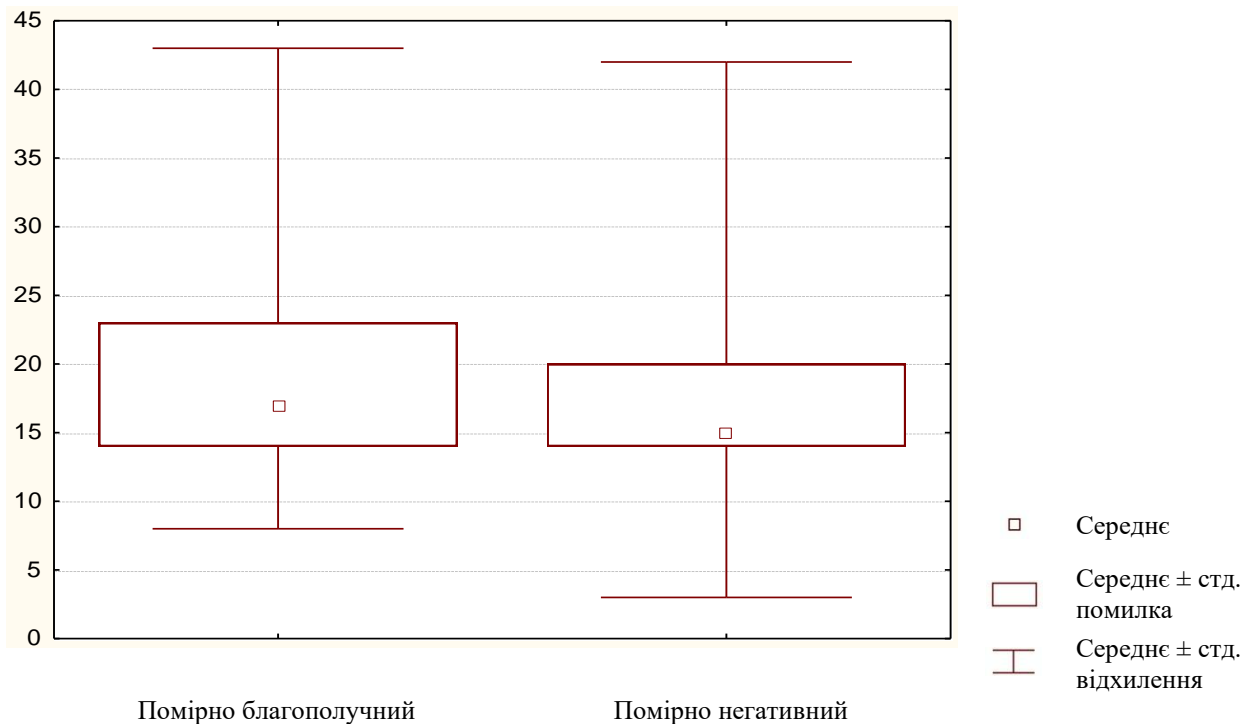
невпевненість у коректності власних інтерпретаційних комплексів ОКІД можуть не вбачати можливостей для саморозвитку у відкритості новому. Тут важливо підкреслити, що мова йде не про безпосередню відкритість досвіду (яка, до слова, не надала значущих розбіжностей), а про важливість прагнення до новизни та глибоких переживань як цінності (цінності стимуляції) (рис. 3.24).

Рис. 3.24. Порівняльний аналіз показника виразності стимуляції як цінності у досліджуваних з профілями ОЯУБ «помірно благополучний» та «помірно негативний»

І, якщо ми говоримо не про благополуччя, а лише про його тенденцію, можна припускати, що прагнення до нового у представників профілю «помірно благополучний» є більш виразним лише на рівні цінностей у порівнянні з особами, що характеризуються середніми показниками сприйняття свого «Я» у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки власного благополуччя, а перехід цього прагнення на рівень особистісних рис, – у безпосередню відкритість досвіду, може блокуватися як раз через тенденційність та нестійкість благополучного самоуявлення. Отже, цінність стимуляції у досліджуваних з профілем «помірно благополучний» виявляється більш значущою, ніж в осіб з профілем «помірно негативний».

Більш виразну значущість заснованого на відповідності соціальним стандартам особистого успіху у представників профілю «помірно благополучний», у порівнянні з досліджуваними з профілем «помірно негативний», ми схильні пояснювати, відштовхуючись від попереднього припущення: прагнення до нового є для даних осіб більш важливим, проте воно може не виявлятися в них більш виразним на рівні особистісних рис через нестійкість благополучного самоуявлення; і саме у соціальному схваленні власних успіхів дані особи можуть шукати підтримку у прагненні переведення цінностей на рівень особистісних рис, що й виражається у більшій значущості цінності досягнення у розумінні Ш. Шварца в осіб з профілем «помірно благополучний» (рис. 3.25).

Рис. 3.25. Порівняльний аналіз показника виразності досягнення як цінності у досліджуваних з профілями ОЯУБ «помірно благополучний» та «помірно негативний»

Таким чином, ми дослідили особливості підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду в залежності від особливостей побудови образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, і можемо підвести підсумок, що, незважаючи на складність процесів, що

відбуваються в межах особистісного досвіду, ці процеси характеризуються рядом закономірностей, що змушують певним чином його формуватись та розвиватись.

Висновки до розділу 3

1. Середній рівень виразності самооцінки по виборці відповідає низькому адекватному. Адекватна самооцінка характерна для майже 85 відсотків досліджуваних. Середні показники саморегуляції по виборці також відповідають середнім рівням виразності її стилів та інтегрального показника. Також для студентів вибірки характерним є уявлення про благополуччя власного «Я» у минулому, сьогоднішньому та майбутньому як про помірне. Показники осмисленості життя у студентів є нижчими за нормативні. Достовірно найбільш пріоритетними цінностями на рівні ідеалів для студентів є стимуляція та гедонізм; найменш – універсалізм та традиції. Результати, отримані за методикою NEO PI-R відповідають середнім нормативним показникам тесту.
2. Існує прямий взаємозв'язок відкритості досвіду з уявленням про себе як про чуйну, незалежну, успішну, безтурботну та оптимістичну людину, а також – зворотній з уявленням про себе як про жорстку людину у минулому, сьогоднішньому та майбутньому. При цьому існує також зворотній зв'язок з уявленнями про себе як про тривожну людину, проте він стосується лише сьогоднішнього та майбутнього. Зв'язок з уявленнями про власну забезпеченість та впевненість у собі спостерігається лише щодо минулого та сьогоднішнього.
3. Образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в якості репрезентативної характеристики особистісного досвіду характеризується факторною структурою, в рамках якої містяться два фактори. Фактор «Я благополучний» дозволяє судити про те, наскільки виражені в образі «Я» уявлення суб'єкта про себе, як про благополучного в особистісному, соціальному, та економічному аспектах у минулому,

сьогоденні та майбутньому. Фактор «Я проблемний» вказує на самосприйняття, що характеризується поєднанням жорсткості та тривоги також на протязі усього часового виміру.

4. Образ «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя дозволяє виявити в контексті аналізу особистісного компоненту індивідуального досвіду чотири профілі: «конфліктний», що характеризується суміщенням благополучного та проблемного типів уявлень про себе; «благополучний», що вказує на благополучне самосприйняття при низьких значеннях проблемних уявлень про своє «Я»; «помірно благополучний», що визначається тенденцією до зниження негативної оцінки свого «Я» при середніх показниках оцінки власного благополуччя; та «помірно негативний», що характеризується середніми показниками сприйняття свого «Я» у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки власного благополуччя.
5. На підставі розподілення підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду на основі образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя не виявлено достовірних розбіжностей за такими показниками, як самооцінка, нейротизм, екстраверсія, співпраця, планування, гнучкість, орієнтація на цілі, традиції як цінність, доброта як цінність та універсалізм як цінність.
6. При вивченні особистісних рис досліджуваних було встановлено, що для осіб з «благополучним» профілем ОЯУБ характерним є значущо вищий показник відкритості досвіду та сумлінності у порівнянні з досліджуваними з іншими профілями.
7. Дослідження особливостей саморегуляції дозволило виявити, що процеси самостійного моделювання, планування та оцінювання результатів, а також процеси загальної саморегуляції є найбільш виразним у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ.
8. Вивчення смисложиттєвих орієнтацій призвело до висновку, що рівень виразності показників орієнтації на процес, орієнтації на результат,

локусу контролю «Я», та загальної осмисленості життя найбільш виразним є у досліджуваних з «благополучним» профілем ОЯУБ. Показник локусу контролю життя є достовірно найвищим у групи досліджуваних з профілем, що характеризується тенденцією до благополучного сприйняття власного «Я»; найменш виразний він у досліджуваних з «благополучним» профілем.

9. Аналіз особливостей ціннісних спрямувань дозволив виявити, що найбільш виразними конформність, стимуляція та гедонізм як цінності є у досліджуваних з профілем ОЯУБ з тенденцією до благополучного, найменш – в осіб з конфліктним самосприйняттям. В осіб з «благополучним» профілем найбільш виразною є цінність самостійності, в той час, як гедонізм як цінність у даної категорії досліджуваних виявляється значущо менше у порівнянні з особами з іншими профілями. Досягнення та влада як цінності є більш значущими для осіб з профілями з тенденцією до благополуччя та тенденцією до конфліктності. Найменш представленими цінності досягнення та влади є в осіб з благополучним самосприйняттям.

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора: [109; 113; 114; 165; 166; 167].

РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СКЛАДОВИХ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОСВІДУ, ЩО ОБУМОВЛЕНА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИМИ ЗМІНАМИ

4.1. Особистісний компонент індивідуального досвіду як відображення соціально-політичних змін

В ході теоретичного аналізу було вказано на «базовість» ОКІД, під якою розумілося, в тому числі, і проходження змісту соціального та мнемічного компонентів через особистість, тобто, соціальна та мнемічна складові певним чином спираються на ОКІД. З цієї точки зору, особистісний досвід має виступати у якості певного індикатора, що відображує соціальні та історичні процеси крізь призму особистісного сприйняття.

Крім того, вже зазначалося, що ОКІД функціонує за трьома аспектами: інтерпретація себе як вартості, інтерпретація інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду, інтерпретація оточуючого світу як цінності його сторін, отже це надає додаткових аргументів щодо можливості аналізу особистісного досвіду в якості феномену, у якому відбиваються соціально-політичні зміни.

Тут важливо зазначити, що, на відміну від соціального, що відображує виключно соціальний аспект активності індивіда, та мнемічного, що відповідає за накопичення та інтеграцію слідів пам'яті щодо деяких значущих міток біографічного часу, доцільність аналізу ОКІД в контексті урахування соціально-політичних змін полягає в особистісній універсалізації та систематизації ним зазначених змін, що дає змогу не просто враховувати суспільні зсуви, а й аналізувати їх вплив на особистість.

З огляду на це, з метою розширення розуміння особливостей функціонування підструктур ОКІД, які ми розглядали у розділі 3, в рамках поточного розділу була поставлена мета вивчити особливості динаміки складових особистісного досвіду в залежності від соціально-політичних змін.

В ході досягнення зазначеної мети проводилося дослідження: перше тестування проводилося у 2010, друге – у 2017 роках.

Ми із впевненістю можемо говорити, що існує велика різниця в особливостях побудови українського суспільства до 2013 року та після нього.

Стисло характеризуючи період життя країни до 2013 року, слід вказати, що вже від початку незалежності українське суспільство перебувало в умовах відчутних змін та криз. Початок дев'яностих ознаменувався економічним занепадом з усіма відповідними наслідками. До 1995 року країна, поступово долаючи кризу, остаточно визначилася як з внутрішнім, так і з зовнішньополітичним курсом, і, обравши проросійський вектор розвитку, наша держава на довгі роки визначила особливості протікання суспільних процесів. З 2000-го року відмітилося зростання економіки, проте вже у 2004 суспільство пережило чергове потрясіння, пов'язане з «Помаранчевою революцією». 2008 рік знаменується відказом від спрямувань до НАТО та черговою економічною кризою, пов'язаною зі світовими процесами. Поступовий процес подолання наслідків потрясінь незаплановано завершився у 2013 році, який ознаменувався черговою революцією, що визначила докорінні зміни у суспільстві на майбутні роки.

Початок етапу після 2013 року характеризується, по-перше, кардинальною зміною векторів зовнішнього та внутрішнього розвитку, що набувають проєвропейської спрямованості; по-друге, він знаменується виникненням військового конфлікту на сході країни. Не слід забувати і про чергову економічну кризу, що виникла у зв'язку з щойно зазначеними процесами, і наслідки якої відчуються і по нині.

Хоча в етапах, що розмежовуються 2013 роком, є багато спільного (економічні спади, боротьба за владу, тощо), головною їх відмінністю, що їй служить підґрунтям для їх розподілу, є повна переорієнтація вектору розвитку, яка має впливати на зміну системи цінностей та смислів суспільства. Проте у поточному дослідженні наголос на змістовній складовій соціально-політичних змін не робиться. Вже зазначалося, що, на відміну від соціального та мнемічного компонентів досвіду, які вказують більшою мірою на його зміст, особистісна складова відповідає за організацію досвіду,

утримання його структури у відповідності з особистісними особливостями. Отже, з цієї позиції сам зміст соціально-політичних змін є другорядним, і на перший план виходить сам факт наявності цих змін, їх сила, інтенсивність, і, отже, те, яким чином особистісний досвід реорганізується у зв'язку з цими змінами. Тобто, мова йде не про суб'єктивне сприйняття особистістю ситуації, а про те, як ця ситуація може вплинути на організацію індивідуального досвіду.

В рамках дослідження, у прагненні зрозуміти особливості трансформацій ОКІД в залежності від значних соціально-політичних змін, ми здійснили спробу відстежити перебудову складових особистісного досвіду після зазначених загальнозначущих змін.

Проте, в ході зазначеного аналізу перед нами постала проблема відокремлення соціально-політичного фактору від інших, що потенційно могли б вплинути на особливості складових ОКІД з плином часу.

Вирішуючи цю проблему, ми, по-перше, відіклали ті складові, що переважно спрямовані на особистісний аспект функціонування, зосередившись на підструктурах, що більшою мірою націлені на процеси зовнішнього світу. Так, серед усіх складових ОКІД ми звернули увагу на ті, що відповідають виключно за аспекти інтерпретації інших та навколишнього світу – цінності та смисловиттєві орієнтації.

По-друге, ми прагнули зберегти репрезентативність вибірок, по-максимуму враховуючи усі фактори, що можуть впливати на ОКІД з часом – від спеціальності, за якою навчаються студенти, до місця навчання. В рамках вивчення ОКІД в залежності від соціально-політичних змін вибірка являла собою наступну:

Таблиця 4.1

**Характеристика вибірки в рамках дослідження динаміки процесів
особистісного компоненту індивідуального досвіду, обумовленої
соціально-політичними змінами**

Категорія	Стать	Розподіл за статтю		Загалом в категорії	
		Кількість осіб	Відсоток з урахуванням статі у підкатегорії	Кількість осіб	Відсоток
Психології ХНУ, 2010	ч	7	5,8	38	31,4
	ж	31	25,6		
Філологічний ХНУ, 2010	ч	5	4,1	33	27,3
	ж	28	23,1		
Психології ХНУ, 2017	ч	7	5,8	25	20,7
	ж	18	14,9		
Філологічний ХНУ, 2017	ч	7	5,8	25	20,7
	ж	18	14,9		
Загалом	ч	26	21,5	121	100
	ж	95	78,5		

Для досягнення мети з вивчення динаміки процесів особистісного компоненту індивідуального досвіду, обумовленої соціально-політичними змінами, проводився порівняльний аналіз досліджуваних за показниками цінностей та смисложиттєвих орієнтацій у 2010 та 2017 роках за допомогою U-критерію Манна-Уїтні (для порівняння двох груп). Для максимального врахування факторів, які потенційно можуть впливати на особливості організації ОКІД аналіз вівся окремо за вибіркою студентів-психологів та студентів-філологів. Загальна кількість осіб, що брала участь у дослідженні – 121.

4.2. Порівняльний аналіз особливостей складових особистісного досвіду у 2010 та 2017 роках в контексті соціально-політичних змін

Проведення порівняльного аналізу особливостей складових особистісного досвіду в контексті соціально-політичних змін у 2010 та 2017

роках дозволило виявити, що переважна більшість показників достовірно змінилися (таблиця 4.2).

Таблиця 4.2

Результати порівняльного аналізу особливостей складових особистісного досвіду у 2010 та 2017 роках в контексті соціально-політичних змін

Показник	Середні ранги		U	Z	P
	2010 (N=71)	2017 (N=50)			
Цілі	68,54	50,29	1239,5	2,8187	0,0048
Процес	58,66	64,32	1609,0	-0,8738	0,3822
Результат	54,19	70,67	1291,5	-2,5450	0,0109
ЛК-Я	69,91	48,35	1142,5	3,3293	0,0009
ЛК-життя	69,43	49,03	1176,5	3,1504	0,0016
Загальна ОЖ	79,96	34,07	428,5	7,0877	0,0000
Конформність	53,75	71,29	1260,5	-2,7082	0,0068
Традиції	59,34	63,36	1657,0	-0,6211	0,5345
Доброта	51,30	74,77	1086,5	-3,6241	0,0003
Універсалізм	63,42	57,57	1603,5	0,9027	0,3667
Самостійність	41,54	88,64	393,0	-7,2745	0,0000
Стимуляція	39,16	92,01	224,5	-8,1615	0,0000
Гедонізм	41,41	88,82	384,0	-7,3219	0,0000
Досягнення	44,23	84,81	584,5	-6,2665	0,0000
Влада	46,94	80,96	777,0	-5,2532	0,0000
Безпека	50,85	75,41	1054,5	-3,7925	0,0001

За всією вибіркою, у порівнянні з 2010 роком, у 2017 достовірно зменшився рівень виразності таких смисложиттєвих показників, як: орієнтація на цілі, локус контролю «Я», локус контролю життя, та загальна осмисленість життя; при цьому значущо виріс рівень орієнтації на результат. Зміни у ціннісних спрямуваннях також представлені широко: до 2017 року спостерігається зростання значимості таких цінностей, як конформність, доброта, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада та безпека. Тобто, переважна більшість ціннісних спрямувань та смисложиттєвих орієнтацій характеризуються значущими змінами, в той час, як орієнтація на процес, а також такі цінності, як традиції та універсалізм на протязі зазначеного періоду залишилися незмінними.

Ми не будемо зупинятися на детальному аналізі результатів усієї вибірки, оскільки, як вже зазначалося, ми прагнемо мінімізувати вплив різного роду факторів, що можуть дати значущий результат щодо змін в ОКІД. В якості такого фактору потенційно може виступати спеціальність, за якою навчаються студенти. Отже, щоб була можливість врахування цього чинника, ми будемо розглядати студентів-психологів та студентів-філологів окремо. На даному етапі лише констатуємо, що зміни в ОКІД з плином часу та трансформаціями у суспільстві відбуваються, і це ще раз підтверджує положення про структурно-динамічну організацію досвіду.

Слід зазначити, що категорії студентів для дослідження були підібрані з огляду на потенційно найвищу динаміку змін в ОКІД. Посилаючись на дослідження І. Шавалієвої, слід констатувати, що для студентів-філологів одними з найбільш значущих системоутворюючих феноменів є творчій потенціал та товариськість [130]. В даному випадку творчій потенціал веде нас до поняття оригінальності, отже – до відкритості досвіду. Товариськість є феноменом, що також дозволяє студентові не закриватися від суспільства, відповідно й від сприйняття досвіду оточуючих, в рамках якого відбувається формування і виявлення їх власного досвіду. За таких умов у студентів-філологів ми прогнозуємо високу динаміку змін в ОКІД.

Щодо студентів-психологів, то тут ми ґрунтуємося на тому, що, як зазначає Т.П. Варфоломєєва, студент-психолог вже під час навчання, у виразнішій ступені, ніж інші, виявляє орієнтованість на взаємодію з оточуючими [32], отже, й явища, пов'язані з соціально-політичними процесами, мають бути представленими в ОКІД студентів факультету психології найяскравіше.

4.2.1. Порівняльний аналіз особливостей складових особистісного досвіду у 2010 та 2017 роках в контексті соціально-політичних змін у студентів психологів та студентів-філологів

Дослідження змін у смисложиттєвих орієнтаціях студентів-психологів

В ході порівняльного аналізу показників смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів у 2010 та 2017 році було отримано наступні результати:

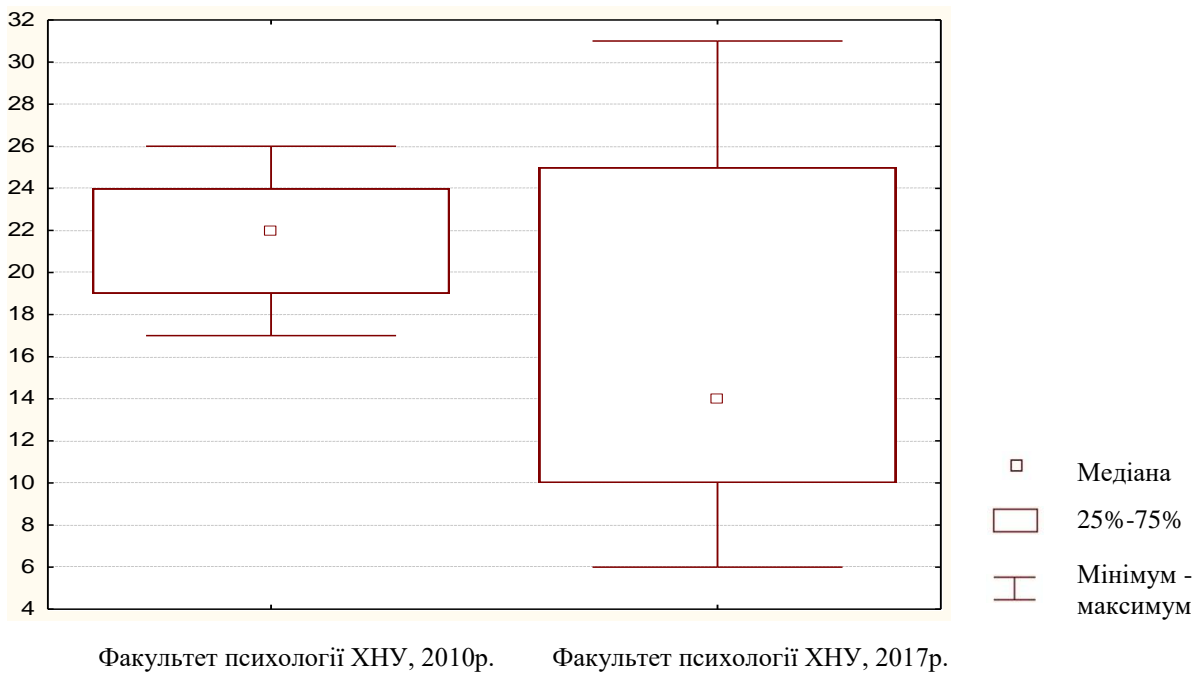
Таблиця 4.3

Результати порівняльного аналізу показників смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів в контексті соціально-політичних змін (2010 та 2017 рік)

Показник	Середні ранги		U	Z	P
	2010 (N=38)	2017 (N=25)			
Цілі	36,18	25,64	316,0	2,2338	0,0255
Процес	28,49	37,34	341,5	-1,8755	0,0607
Результат	27,30	39,14	296,5	-2,5077	0,0122
ЛК-Я	37,43	23,74	268,5	2,9011	0,0037
ЛК-життя	35,68	26,40	335,0	1,9668	0,0492
Загальна ОЖ	40,55	19,00	150,0	4,5659	0,0000

З таблиці 4.3 можна бачити, що для студентів-психологів характерним є достовірне зниження показників орієнтації на цілі, локусу контролю «Я», локусу контролю життя та загальної осмисленості життя; а також – зростання орієнтації на результат.

Отже, для студентів психологів, у порівнянні з 2010 роком, на сьогоднішній день відзначається зниження спрямованості на цілі у майбутньому, тобто, спостерігається тенденція до обмеження цілепокладання поточним моментом (рис.4.1).

Рис. 4.1. Порівняльний аналіз показника орієнтації на цілі у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

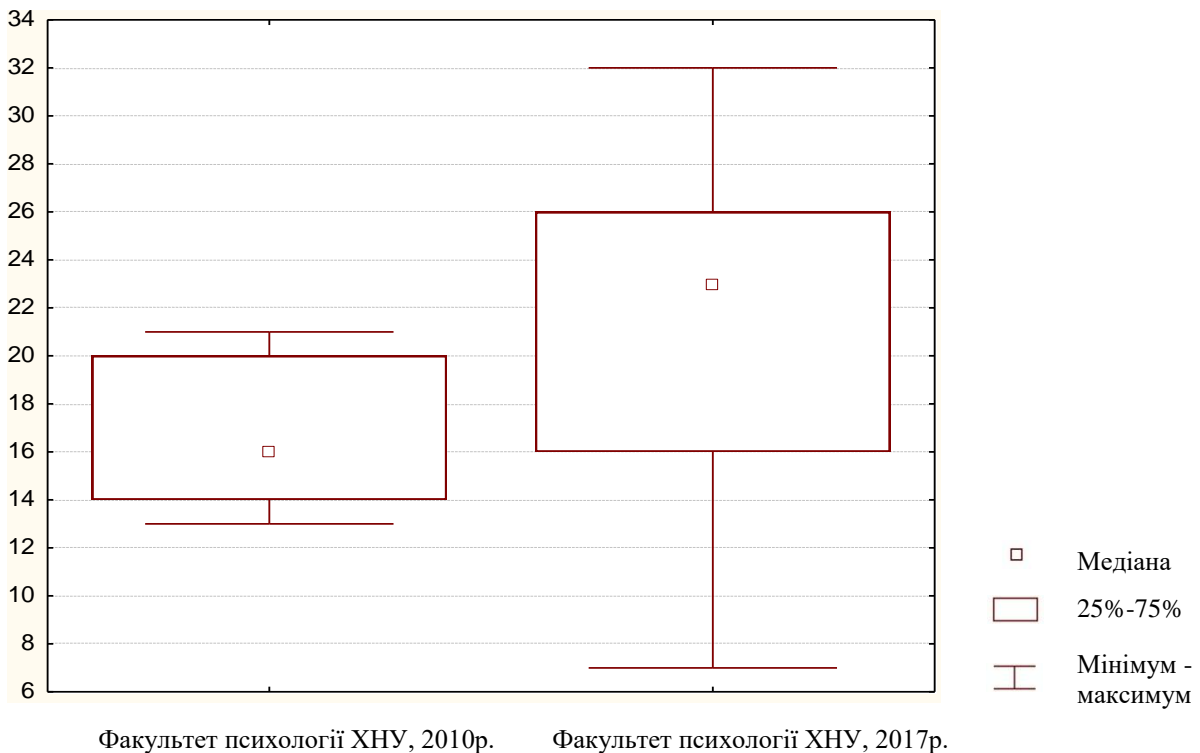
З огляду на те, що, як ми зазначали в рамках теоретичного аналізу, досвід формується завдяки взаємодії часу, що минув, та часу, що наближається [75], а у студентів-психологів з 2010 року до сьогодні було виявлено зниження спрямованості на цілі у майбутньому, можна робити припущення про звуження активності функціонування ОКІД в аспекті цілепокладання у даної категорії досліджуваних. Якщо згадати, що смисложиттєві орієнтації є елементом індивідуального досвіду, що входить до його аспекту інтерпретації світу, то вже можна говорити, що на сьогоднішній день досвід студентів-психологів у меншій ступені є орієнтованим на навколишній світ.

Розглядаючи отриманий результат в контексті соціально-політичних змін, можна припускати, що у досліджуваних через значні зміни у суспільстві формується невпевненість у майбутньому, отже й потреба у висуванні перспективних цілей. Тобто, через невизначеність майбутнього у студентів-психологів з 2010 року до сьогодні відзначається падіння інтенсивності формування аспекту інтерпретації навколишнього світу ОКІД за вектором цілепокладання.

Якщо згадати про орієнтованість студентів факультету психології на соціальну взаємодію, можна припустити, що відбувається не просто зниження інтенсивності формування ОКІД за аспектом інтерпретації світу, а реструктурування особистісного досвіду шляхом переводу інтенсивності на аспект інтерпретації інших. Орієнтованість студентів-психологів на взаємодію може допомогти їм без відчуття втрат замінити спрямованість на майбутнє акцентом на соціальній взаємодії. Проте на даному етапі дане положення наводиться лише у вигляді припущення, яке буде перевірене під час аналізу аспекту інтерпретації інших.

Крім того, отриманий результат, на нашу думку, можна пояснювати з огляду на те, що через соціально-політичні трансформації змінився і характер орієнтованості студентів-психологів на соціальну взаємодію. Т.П. Варфоломєєва зазначала, що одним з аспектів орієнтації студентів факультету психології на взаємодію є прагнення апробувати отримані знання в рамках сумісної активності з оточуючими [32]. Ми припускаємо, що якщо у 2010 році студенти факультету психології більше вбачали можливостей з використання набутих знань у майбутньому через відносну стабільність у країні в той рік, і апробували їх при взаємодії з оточуючими, маючи чітке бачення щодо їх використання у майбутньому, то сьогодні через кардинальні соціально-політичні зміни у студентів-психологів немає чіткої точки зору щодо того, де і як у перспективі можуть бути застосовані їх професійні знання, і, при тій самій орієнтованості на взаємодію з оточуючими, вони апробують знання, можливо, більше в розважальних цілях. Таке положення речей може вести до загального формування вектору поведінки, що описується розважальним, гедоністичним характером, що і сприяє зниженню прагнення до постановки цілей у майбутньому.

Рис. 4.2. Порівняльний аналіз показника орієнтації на результат у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

З рисунку 4.2 можна побачити, що показник результативності життя у порівнянні з 2010 роком у студентів-психологів достовірно збільшився. Тобто, дана категорія досліджуваних стали вище оцінювати осмисленість прожитого ними часового відрізка.

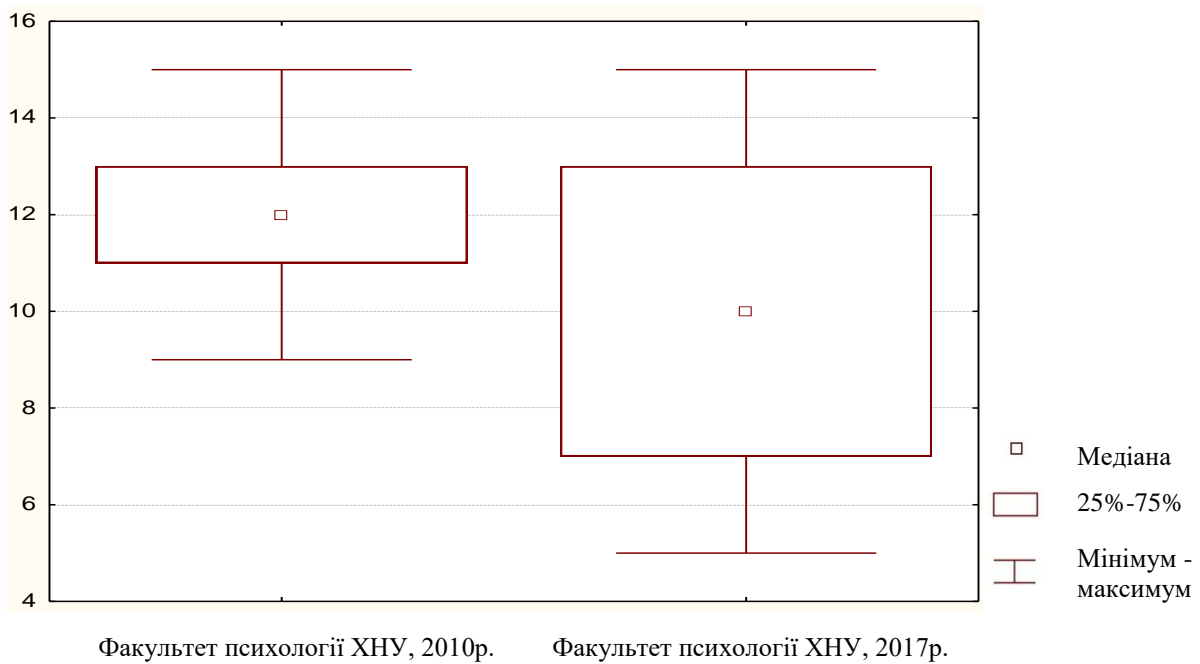
В даному випадку ми схильні вказувати на соціально-політичні зміни з позиції їх насиченості та представленості у свідомості людини. Сам факт того, що відбулися значні трансформації, пильна увага до них, низка подій, пов'язана з ними – все це може провокувати відчуття значної насиченості життя, що згодом фіксується у досвіді. Крім того, в орієнтованих на взаємодію студентів-психологів зазначене відчуття насиченості може проявлятися ще більше, ніж у інших категорій суспільства, оскільки, як правило, орієнтовані на взаємодію особи прагнуть до обговорення подій, що відбуваються навколо, з іншими, і це обговорення веде до ще більш виразного відчуття насиченості та, відповідно, осмисленості прожитого часового відрізка. Крім того, процес соціальної самоідентифікації, відповідно

до думок В.О. Ядова про прагнення до суспільної приналежності [141], призводить до того, що кожний член суспільства частково відносить зміни, що відбуваються у державі, і до себе, що також надає додаткової насиченості та осмисленості життю людини після того, як відбулися значні соціально-політичні трансформації. З огляду на те, що 2010 рік, як ми зазначали, був відносно стабільним, а наслідки кардинальних соціально-політичних змін 2013 року відчущуються і по сьогодні, не говорячи про 2017 рік, коли відбулося тестування, те, що рівень відчущтя результативності та осмисленості студентів психологів значущо виріс, стає зрозумілим на тлі наведеного вище аналізу.

За наступним показником, що виявив достовірні відмінності у 2010 та 2017 році, є локус контролю «Я» (рис. 4.3).

З рисунку 4.3 видно, що уявлення студентів-психологів про власну особистість, як про сильну, і таку, що може сама планувати свою життєдіяльність на сьогодні у порівнянні з 2010 роком значущо знизилася.

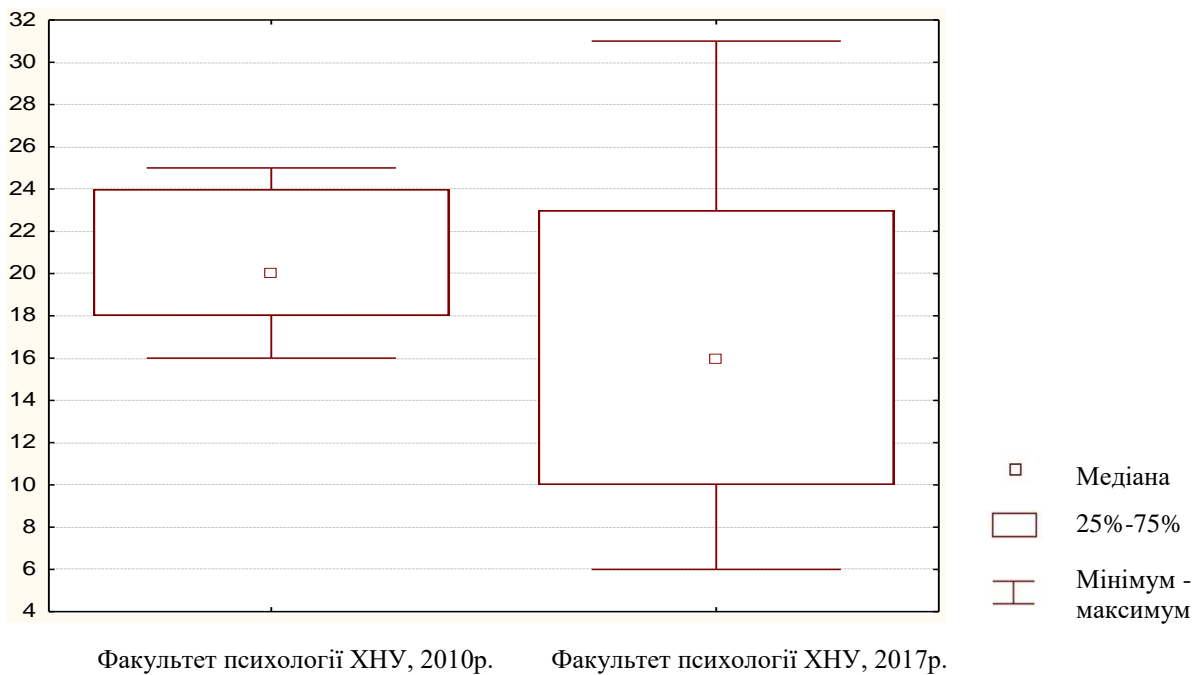
В даному випадку при аналізі зазначеного результату ми схильні посылатися, знову-таки, на кардинальні соціально-політичні зміни як на явище, що сприяє формуванню відчущтя невизначеності майбутнього. Ця невизначеність формує у людини уявлення про її нездатність визначати перспективи життя; отже, значні зміни у суспільстві таким чином знижують виразність уявлень особистості про власну спроможність планувати свою подальшу життєдіяльність. Саме так, на нашу думку, відбувається процес відображення соціально-політичних змін через особистісне сприйняття в особистісному досвіді в контексті локусу контролю «Я».

Рис. 4.3. Порівняльний аналіз показника локусу контролю «Я» у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

Крім того, якщо ще більш конкретизувати нашу ситуацію: студенти-психологи, як зазначає Бочавер О.О., є схильними до концентрації на психічному аспекті буття; а також – до трактування будь-яких явищ з психологічної точки зору, що досить часто характеризується ігноруванням інших поглядів [154], отже, сприймаючи ситуацію кардинальних суспільних змін як кризову, вони, відповідно до психологічної точки зору, можуть сприймати кризу як обов'язковий, неминучий етап розвитку суспільства та себе в рамках цього суспільства, і через цю зумовленість, визначеність та неминучість, а також через сприйняття кризи в психологічному аспекті як закінчення певного етапу (наприклад, як у Л. Виготського [41], О. Леонтєва [83], Д. Ельконіна [135], тощо), студенти-психологи в умовах значних змін у більшій ступені зневірюються у власних силах незалежно планувати власне життя у відповідності з власними поглядами.

Ще одне значуще зниження характеристик смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів спостерігається за показником локусу контролю життя (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Порівняльний аналіз показника локусу контролю життя у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

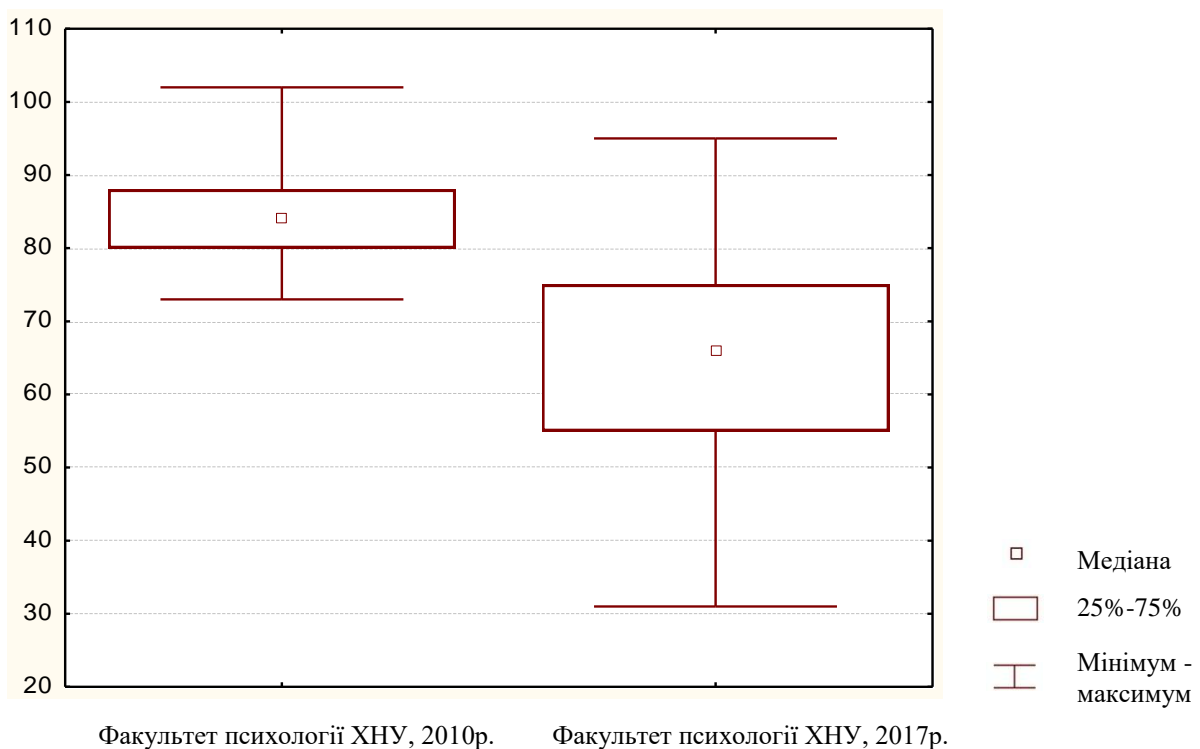
Отже, у студентів-психологів виявлено достовірне зниження, у порівнянні з 2010 роком, оцінки людини як особистості, якій підвладний контроль власного життя.

В даному випадку, безумовно можна наводити аргументи з інтерпретації цього результату, спираючись, наприклад, на ту саму особливість сприйняття даною категорією досліджуваних процесів, що відбуваються навколо, з психологічної точки зору, як це робилося при аналізі локусу контролю «Я». І дійсно: у випадку з результатом за показником локусу контролю життя, у порівнянні з 2010 роком, простежується тенденція до зростання певного фаталізму, зневіри у людську спроможність змінювати зумовлені та неминучі явища, що також можна пояснити сприйняттям кардинальних соціально-політичних змін у якості кризи, що має відбутися у будь-якому разі.

Безумовно, така інтерпретація може мати місце, проте, з огляду, що даний результат стосується не уявлення про свою особистість, а уявлення про людську здатність загалом контролювати власне життя, ми схильні говорити, що студенти-психологи за такої ситуації мають враховувати не

тільки психологічний аспект; таке загальне уявлення має навести їх на думку, що зміни у суспільстві можуть бути наслідком ще й інших, окрім психологічних, процесів. Отже, ми повертаємось до зазначеного вище поняття невизначеності майбутнього, що може сприяти тенденції до фаталізму за умови кардинальних змін, і саме цією невизначеністю ми у більшій мірі схильні пояснювати даний результат.

Аналогічним чином можна пояснювати і загальне зниження осмисленості життя у студентів-психологів у порівнянні з 2010 роком (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Порівняльний аналіз показника загальної осмисленості життя у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

Отже, такий результат, на нашу думку, зумовлюється у більшій мірі тим, що значні соціально-політичні зміни викликають у студентів-психологів відчуття нестабільності суспільства, відповідно, - і уявлення про майбутнє як про невизначене. Ця невизначеність може призводити до думки досліджуваних щодо того, що уся побудова ними системи смислів є марною, оскільки будь-які наступні зміни можуть її руйнувати.

Дослідження змін у ціннісних спрямуваннях студентів-психологів

Результати порівняльного аналізу ціннісних спрямувань студентів-психологів у 2010 та 2017 роках наведено у таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

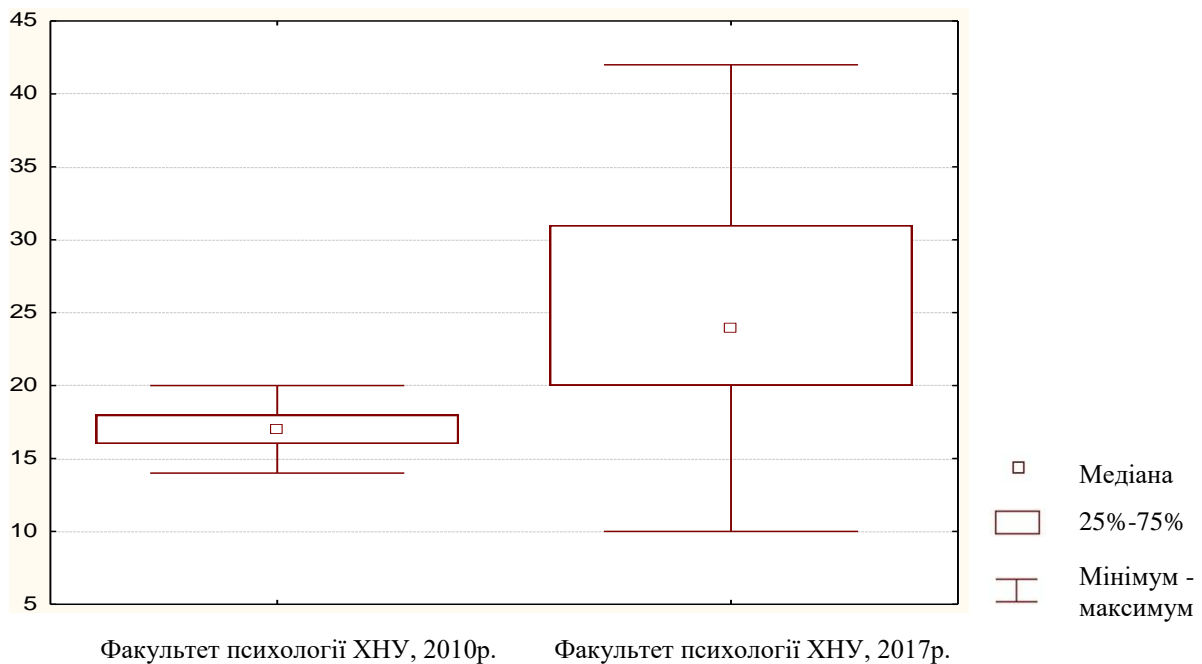
Результати порівняльного аналізу показників ціннісних спрямувань студентів-психологів в контексті соціально-політичних змін (2010 та 2017 рік)

Показник	Середні ранги		U	Z	P
	2010 (N=38)	2017 (N=25)			
Конформність	29,99	35,06	398,5	-1,0747	0,2825
Традиції	33,32	30,00	425,0	0,7024	0,4824
Доброта	30,30	34,58	410,5	-0,9061	0,3649
Універсалізм	33,46	29,78	419,5	0,7797	0,4356
Самостійність	23,24	45,32	142,0	-4,6782	0,0000
Стимуляція	20,05	50,16	21,0	-6,3781	0,0000
Гедонізм	21,92	47,32	92,0	-5,3807	0,0000
Досягнення	25,70	41,58	235,5	-3,3647	0,0008
Влада	26,36	40,58	260,5	-3,0135	0,0026
Безпека	28,54	37,26	343,5	-1,8474	0,0647

Як можна бачити з представлених результатів, на сьогодні, у порівнянні з 2010 роком, у студентів-психологів відзначається достовірне зростання значущості таких цінностей як: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення і влада.

Отже, розглянемо діагностовано зміни більш детально.

Як можна бачити з рисунку 4.6, самостійність думки та дії для студентів-психологів набула більшого значення у порівнянні з 2010 роком.

Рис. 4.6. Порівняльний аналіз показника самостійності як цінності у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

На нашу думку, такий результат слід пояснювати особливостями перебудови інтерпретаційних комплексів ОКІД, при чому, в даному випадку ми не вказуємо на специфіку діяльності студентів, адже ця перебудова, яку ми розглянемо далі, є характерною для всього суспільства. Крім того, забігаючи наперед, ми побачимо, що більшість змін у ціннісних спрямувань, що виявлена у студентів факультету психології, є характерною і для студентів-філологів, зокрема ця, що може вказувати на незалежність цих трансформацій від специфіки діяльності; на їх універсальність.

Соціально-політичний перелом, що відбувся в Україні у 2013 році, характеризується переорієнтацією суспільства на прозахідні цінності. У відповідності до цього, мають перебудовуватися й інтерпретаційні комплекси ОКІД, трансформуючись в аспекті інтерпретації інших з ґрунтування на минулих цінностях на додержання нових, таких, що вже засвоєні на рівні особистості. Якщо звернутися до роботи «Екзистенційна дилема Європи» М. Емерсона, можна побачити, що однією з базових європейських цінностей є антитоталітаризм [137]. В Україні ще до 2013 року значною мірою вшановувалися традиції радянського тоталітарного режиму. З настанням

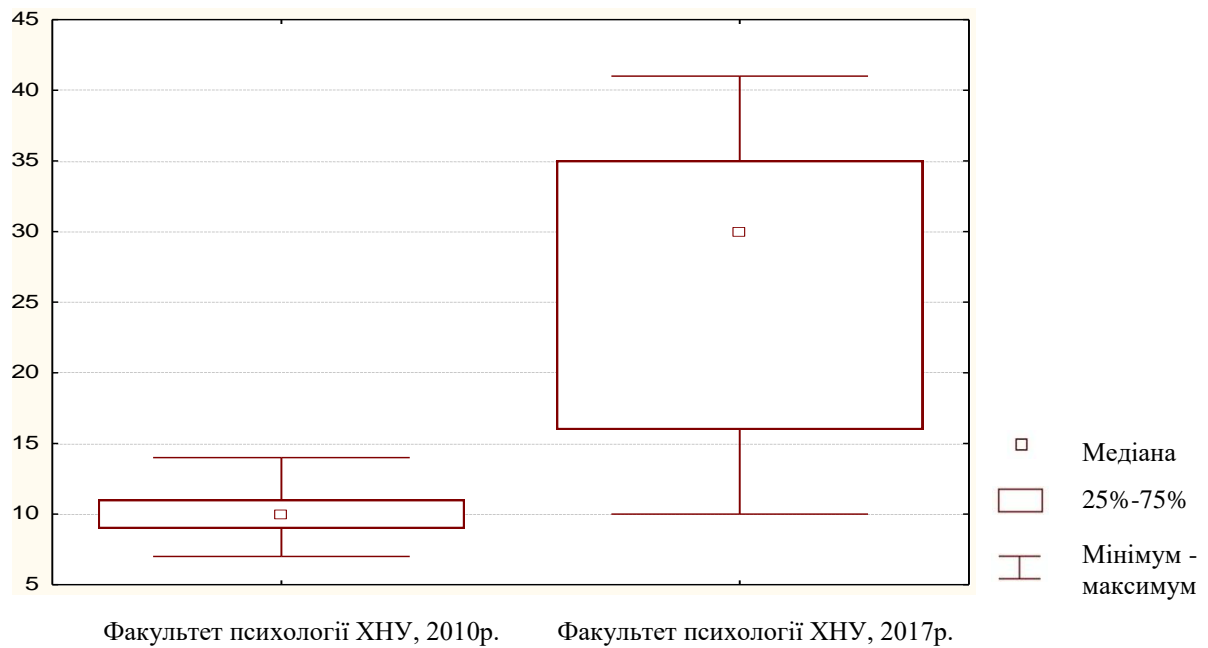
кардинальних соціально-політичних змін у зазначеному році відбувся процес «декомунізації», який запустив хід остаточної відмови від цінностей країни рад, і до переорієнтації суспільства на проєвропейські. Безумовно, студентство, як категорія суспільства, що характеризується активним формуванням життєвих позицій, вже значною мірою почала засвоювати нові цінності, серед яких є й антитоталітаризм, що передбачає супротив повному державному контролю над усіма сферами суспільного життя. На нашу думку, засвоєння цінності антитоталітаризму, як явища, що заперечує тотальний контроль з боку держави, призводить до зростання важливості самостійності та свободи у сучасних студентів, що й проявилось у зростанні значущості самостійності як цінності у порівнянні з 2010 роком.

Не слід забувати і про особливості студентського віку. Л. М. Яворовська та колеги зазначають, що самостійність у студентства значно зростає у порівнянні з попередніми віковими періодами [100], і за умов значних змін у середовищі, можливість самостійно діяти, адаптуватися, пристосовуватися, набуває для студентів більшого значення.

Значущість цінності стимуляції для студентів-психологів також зросла у порівнянні з 2010 роком (рис. 4.7).

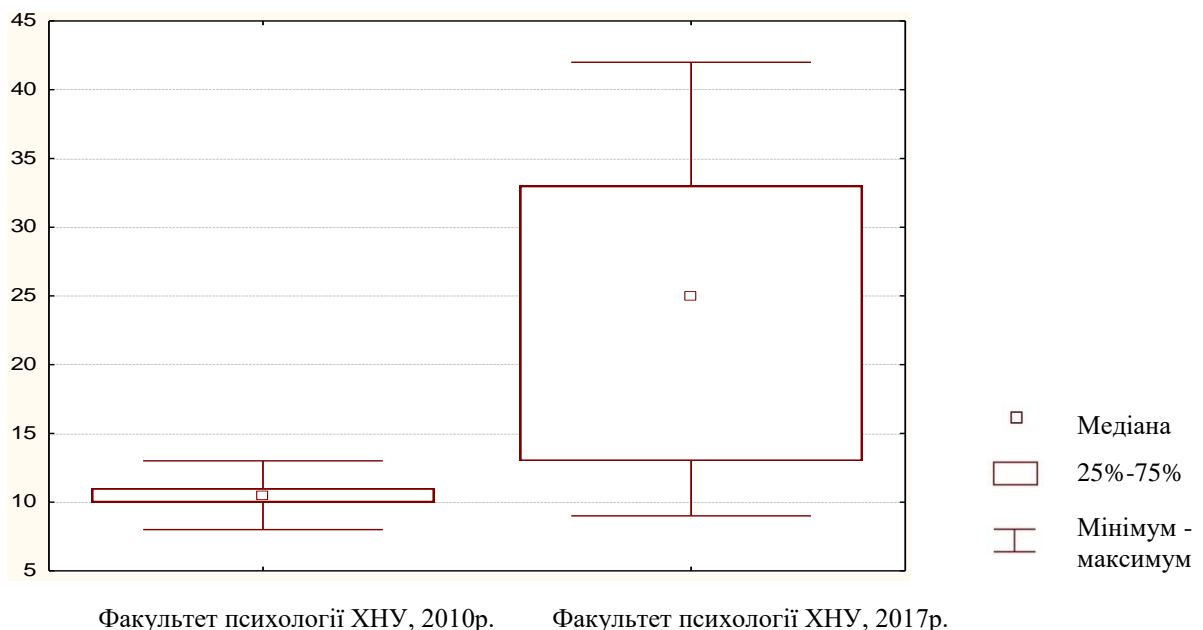
В даному випадку можна говорити, що переорієнтація на нову систему цінностей взагалі може викликати як супротив, так і зацікавленість. Якщо розглядати студентів, як категорію суспільства, в якій все ще відбувається формування системи світоглядів, з великою долею ймовірності можна припускати, що у них трансформація суспільних цінностей скоріше викличе інтерес. За таких умов вони у більшій мірі, у порівнянні з іншими, будуть прагнути до новизни та глибоких переживань, що й становить основу такої цінності, як стимуляція. Зазначимо, що даний процес, скоріш за все, є незалежним від специфіки діяльності, оскільки він зачіпає усе суспільство. Тут у більшому ступені слід мати на увазі вікові особливості, проте, в рамках нашої роботи їх врахування не передбачено, отже, це є перспективою майбутніх досліджень.

Рис. 4.7. Порівняльний аналіз показника стимуляції як цінності у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

Значущість гедонізму як цінності також виросла у студентів-психологів у порівнянні з 2010 роком (рис. 4.8).

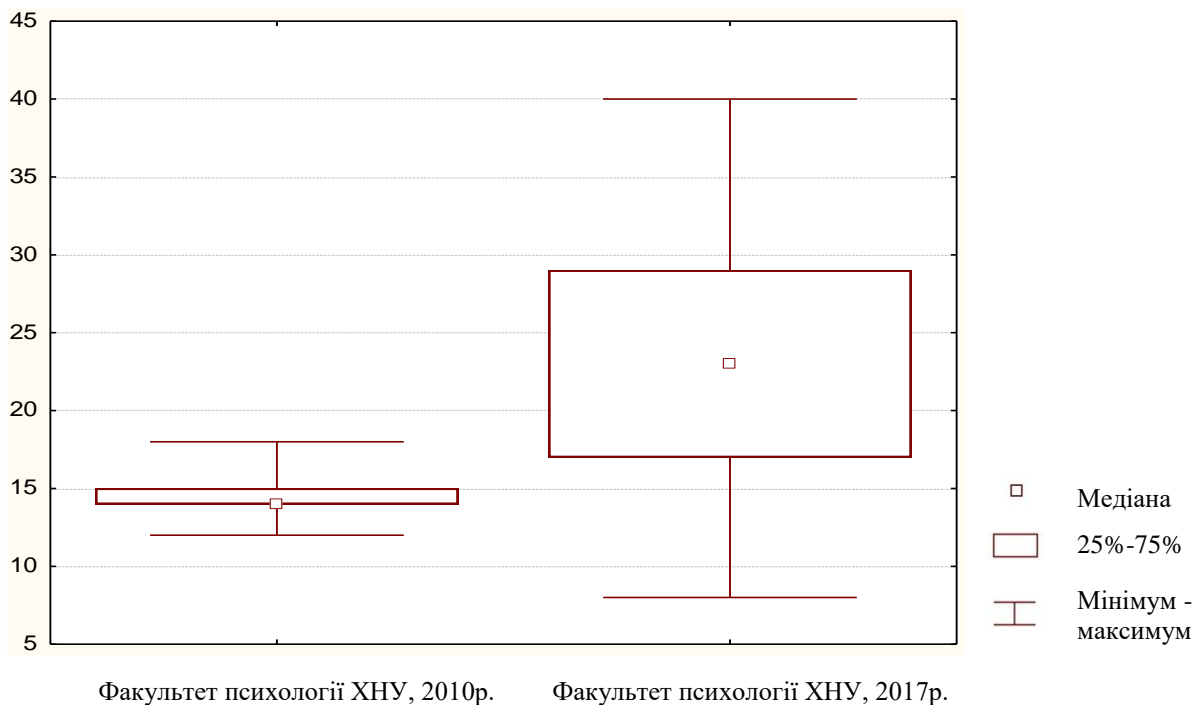
Рис. 4.8. Порівняльний аналіз показника гедонізму як цінності у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

Зростання прагнення до отримання насолоди у студентів-психологів, у порівнянні з 2010 роком, ми схильні пояснювати вже зазначеним вище

цінуванням самостійності та свободи. Як показали дослідження Л. В. Шукшиної, студенти розуміють свободу як відмову від зобов'язань та відсутність контролю, що навпростець веде до принципу життя у задоволення. Отже, ми вважаємо, що збільшення цінування самостійності та свободи, пов'язане з кардинальними соціально-політичними змінами, веде і до більш виразної значущості цінності гедонізму у студентів.

Не слід забувати про те, що усі наведені процеси, як ми зазначали, відбиваються в інтерпретаційних комплексах ОКІД, що веде до реструктуризації особистісного досвіду загалом.

Значущість досягнення як цінності значущо виросла у студентів-психологів у порівнянні з 2010 роком (рис. 4.9).

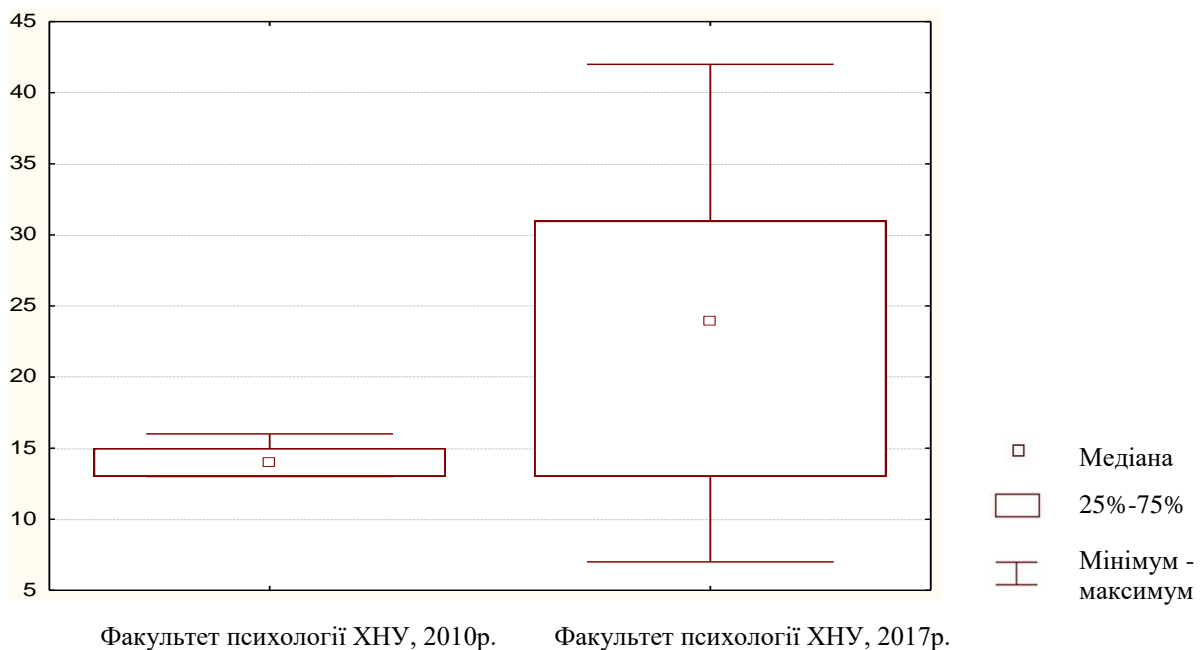
Рис. 4.9. Порівняльний аналіз показника досягнення як цінності у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

Отже. У порівнянні з 2010 роком, цінування власного успіху у студентів-психологів зросло.

У прагненні пояснити даний результат, ми знову звертаємось до загальнопоширеного процесу переорієнтації суспільства на проєвропейські цінності, що відбувалося з 2013 року. Вже зазначалося, що до настання

значних соціально-політичних змін в Україні значною мірою були представлені радянські традиції, які мали на увазі, в тому числі, більшу пріоритетність колективного успіху над особистим. З ескалацією відмови від цінностей країни рад, відповідно, і міняється ситуація за зазначеним аспектом: особистий успіх стає важливішим за колективний, що й виливається у значуще зростання такої цінності, як досягнення.

Останнім показником, за яким були виявлені достовірні зміни у студентів-психологів у порівнянні з 2010 роком, є влада як цінність (рис. 4.10).

Рис. 4.10. Порівняльний аналіз показника влади як цінності у студентів-психологів у 2010 та 2017 роках

З рисунку 4.10 можна бачити, що прагнення досягнення соціального статусу та престижу у студентів-психологів значущо збільшилося.

З огляду на значні зміни у суспільстві, ми схильні припускати, що така тенденція може пояснюватися, знову-таки, зазначеною вище загальнопоширеною, трансформацією системи цінностей в бік проєвропейської. Якщо колективізм радянських традицій ще був певним чином представлений у нашому суспільстві до 2013 року, то з відмовою від подібних цінностей зростає і значущість персоналізму, що й виливається у

прагнення до статусу та престижу, отже, у тенденцію до більшого спирання на цінність влади в рамках інтерпретаційних комплексів ОКІД.

Таким чином, розглянуті основні зміни у функціонуванні аспектів інтерпретації інших та інтерпретації світу в ОКІД студентів-психологів, пов'язані з соціально-політичними трансформаціями. Підводячи підсумок, нагадаємо, що за умов значних суспільних змін, що відбувались в Україні з 2013 року, студенти факультету психології характеризуються зниженням представленості в інтерпретаційних комплексах особистісного досвіду показників орієнтації на цілі, локусу контролю «Я», локусу контролю життя та загальної осмисленості життя, при збільшенні представленості показника орієнтації на результат; а також – підвищенням ступеня репрезентованості таких цінностей як: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення і влада.

Дослідження змін у смисложиттєвих орієнтаціях студентів-філологів

В ході порівняльного аналізу показників смисложиттєвих орієнтацій студентів-філологів у 2010 та 2017 роках було отримано наступні результати:

Таблиця 4.3

Результати порівняльного аналізу показників смисложиттєвих орієнтацій студентів-філологів в контексті соціально-політичних змін (2010 та 2017 рік)

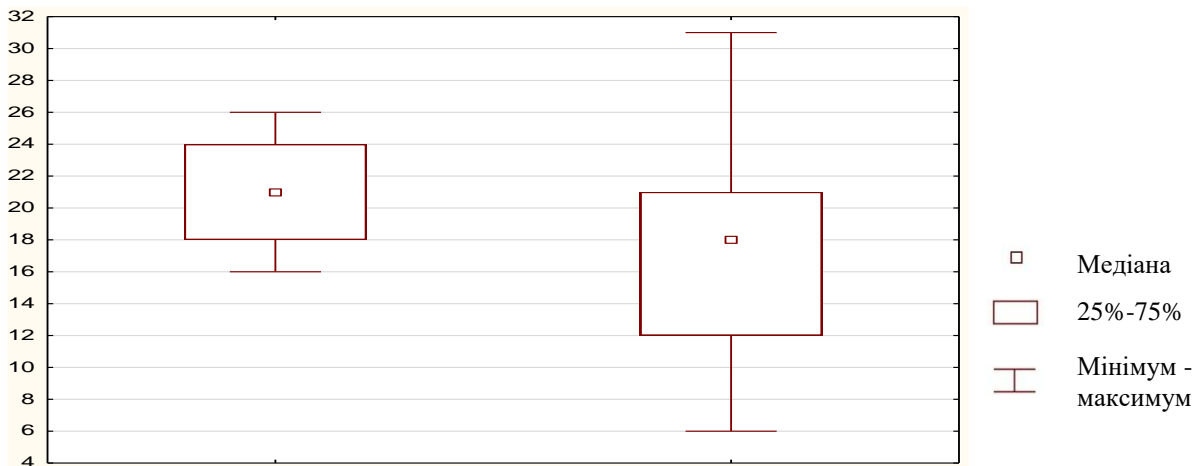
Показник	Середні ранги		U	Z	P
	2010 (N=33)	2017 (N=25)			
Цілі	32,95	24,94	298,5	1,7900	0,0735
Процес	30,48	28,20	380,0	0,5103	0,6098
Результат	27,08	32,70	332,5	-1,2561	0,2091
ЛК-Я	32,83	25,10	302,5	1,7272	0,0841
ЛК-життя	34,26	23,22	255,5	2,4651	0,0137
Загальна ОЖ	37,44	23,71	268,0	2,9022	0,0035

Як можна побачити, для студентів-філологів в контексті соціально-політичних змін характерними є достовірні зміни показників локусу контролю життя та загальної осмисленості життя.

Аналізуючи отримані результати зауважимо, що існують певні розбіжності у змінах смисложиттєвих орієнтацій студентів-психологів та філологів. З одного боку, це може вказувати на те, що в особистісному досвіді є елементи, трансформація, зумовлена соціально-політичними змінами у суспільстві, яких визначається не тільки особливостями цих змін, а й специфікою діяльності самого суб'єкта. Такими елементами є: орієнтація на цілі, орієнтація на результат, та локус контролю «Я». Зміни цих феноменів, пов'язані з соціально-політичними трансформаціями, спостерігаються лише у психологів, і інтерпретація цих трансформацій вже наведена вище. З іншого боку, з огляду на виявлені схожі результати у студентів психологів та філологів, можна припускати, що в ОКІД існують «універсальні» елементи, які, за умови значних суспільних змін, трансформуються незалежно від діяльності суб'єкта. Спираючись на отримані нами результати, можна говорити про те, що такими елементами є локус контролю життя та загальна осмисленість життя, так як і у студентів факультету психології, і у студентів філологічного факультету було виявлене достовірне зниження виразності зазначених показників у порівнянні з 2010 роком.

Отже, можна побачити, що у студентів-філологів у порівнянні з 2010 роком значущо знизився показник оцінювання людини як особистості, якій підвладний контроль власного життя (рис. 4.11).

Тут, з огляду на те, що зазначений результат є схожим з результатом студентів-психологів, ми повторюємо наше припущення щодо того, що значні соціально-політичні зміни призводять до сприйняття майбутнього як невизначеного, і це може сприяти прояву тенденції до фаталізму, і саме цією невизначеністю ми у більшій мірі схильні пояснювати те, що й студенти-філологи у порівнянні з 2010 роком стали у меншому ступені оцінювати людину загалом як особистість, якій підвладний контроль власного життя.

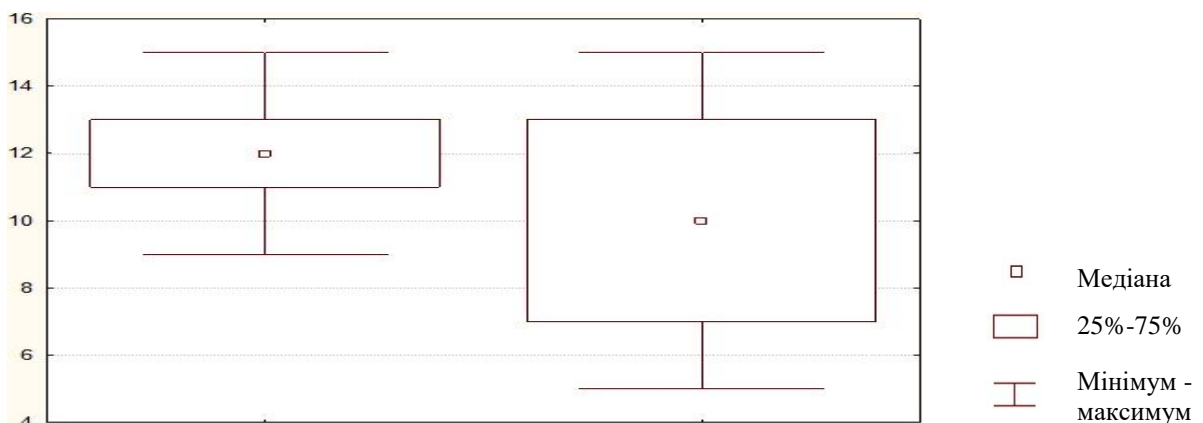

Філологічний факультет ХНУ, 2010р.   Філологічний факультет ХНУ, 2017р.

Рис. 4.11. Порівняльний аналіз показника локусу контролю життя у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Ще раз підкреслимо, що, з огляду на те, що результати за зазначеною шкалою у студентів факультетів психології та філології є схожими, ми будемо виходити з припущення, що зміни, що спостерігаються за показником локусу контролю життя є універсальними та загальноприйнятними, отже пошук пояснень отриманого нами результату не буде вестися у полі професійного спрямування студентів-філологів.

За загальною осмисленістю життя у студентів-філологів також спостерігається достовірне зниження у порівнянні з 2010 роком (рис. 4.12).

Філологічний факультет ХНУ, 2010р.   Філологічний факультет ХНУ, 2017р.

Рис. 4.12. Порівняльний аналіз показника загальної осмисленості життя у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Не відхиляючись від дотримуваної нами лінії інтерпретації, з огляду на отримані вище схожі за вибірками результати, припустимо, що зниження рівня виразності загальної осмисленості життя у порівнянні з 2010 роком студентів-філологів також слід пояснювати розвитком уявлень про майбутнє, викликаним значними соціально-політичними трансформаціями.

Загалом, якщо виходити з положення, що розбіжні результати за вибірками психологів та філологів є специфічними з точки зору суб'єктної діяльності, а схожі – універсальними, слід зазначити, що трансформації в контексті суспільних змін такого феномену, як людські смисли є досить залежними від специфіки діяльності суб'єкту, оскільки серед усіх показників смисложиттєвих орієнтацій нами було отримано лише два таких, що характеризують і вибірку студентів-психологів, і вибірку студентів-філологів; це – локус контролю життя та загальна осмисленість життя.

Дослідження змін у ціннісних спрямуваннях студентів-філологів

Забігаючи наперед, слід відзначити, що зміни у ціннісних спрямуваннях студентів філологів, у порівнянні з 2010 роком, є більш виразними, ніж у студентів факультету психології.

Так, було виявлено, що у студентів-філологів достовірно зросла значущість таких цінностей, як конформність, доброта, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада та безпека (таблиця 4.4).

Таблиця 4.4

Результати порівняльного аналізу ціннісних спрямувань студентів-філологів в контексті соціально-політичних змін (2010 та 2017 рік)

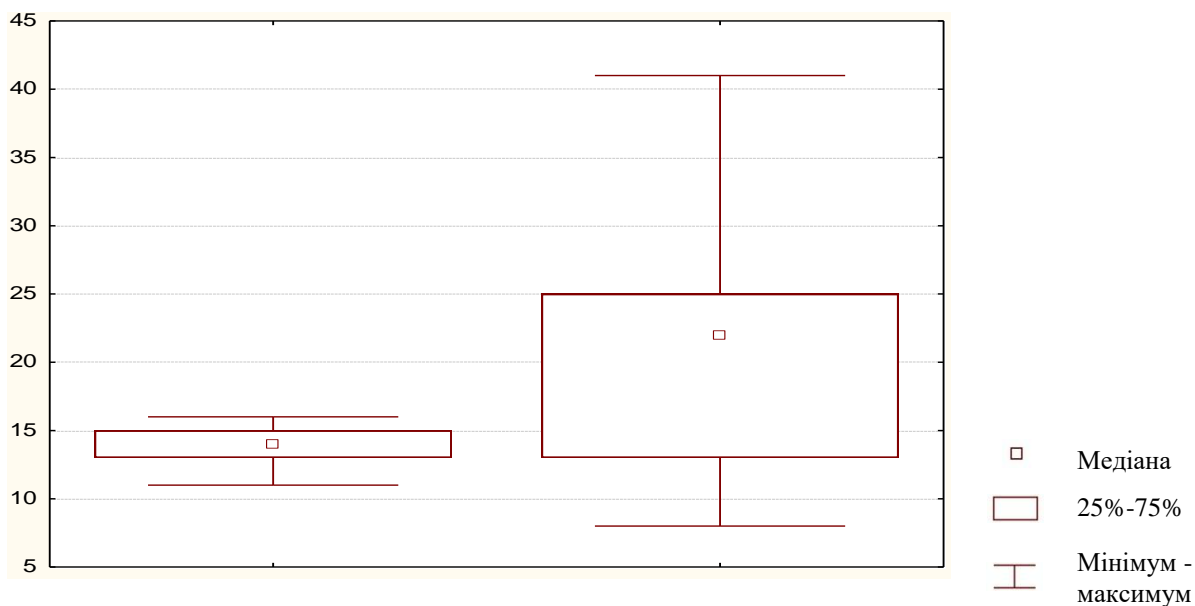
Показник	Середні ранги		U	Z	P
	2010 (N=33)	2017 (N=25)			
1	2	3	4	5	6
Конформність	24,24	36,44	239,0	-2,7242	0,0064
Традиції	26,56	33,38	315,5	-1,5230	0,1278

Продовж. табл. 4.4

1	2	3	4	5	6
Доброта	21,56	39,98	150,5	-4,1138	0,0000
Універсализм	30,24	28,52	388,0	0,3847	0,7005
Самостійність	18,70	43,76	56,0	-5,5975	0,0000
Стимуляція	19,65	42,50	87,5	-5,1029	0,0000
Гедонізм	19,91	42,16	96,0	-4,9695	0,0000
Досягнення	19,06	43,28	68,0	-5,4091	0,0000
Влада	21,11	40,58	135,5	-4,3493	0,0000
Безпека	22,91	38,20	195,0	-3,4150	0,0006

Отже, розглянемо отримані відмінності більш детально.

Як можна побачити, отримано достовірний результат щодо зростання у студентів-філологів значущості такої цінності, як конформність, у порівнянні з 2010 роком (рис. 4.13).

Філологічний факультет ХНУ, 2010р.   Філологічний факультет ХНУ, 2017р.

Рис. 4.13. Порівняльний аналіз показника конформності як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

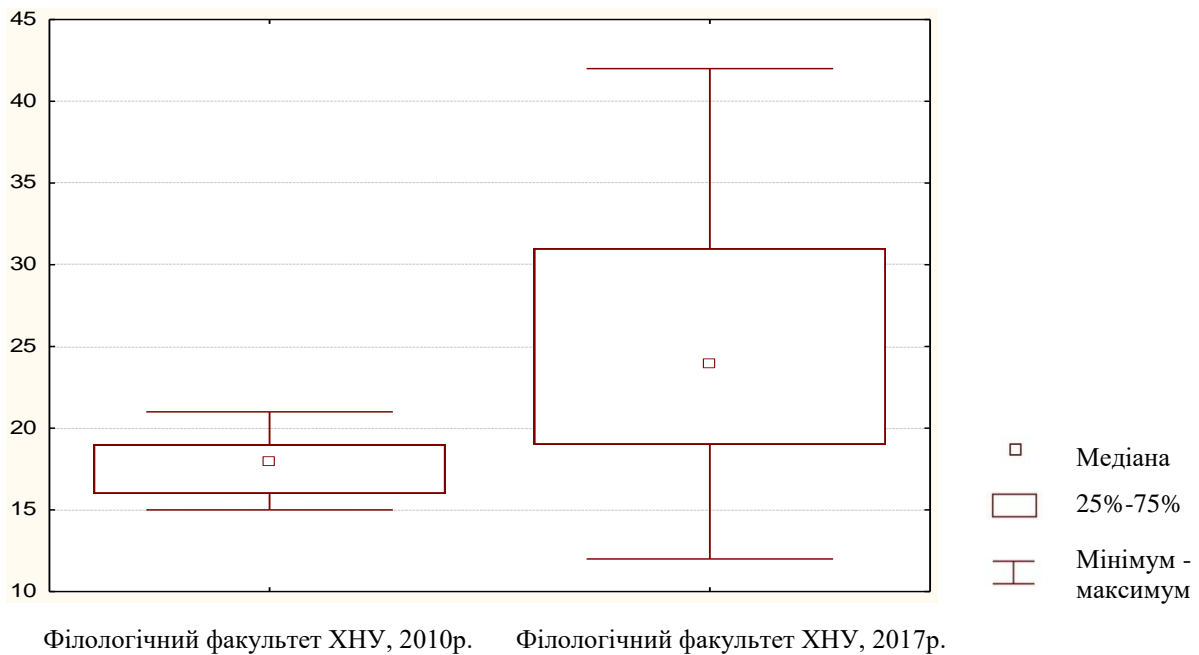
Слід відразу зазначити, що зростання даної цінності було виявлено лише за вибіркою студентів-філологів, отже, можна зі значною долею

вірогідності стверджувати, що зміни представленості даної цінності, пов'язані з суспільними трансформаціями, залежать не тільки від цих трансформацій, а й від специфіки діяльності суб'єкта.

Аналізуючи такий результат, ми звертаємось до того, що для кожної людини, що є зайнятою у певній професійній сфері, ця сфера, безумовно, знаходить відображення на рівні інтерпретаційних комплексів ОКІД, що у подальшому знаходить вихід в тому, що інтерпретація себе, інших та світу відбувається з урахуванням саме професійної складової. Зміни в Україні 2013 року, про які ми вже говорили, значною мірою зачепили питання мови, і актуалізація даної проблеми мала і має неоднозначну реакцію – від абсолютного схвалення до повного відторгнення.

З огляду на зазначений вище механізм інтеграції професійної складової в ОКІД людини, ми можемо припускати, що у студентів-філологів вже під час навчання відбувається наповнення інтерпретаційних комплексів професійними елементами, завдяки чому фаховий чинник певним чином проявляється під час процесу інтерпретації себе, інших та світу. За таких умов у студентів формується певна професійна ідентичність, що підтверджують дослідження Гарбузової Г. В. [45]. Тобто, студенти-філологи вже під час навчання певним чином ототожнюють себе з усіма явищами, що стосуються мови. І на тлі неоднозначності мовного питання, що актуалізоване з 2013 року, у даних студентів може формуватися відчуття того, що мова є явищем, яке на поточному етапі завдає незручностей суспільству, а професійна ідентичність сприяє тому, що студенти частково можуть брати відповідальність за зазначені незручності на себе. Таким чином для них зростає актуальність питання щодо попередження і стримування дій, що можуть нашкодити оточуючим, - тобто, в умовах значних суспільних змін зростає значущість конформності як цінності.

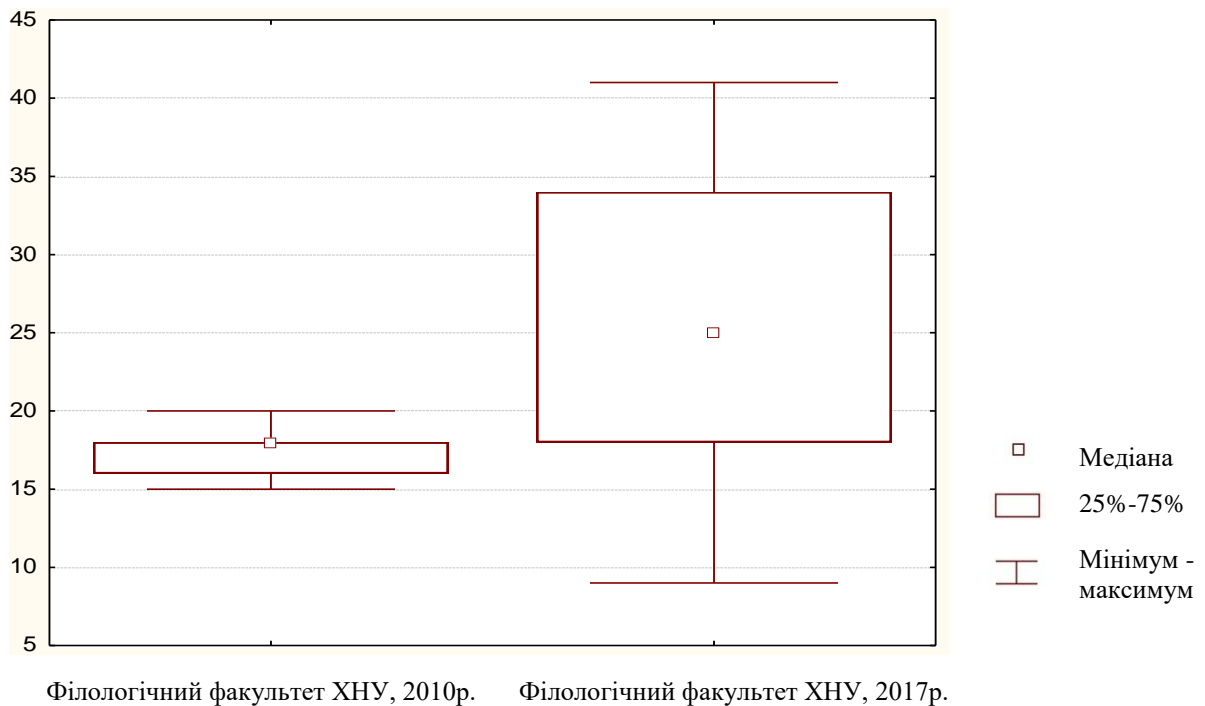

Рис. 4.14. Порівняльний аналіз показника доброти як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Ще однією цінністю, за якою відзначені зміни лише у студентів-філологів у порівнянні з 2010 роком, є доброта. Як можна бачити з рисунку 4.14, значущість даної цінності зростає.

На нашу думку, важливість прагнення до благополучної взаємодії з оточуючими для студентів-філологів витікає з попереднього висновку. Так, професійна ідентичність та неоднозначність сприйняття суспільством питання мови, як зазначалося, змушують студентів-філологів відчувати у певній мірі їх причетність до суперечок щодо мовної проблеми. За таких умов, прагнучи зберегти емоційну рівновагу, вони можуть бажати мирного врегулювання питання, що й виливається у зростанні значущості доброти як цінності в умовах соціально-політичних змін.

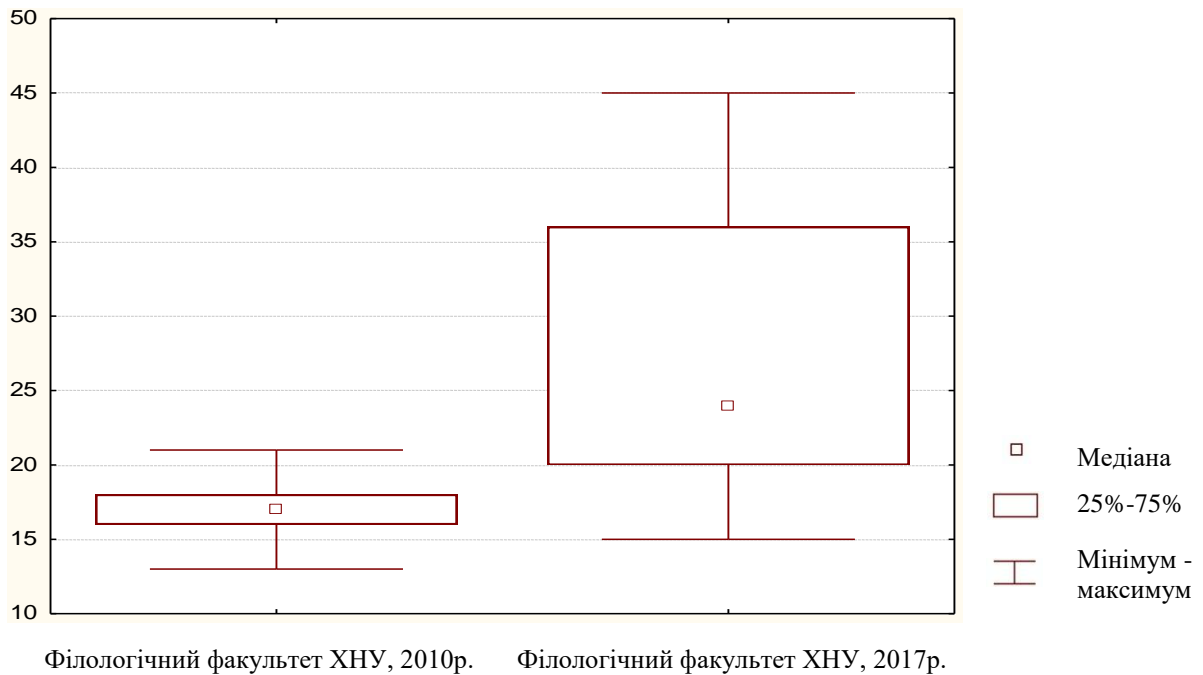
Останньою цінністю, за якою було виявлено значущі зміни у порівнянні з 2010 роком лише у студентів-філологів, є безпека (рис. 4.15).

Рис. 4.15. Порівняльний аналіз показника безпеки як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Щодо зростання значущості безпеки інших людей та себе, ми схильні припускати, що у студентів-філологів вона проявилася через відчуття загрози, що спричинили зміни в Україні 2013 року. Ми зазначали, що суперечки, що формуються навколо питання мови, можуть значним чином зачіпати студентів-філологів. Будь-яка суперечка, конфлікт, боротьба у певній ступені сприяє формуванню у людини відчуття загрози, якщо ця людина має відношення до даної суперечки. За цих умов для людини має набувати актуальності питання захищеності та безпеки, і саме у відповідності такому механізму, на нашу думку, у студентів-філологів за умов соціально-політичних змін зростає значущість доброти як цінності.

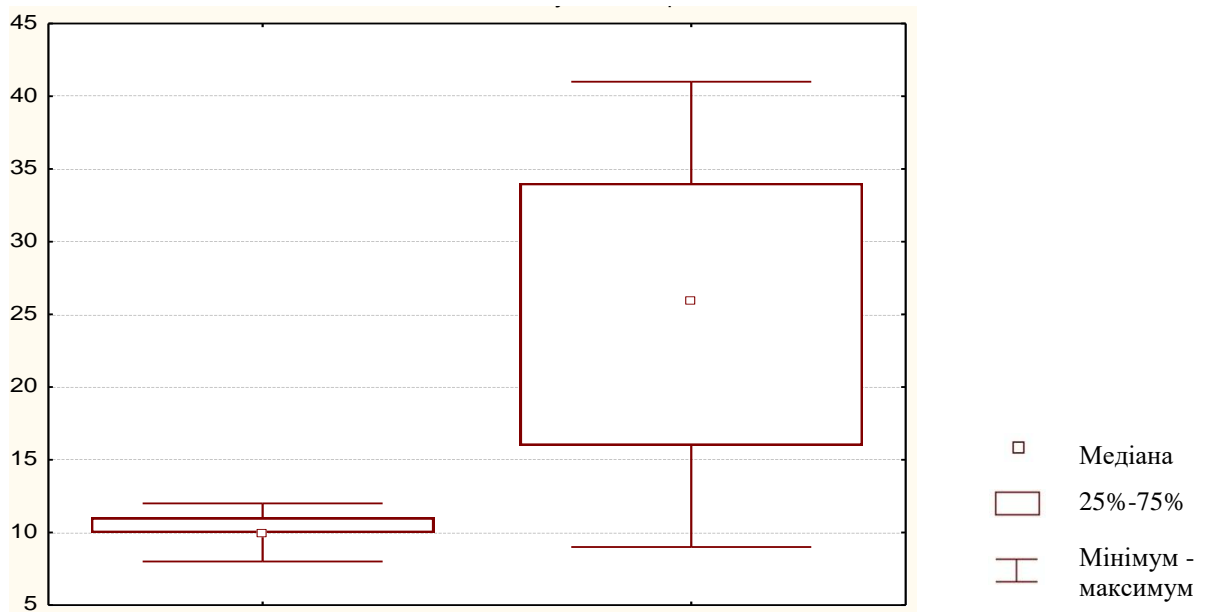
Усі подальші зміни у ціннісних спрямуваннях студентів-філологів є схожими зі змінами, що були виявлені у студентів факультету психології, отже ми будемо розглядати їх як універсальні, неспецифічні з точки зору особливостей діяльності суб'єкта.

Рис. 4.16. Порівняльний аналіз показника самостійності як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Вже зазначалося, що в якості пояснення більшої виразності самостійності як цінності у студентів в порівнянні з 2010 роком можуть розглядатися зазначені раніше фактори студентського віку та засвоєння студентами нових проєвропейських цінностей, серед яких є така, як антитоталітаризм, що сприяє зростанню значущості свободи і для студентів-філологів.

Крім цього, як зазначає В. І. Атагунов, умови навчання у ЗВО впливають на особливості уявлень студентів про свободу та самостійність, а також на ступінь їх переживання. Дослідник експериментально довів, що у неспеціалізованих ЗВО поняття свободи та самостійності сприймається студентами як духовний феномен [13]. З огляду на це, можна припускати, що у студентів в умовах соціально-політичних змін через усвідомлення безсилля вплинути на ситуацію, що відбувається, зростає значущість духовних цінностей, що можуть надати певні сподівання на скоріше подолання негативних наслідків змін. Наприклад, студенти можуть більше цінувати свободу, оскільки вона, на їх думку, може дозволити вільно обирати найефективніший план дій в умовах суспільних трансформацій.

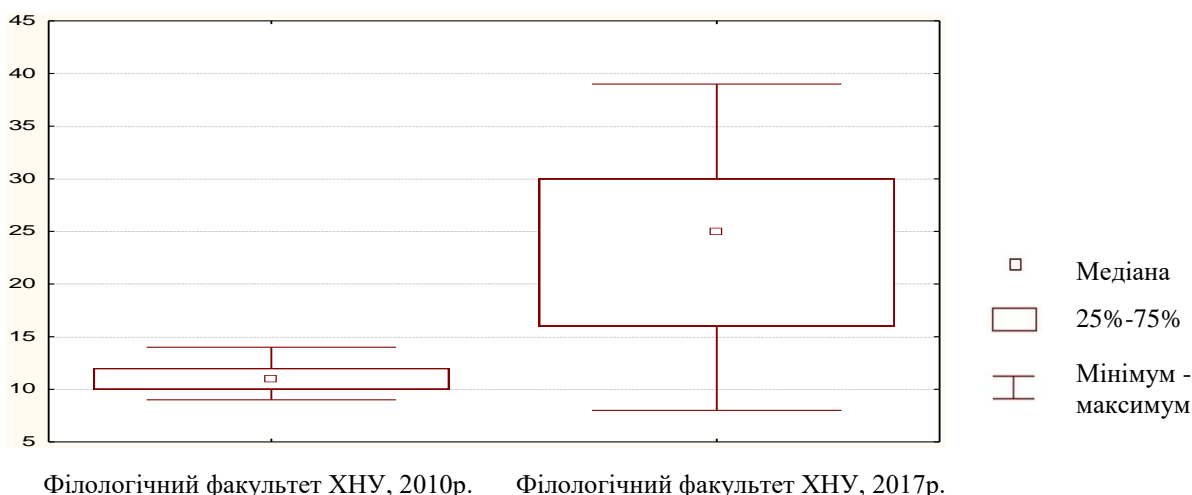

Філологічний факультет ХНУ, 2010р.   Філологічний факультет ХНУ, 2017р.

Рис. 4.17. Порівняльний аналіз показника стимуляції як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

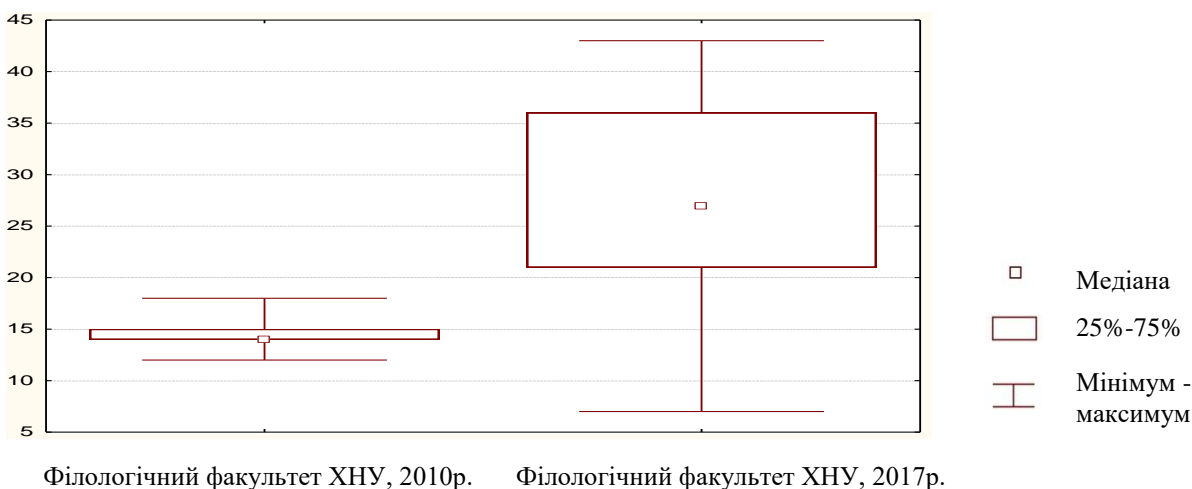
Як можна бачити з рисунку 4.17, значущість стимуляції як цінності також достовірно зросла у студентів-філологів у порівнянні з 2010 роком.

Нагадаємо, що переорієнтація на нову систему цінностей взагалі може викликати як супротив, так і зацікавленість. Якщо розглядати студентів, як категорію суспільства, в якій все ще відбувається формування системи світоглядів, з великою долею ймовірності можна припускати, що у них трансформація суспільних цінностей скоріше викликає інтерес. За таких умов вони у більшій мірі, у порівнянні з іншими, будуть прагнути до новизни та глибоких переживань, що й становить основу такої цінності, як стимуляція. Тобто, в даному випадку ми бачимо картину, ідентичну тій, що ми отримали при аналізі студентів-психологів.

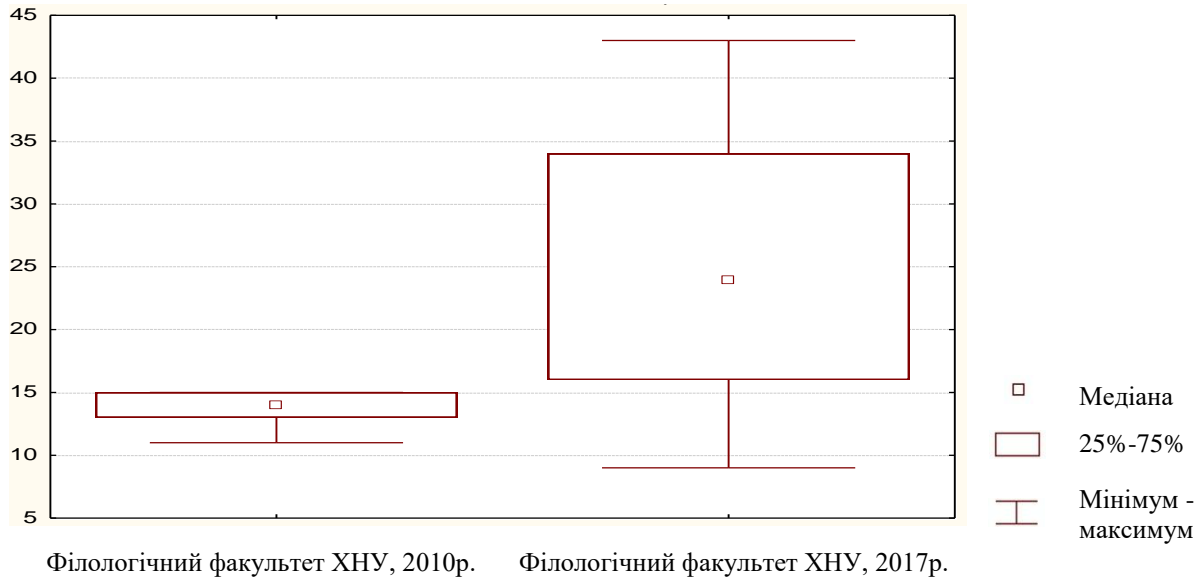
Рис. 4.18. Порівняльний аналіз показника гедонізму як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Як і у випадку зі студентами-психологами, зростання значущості цінності гедонізму у студентів філологічного факультету ми схильні пояснювати вже зазначеним вище цінуванням самостійності та свободи у зв'язку з соціально-політичними зсувами, а також тим, що студенти розуміють свободу як відмову від зобов'язань та відсутність контролю, що прямо веде до визначення принципу життя у задоволення. Отже, збільшення цінування самостійності та свободи студентами-філологами, пов'язане з кардинальними соціально-політичними змінами, веде до більш виразної значущості цінності гедонізму у них.

Рис. 4.19. Порівняльний аналіз показника досягнення як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Рисунок 4.19 вказує на різницю у показниках представленості досягнення як цінності у 2010 та 2017 роках, а на рисунку 4.20 відображено результати порівняльного аналізу виразності значущості цінності влади в ці роки у студентів-філологів.

Рис. 4.20. Порівняльний аналіз показника влади як цінності у студентів-філологів у 2010 та 2017 роках

Зростання значущості цінностей особистісного успіху та влади у студентів-філологів, у порівнянні з 2010 роком, також, як і у випадку зі студентами факультету психології, ми схильні пояснювати особливостями перебудови інтерпретаційних комплексів ОКІД. Нагадаємо, що до настання значних соціально-політичних змін в Україні значною мірою були представлені радянські традиції, які передбачали, в тому числі, більшу пріоритетність колективізму над персоналізмом. З ескалацією відмови від старих цінностей, відповідно, і міняється ситуація за зазначеним аспектом: особистий успіх та прагнення до домінування стають важливішими за колективізм, що й виливається у значуще зростання таких цінностей, як досягнення та влада.

Слід звернути увагу на особливості розподілу результатів діагностики представленості цінностей у студентів-філологів, що є характерним для 2010 та 2017 року: для 2010 року більш характерним є набагато менший розкид

даних у порівнянні з 2017 роком, що може вказувати на більш однозначне сприйняття студентами філологами певних цінностей у 2010 році. Для сьогодення розкид характеризується більшою величиною, що, на нашу думку, свідчить про менш однозначне сприйняття цінностей сьогоденнішими студентами-філологами. Такий результат ми схильні пояснювати, припускаючи, що неоднозначність сприйняття цінностей студентами-філологами у 2017 році діагностовано через наявність зазначеної нами вище мовної проблеми, що призводить до того, що саме студенти філологічного факультету характеризуються значною різницею у розкиді результатів. Відносячи проблему мови до себе у більшій мірі, ніж усі інші через обговорені вище причини, студенти-філологи можуть більш активно включатися у суперечки щодо мовного питання та інші, пов'язані з ним. Таке включення у суперечки може дозволяти не тільки відстоювати власну думку, а й переймати інші, що й сприяє більш виразній неоднозначності розуміння цінностей.

Таким чином, ми розглянули основні зміни у функціонуванні аспектів інтерпретації інших та інтерпретації світу в ОКІД студентів-філологів, пов'язані з соціально-політичними трансформаціями.

Підводячи підсумок, нагадаємо, що за умов значних суспільних змін, що відбувались в Україні з 2013 року, студенти філологічного факультету характеризуються зниженням представленості в інтерпретаційних комплексах особистісного досвіду показників локусу контролю життя та загальної осмисленості життя; а також – підвищенням ступеня репрезентованості таких цінностей як: конформність, доброта, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада та безпека.

Слід також зазначити, що нами зроблено припущення про існування таких елементів ОКІД, що під впливом соціально-політичних змін трансформуються незалежно від навчальної спеціальності студентів. Такими елементами є: локус контролю життя, загальна осмисленість життя, а також такі цінності, як: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення і влада.

4.3. Формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговій роботі як шлях до більш позитивного сприйняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя

В ході дослідження було виявлено, що складові ОКІД можуть піддаватися певним трансформаціям, викликаючи відповідні зміни в ОЯУБ. Отже, можна констатувати, що складові ОКІД є феноменами, що можуть піддаватися впливу, тобто, є можливість впливати на них з метою отримання певних результатів.

На основі отриманих результатів, ми мали на меті розробити тренінгову програму, спрямовану на підвищення благополуччя, відображеного в образі «Я». Для цього при розробці програми було звернуто увагу на ті особливості ОКІД, що є характерними для благополучного сприйняття власного «Я», а саме:

1. Більш висока у порівнянні з менш «благополучними» типами самосприйняття виразність таких особистісних рис, як відкритість досвіду та сумлінність;
2. Більш виразні процеси самостійного моделювання, планування, оцінювання результатів та загальної саморегуляції;
3. У більшій ступені представлені такі показники смисложиттєвих орієнтацій, як спрямування на процес, орієнтація на результат, локус контролю «Я», та загальна осмисленість життя;
4. Найбільш значущою є цінність самостійності; найменше – гедонізм.

Крім того, під час розробки програми було враховано те, що за умов значних соціально-політичних змін було виявлено зниження таких складових ОКІД, як локус контролю життя, загальна осмисленість життя, а також зростання таких цінностей, як: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення і влада.

З огляду на зазначені положення, було проведено додаткове дослідження, спрямоване на перевірку отриманих в ході основного

результатів, та на подальшу розробку рекомендацій щодо формування підструктур ОКІД.

Отже, **метою** дослідження була перевірка на базі тренінгової групи встановлених закономірностей динаміки складових ОКІД в залежності від ОЯУБ та впливу соціально-політичних змін, а також – розробка рекомендацій щодо формування елементів ОКІД в тренінговому процесі як шляху до підвищення ОЯУБ.

Дослідження передбачало комплекс заходів з психологічної діагностики та тренінгової роботи.

Хід дослідження передбачав наступні заходи:

1. Формування вибірки. Зазначена процедура мала відбуватися у відповідності до специфіки основного дослідження. Крім того, основна вимога до групи полягала у можливості тестування та проведення тренінгів на протязі тривалого періоду. Крім того, було вирішено, що вибірка має відрізнятися за особливостями специфіки професійного спрямування від тих категорій, що брали участь в рамках основного дослідження. Дана вимога була висунута для того, щоб була можливість перевірити, наскільки отримані в рамках основного дослідження результати є загальноприйнятними. Таким чином, була сформована вибірка, що складалася з 21 студента третього та четвертого курсів екологічного факультету. Розподіл досліджуваних представлений наступним чином: 12 дівчат, та 9 хлопців.

2. Первинне тестування. При первинному тестуванні проводилася діагностика за методом суб'єктивного шкалювання для дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в модифікації І.В.Кряж.

В результаті було отримано наступні результати:

Таблиця 4.5

Результати первинного тестування в рамках розробки тренінгової програми

	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартне відхилення
Чуйний (минуле)	-2	3	0,10	1,89
Тривожний (минуле)	-2	3	1,14	1,88
Незалежний (минуле)	-3	3	0,57	2,11
Забезпечений (минуле)	-2	3	0,14	1,93
Впевнений у собі (минуле)	-3	3	0,19	1,91
Успішний (минуле)	-3	3	0,57	2,13
Жорсткий (минуле)	-3	4	0,67	2,13
Безтурботний (минуле)	-3	4	0,52	2,29
Оптимістичний (минуле)	-3	3	-0,19	2,20
Чуйний (сьогодення)	-2	4	0,90	2,14
Тривожний (сьогодення)	-3	3	0,24	1,84
Незалежний (сьогодення)	-3	3	0,52	1,97
Забезпечений (сьогодення)	-2	4	1,05	2,27
Впевнений у собі (сьогодення)	-3	3	0,24	1,97
Успішний (сьогодення)	-3	3	0,57	2,13
Жорсткий (сьогодення)	-3	4	0,76	2,10
Безтурботний (сьогодення)	-3	4	1,05	2,33
Оптимістичний (сьогодення)	-3	3	0,52	2,20
Чуйний (майбутнє)	-3	3	-0,33	2,29
Тривожний (майбутнє)	-3	3	0,29	1,87
Незалежний (майбутнє)	-3	2	-0,62	2,13
Забезпечений (майбутнє)	-2	4	1,05	2,25
Впевнений у собі (майбутнє)	-3	3	0,57	1,96
Успішний (майбутнє)	-3	3	0,29	2,45
Жорсткий (майбутнє)	-3	4	0,90	2,28
Безтурботний (майбутнє)	-3	4	1,05	2,36
Оптимістичний (майбутнє)	-3	3	0,67	2,29

3. Тренінгова робота. У відповідності до означених нами положень щодо особливостей представленості підструктур ОКІД в осіб з «благополучним» профілем ОЯУБ, а також положень щодо особливостей змін у бік зменшення певних підструктур в умовах значних соціально-

політичних змін, було підібрано ряд тренінгів, спрямованих на формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду:

- Виходячи з того, що відкритість досвіду базується на оригінальності та відкритості, було обрано тренінгу з розвитку творчого мислення для студентів 3х - 5х курсів Ю.Г. Козуліної.

- Третій блок тренінгу особистісного зростання В.М. Ковальова. Даний блок спрямований на розвиток здатності до детального аналізу і вирішення особистісних проблем, тобто, основи такої особистісної риси, як сумлінність.

- Тренінг зміцнення психологічного здоров'я через формування прийомів психічної саморегуляції Іванової Г.П.

- Модифікований тренінг «Сенс життя і покликання людини» Н.М. Нікітіної.

Тренінги проводилися один раз на тиждень у групах по 7 осіб на протязі двох місяців.

4. Повторне тестування. При контрольному тестуванні було повторно проведено діагностику за методом суб'єктивного шкалювання для дослідження образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя в модифікації І.В.Кряж. Результати тестування наведено у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Результати повторного тестування в рамках розробки тренінгової програми

	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартне відхилення
1	2	3	4	5
Чуйний (минуле)	-2	4	1,19	2,36
Тривожний (минуле)	-3	3	-0,33	1,88
Незалежний (минуле)	-3	3	0,33	1,93
Забезпечений (минуле)	-3	3	0,48	2,06
Впевнений у собі (минуле)	-2	4	1,05	1,91
Успішний (минуле)	-3	4	1,00	2,28
Жорсткий (минуле)	-4	3	-0,71	2,10

Продовж. табл. 4.6

1	2	3	4	5
Безтурботний (минуле)	-3	4	-0,52	2,36
Оптимістичний (минуле)	-3	4	1,62	2,01
Чуйний (сьогодення)	-2	5	1,81	2,04
Тривожний (сьогодення)	-3	2	-0,76	1,81
Незалежний (сьогодення)	-3	3	0,76	2,05
Забезпечений (сьогодення)	-2	3	0,90	2,23
Впевнений у собі (сьогодення)	-2	4	1,14	2,01
Успішний (сьогодення)	-1	4	1,90	1,41
Жорсткий (сьогодення)	-3	3	-0,62	1,99
Безтурботний (сьогодення)	-2	5	1,67	2,46
Оптимістичний (сьогодення)	-3	4	1,71	2,03
Чуйний (майбутнє)	-2	5	2,24	1,79
Тривожний (майбутнє)	-3	2	-0,86	1,80
Незалежний (майбутнє)	-2	3	1,14	1,82
Забезпечений (майбутнє)	-2	4	1,29	2,08
Впевнений у собі (майбутнє)	-3	4	1,00	1,97
Успішний (майбутнє)	-2	4	2,19	1,47
Жорсткий (майбутнє)	-3	3	-0,67	2,46
Безтурботний (майбутнє)	-2	4	1,19	2,27
Оптимістичний (майбутнє)	-3	4	1,24	2,41

5. Аналіз результатів. Після проведення повторного дослідження за допомогою Т-критерію для парних вибірок був проведений порівняльний аналіз показників благополуччя образу «Я» (Додаток Б).

6. Підведення підсумків. Аналізуючи результати порівняльного аналізу, ми дійшли наступних висновків:

- В аспекті минулого часу у досліджуваних після проведення тренінгової програми було виявлено достовірне зростання позитивної оцінки власної чуйності, впевненості у собі, успішності та оптимістичності; зменшення оцінки власної тривожності та жорсткості; значущих відмінностей не виявлено за показниками: незалежність, забезпеченість та безтурботність.

- В аспекті сьогодення у досліджуваних після проведення тренінгової програми було виявлено достовірне зростання позитивної оцінки тих самих – власної чуйності, впевненості у собі, успішності та оптимістичності; зменшення оцінки власної тривожності та жорсткості; значущих відмінностей не виявлено за показниками: незалежність, забезпеченість та безтурботність.

- В аспекті майбутнього у досліджуваних після проведення тренінгової програми було виявлено достовірне зростання позитивної оцінки власної чуйності, впевненості у собі, незалежності, успішності та оптимістичності; зменшення оцінки власної тривожності та жорсткості; значущих відмінностей не виявлено за показниками: забезпеченість та безтурботність.

Слід обмовити, що результати порівняльного аналізу не надали нам значущих відмінностей за усіма шкалами, проте ми не вважаємо це за критичне. Як можна побачити, в усіх часових аспектах не спостерігається значущих відмінностей у результатах ОЯУБ до та після корекційної роботи за показниками забезпеченості та безтурботності, а також – незалежності у минулому та сьогодні. По-перше, дані характеристики ми не порахували як такі, що можуть вкрай однобічно негативно характеризувати образ «Я». Так, безтурботність може бути як поганою оцінкою (наприклад, відсутність будь-яких справ, і пов'язана з цим бездіяльність), тощо. По-друге, зазначені шкали відображують характеристики, що значною мірою ґрунтуються на об'єктивних показниках: забезпеченість – на рівні матеріальних доходів, незалежність та безтурботність – на об'єктивній ступені зайнятості студента.

Отже ми бачимо достовірні зміни у бік позитивної динаміки переважної більшості показників за усіма трьома часовими вимірами, що свідчить про те, що, по-перше, встановлені нами закономірності функціонування ОКІД в залежності від ОЯУБ та впливу соціально-політичних змін є вірними; по-друге, що тренінгова програма формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговому

процесі як шляху до підвищення благополуччя, відображеного в образі «Я», є ефективною.

На основі проведеного дослідження, а також пілотної тренінгової роботи ми можемо сформулювати наступні рекомендації щодо формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговому процесі як шляху до підвищення благополуччя, відображеного в образі «Я»:

1. Робота з формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговому процесі як шляху до підвищення благополуччя, відображеного в образі «Я» має будуватися на комплексному впливі на усі аспекти ОКІД: аспект інтерпретації себе, аспект інтерпретації інших, та аспект інтерпретації навколишнього світу.

2. Кінцевий результат тренінгової роботи з формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду має полягати у зростанні позитивної оцінки власної чуйності, впевненості у собі, незалежності, успішності та оптимістичності, а також – зменшенні оцінки власної тривожності та жорсткості.

3. При побудові тренінгової програми мають враховуватися вікові особливості та діяльнісна спрямованість суб'єктів тренінгів. Підбір тренінгових процедур має відповідати особливостям осіб, що підлягають проходженню програми.

4. Рекомендованими тренінговими процедурами з формування елементів особистісного компоненту індивідуального досвіду є: тренінги з розвитку креативності, тренінги особистісного росту, тренінги опанування прийомами саморегуляції та тренінги визначення життєвого сенсу людини.

5. Оскільки процес реструктуризації інтерпретаційних комплексів не є миттєвим, рекомендується впровадження тренінгових програм тривалістю не менш ніж два місяці.

Висновки до розділу 4

1. За всією вибіркою, у порівнянні з 2010 роком, у 2017 достовірно зменшився рівень виразності таких смисложиттєвих показників, як: орієнтація на цілі, локус контролю «Я», локус контролю життя, та загальна осмисленість життя; при цьому значущо виріс рівень орієнтації на результат. Зміни у ціннісних спрямуваннях також представлені широко: до 2017 року спостерігається зростання значимості таких цінностей, як конформність, доброта, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада та безпека.
2. Для студентів-психологів характерним є достовірне зниження показників орієнтації на цілі, локусу контролю «Я», локусу контролю життя та загальної осмисленості життя; а також – зростання орієнтації на результат, та значущості таких цінностей як: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення і влада за період з 2010 по 2017 рік.
3. Для студентів-філологів характерним є достовірне зниження показників локусу контролю життя та загальної осмисленості життя, а також – зростання значущості таких цінностей, як конформність, доброта, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада та безпека за період з 2010 по 2017 рік.
4. Локус контролю життя, загальна осмисленість життя, а також такі цінності, як: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення і влада – є елементами особистісного компоненту індивідуального досвіду, що під впливом соціально-політичних змін трансформуються незалежно від навчальної спеціальності студентів.
5. Формування позитивного образу «Я» як складової особистісного досвіду в умовах соціально-політичних змін передбачає: тренінги з розвитку креативності, тренінги особистісного росту, тренінги опанування прийомами саморегуляції та тренінги визначення життєвого сенсу людини.

ВИСНОВКИ

У роботі представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми структурної організації особистісного компоненту індивідуального досвіду. Результатом дослідження є наступні висновки:

1. Особистісний компонент індивідуального досвіду спрямований на накопичення та застосування різноманітних інтерпретаційних комплексів, які дають змогу надавати оцінку собі та іншим, оцінювати явища і події, що відбуваються у зовнішньому світі, визначати власну поведінку та особистісний розвиток і коригувати їх у відповідності до мінливих умов. В рамках особистісного досвіду аспект інтерпретації себе як вартості містить самооцінку, саморегуляцію та образ «Я»; аспект інтерпретації інших в якості сумісних з суб'єктом досвіду – образ «Я» та цінності; аспект інтерпретації оточуючого світу – цінності та смисл життя.

2. Існує прямий зв'язок відкритості досвіду з уявленням про себе як про чуйну, незалежну, успішну, безтурботну та оптимістичну людину, а також – зворотній з уявленням про себе як про жорстку людину у минулому, сьогодні та майбутньому. При цьому також є зворотній зв'язок відкритості досвіду з уявленнями про себе як про тривожну людину, проте він стосується лише сьогодні та майбутнього. Зв'язок відкритості досвіду з уявленнями про власну забезпеченість та впевненість у собі спостерігається лише щодо минулого та сьогодні. Крім того, відкритість досвіду характеризується прямим зв'язком з такими показниками саморегуляції, як моделювання, гнучкість, самостійність та її інтегральний рівень; локусом контролю «Я», загальною осмисленістю життя, та рівнем значущості цінностей самостійності та стимуляції; і зворотнім – з локусом контролю життя та рівнем значущості цінностей конформності, традицій, влади та безпеки.

3. Образ «Я» розглядається як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя у минулому, сьогодні та майбутньому. Було отримано два виміри образу «Я», що відображують благополучне та проблемне уявлення про себе, на основі яких формуються чотири профілі образу «Я» як

узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя: «конфліктний», що характеризується суміщенням благополучного та проблемного типів уявлення про себе; «благополучний», що вказує на благополучне самосприйняття при низьких значеннях проблемних уявлень про своє «Я»; «помірно благополучний», що визначається тенденцією до зниження негативної оцінки свого «Я» при середніх показниках оцінки власного благополуччя; та «помірно негативний», що характеризується середніми показниками сприйняття свого «Я» у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки власного благополуччя.

4. Розбіжності у складових особистісного компоненту індивідуального досвіду полягають в тому, що для осіб з «благополучним» профілем образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя, характерним є більш виразна відкритість досвіду та сумлінність у порівнянні з досліджуваними з іншими профілями. В них же спостерігається те, що процеси самостійного моделювання, планування та оцінювання результатів, процеси загальної саморегуляції а також орієнтації на процес, орієнтації на результат, локус контролю «Я», та загальна осмисленості життя є найбільш виразними.

Показник локусу контролю життя є найвищим у групи досліджуваних з профілем, що характеризується помірно благополучним сприйняттям власного «Я»; найменш виразний він у досліджуваних з «благополучним» профілем.

Найбільш виразними конформність, стимуляція та гедонізм як цінності є у досліджуваних з «помірно благополучним» профілем, найменш – в осіб з негативним самосприйняттям. В осіб з «благополучним» профілем найбільш виразною є цінність самостійності, в той час, як гедонізм як цінність у даної категорії досліджуваних виявляється виразною значущо менше у порівнянні з особами з іншими профілями. Досягнення та влада як цінності є більш значущими для осіб з профілями «помірно благополучний»

та «помірно негативний». Найменш представленими цінності досягнення та влади є в осіб з благополучним самосприйняттям.

5. Трансформація особистісного досвіду в контексті соціально-політичних змін характеризується зниженням рівня виразності таких смисложиттєвих процесів, як локус контролю життя, та загальна осмисленість життя. Також відбуваються значні зміни у ціннісних спрямуваннях, які проявляються у зростанні значимості таких цінностей, як самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, та влада.

Існує ряд складових особистісного досвіду, що характеризуються специфічністю протікання в залежності від спеціалізації діяльнісний спрямувань суб'єкта. Так, для студентів-психологів в контексті соціально-політичних змін характерним є достовірне зниження орієнтації на цілі, та локусу контролю «Я»; а також – зростання орієнтації на результат. Для студентів-філологів характерним є зростання значущості таких цінностей, як конформність та безпека.

6. Робота з позитивного формування складової особистісного компоненту індивідуального досвіду, а саме, - образу «Я» як узагальнення особистості про власне благополуччя, в рамках соціально-психологічного тренінгу будується на комплексному впливі на усі аспекти особистісного досвіду, а саме: на аспект інтерпретації себе, аспект інтерпретації інших, та аспект інтерпретації навколишнього світу. Тренінгова програма, що сприяє формуванню благополуччя образу «Я», передбачає розвиток креативності, особистісне зростання, формування ефективних прийомів саморегуляції та робота з життєвими смислами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абульханова К. А. Принцип субъекта в отечественной психологии. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2005. Т. 2. № 4. С. 3-21.
2. Абульханова-Славская К. А., Брушлинский А. В. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна. Москва : Наука, 1989. 243 с.
3. Адлер А. О нервическом характере. Спб., 1997. 388 с.
4. Айзенк Г., Айзенк М. Исследования человеческой психики. Москва : Изд-во ЭКСМО-пресс, 2001. 480 с.
5. Акопов Г. В., Горбачева А. В.. Социальная психология студента как субъекта образовательного процесса. Москва : Машиностроение – 1, 2003. 267 с.
6. Ананьев Б. Г. Психологическая структура человека как субъекта. Человек и общество. Вып. 2. Ленинград : ЛГУ, 1967. С. 235–249.
7. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1969. 339 с.
8. Андреева Г. М. Психология социального познания. Москва : Аспект Пресс. 2005, 304 с.
9. Андронникова О. О., Ветерок Е. В. Психологическое благополучие и здоровье как актуальная потребность современного человека в рамках девиктимизации. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2016. №1. С. 72-76.
10. Анцыферова Л.И. Психология повседневности: жизненный мир личности и «техники» его бытия. *Психологический журнал*. 1993. №2. С.3-16.
11. Аргайл М. Психология счастья / пер. с англ. М. В. Гулина (гл. 1-4), Н. К. Мкервали (гл. 5-11). Москва : Прогресс, 1990. 336 с.
12. Асмолов А. Г. Психология личности. Москва : МГУ, 1990. 367 с.

13. Атагунов В. И., Аникеев О. А. Восприятие собственной свободы и самооценка в структуре «Я-концепции» студенческой молодежи. *Казанский педагогический журнал*. 2009. №11-12.
14. Баксанский О. Е. Современная психология: теоретические подходы и методологические основания. О. Е. Баксанский, В. М. Самойлова. *Аффективная сфера личности и психология общения*. Москва : КД Либроком, 2018. 368 с.
15. Барсукова О. В. Психология личности: определения, схемы, таблицы. Ростов-на-Дону : Феникс, 2015. 109 с.
16. Басов М. Я. Воля как предмет функциональной психологии. *Вопросы изучения и воспитания личности* : сборник / под ред. В. М. Бехтерева. Петербург, 1922. № 4-5. С. 805-917
17. Батай Ж. Внутренний опыт. СПб : Аxioma/Мифрил, 1997. 336 с.
18. Бердяев Н. А. Я и мир объектов / Бердяев Н. А. *Философия свободного духа*. Москва : Республика, 1994. 480 с.
19. Беркли Дж. Сочинения: Пер. с англ. Москва : Мысль, 1978. 556 с.
20. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание: Пер. с англ. Москва : Прогресс, 1986. 421 с.
21. Бернс Р. Что такое Я – концепция. *Психология самосознания* : Хрест. / Ред. Д. Я. Райгородский. Самара : Бахрах-М, 2003. С.333-393.
22. Битянова Н. Р. Психология личностного роста. Практическое пособие по проведению тренинга личностного роста психологов, педагогов, социальных работников. М. : МПА, 1995. 64 с.
23. Болотова А. К. Психология развития и возрастная психология: Учебное пособие. Москва: ИД ГУ ВШЭ, 2017. 526 с.
24. Большакова А. М. Особистісна реалізованість людини в онтогенезі : автореф. дис. ... д. психол. наук : 19.00.07. Запоріжжя, 2011. 36 с.
25. Бороздина Л. В., Видинска Л. Притязания и самооценка. *Вестник Московского университета*. 1986. Сер. 14. Психология. № 3. С. 22-30.

26. Бороздина Л. В. Теоретико-экспериментальное исследование самооценки : дисс. д. психол. наук : 19.00.01. Москва. 1999. 423 с.
27. Бороздина Л. В. Что такое самооценка? *Психологический журнал*. 1992. Т.13, № 4. С. 99-101.
28. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологической науке. *Психологический журнал*. 1991. Т. 12. № 6. С. 3–10.
29. Буюкас Т. М. Основания и условия профессионального становления студентов-психологов. *Вестник Московского университета*. 2005. Сер. 14, Психология. № 2. С. 7-17.
30. Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: А. Л. Субботина. Пер. с англ. Москва : Мысль, 1977. Т.2. 575 с.
31. Варнке Г. Социальные потребности: их формирование и удовлетворение. *Проблемы мира и социализма*. 1973. № 3. с. 17- 23.
32. Варфоломеева Т. П. Динамика учебно-профессиональных установок студентов-психологов в процессе профессиональной подготовки в ВУЗе : автореф. дис. ... к. психол. наук : 19.00.05. Самара, 2004. 22 с.
33. Владиславлев М. И. Психология : в 2 т. / ред. изд.: М. И. Владиславлев. СПб, 1881. Т. 2. Исследование основных явлений душевной жизни. 572 с.
34. Волков Б. С., Волкова Н. В., Губанов А. В. Методология и методы психологического исследования : учеб. пособие для вузов. Москва : Академический Проект; Фонд «Мир». 2005. 352 с.
35. Воробьева Л. И., Снегирева Т. В. Психологический опыт личности: к обоснованию подхода. *Вопросы психологии*. 1990. № 2. С.5-13.
36. Воронина А. В. Проблема психического здоровья и благополучия человека: обзор концепций и опыт структурно-уровневого анализа. *Сибирский психологический журнал*. 2005. №21. С. 142-147.
37. Воронкова, Я. Ю. «Большая пятёрка», или пятифакторная модель личности. *Смысл, функции и значение разных отраслей практической психологии в современном обществе* : сборник

- научных трудов / ред. Е. Н. Ткач. Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2017. С. 39-45.
38. Вощинин А. В. Рефлективная регуляция психических состояний спортсменов. *Ученые записки университета Лесгафта*. 2016. №6 (136). С. 214-217.
39. Вундт. В. Введение в психологию. Москва : КомКнига, 2007. 168 с.
40. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. / гл. ред. изд.: А. В. Запорожец. Москва : Педагогика, 1982. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии. 487 с.
41. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. / гл. ред. изд.: А. В. Запорожец. Москва : Педагогика, 1983. Т. 3. Проблемы развития психики. 368 с.
42. Гаджиева У. Б. Социально-психологические особенности студенческого возраста. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии* : сб. ст. по матер. XXIV междунар. науч.-практ. конф. Часть II, Новосибирск : СибАК, 2013. С. 154-158.
43. Ганзен В. А. Систематизация психических состояний. *Психология состояний* : хрестоматия / сост. Т. Н. Васильева, Г. Ш. Габдреева, А. О. Прохоров / под. ред. А. О. Прохорова. Москва : ПЕР СЭ; СПб. : Речь, 2004. С. 60-64.
44. Ганзен В. А., Ронгинская Т. И. Системное описание социального опыта. *Экспериментальная и прикладная психология*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1989. Вып.13. С.5-9.
45. Гарбузова Г. В. Процесс формирования профессиональной идентичности студентов. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2007. №44. С. 340-344.
46. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. / сост., ред. изд., авт. примеч. В. В. Соколов; пер. с лат. и англ. Н. А. Фёдорова и А. Гутермана. Москва : Мысль, 1991. Т. 2 : Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. 731 с.

47. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск : Харвест, 2009. 976 с.
48. Давыдов В. В. Учение А. Н. Леонтьева о взаимосвязи деятельности и психического отражения. *А. Н. Леонтьев и современная психология* / под ред. А. В. Запорожца и др. Москва : МГУ, 1983. С. 128-140.
49. Дерябин В. С. Психология личности и высшая нервная деятельность: Психофизиологические очерки. Москва : ЛКИ, 2016. 202 с.
50. Джемс В. Многообразие религиозного опыта. Исследование человеческой природы / под ред. С. В. Лурье; пер. с англ. В. Г. Малахиевой-Мирович, М. В. Шик. Москва : Академический проект, 2017. 415 с.
51. Джемс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышления: Популярные лекции по философии. Пер. с англ. Изд. 3-е. Москва : ЛКИ, 2011. 240 с.
52. Джидарьян И. А. Психология счастья и оптимизма. Москва : Институт психологии РАН. 2013. 268 с.
53. Дикая Л. Г. Психология саморегуляции функционального состояния субъекта в экстремальных условиях деятельности : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.03. Москва, 2002. 342 с.
54. Дьюи Дж. Реконструкция в философии / Пер. с англ. : М. Занадворов, М. Шиков. Москва: Логос, 2001. 494 с.
55. Захарова А. В. Структурно-динамическая модель самооценки. *Вопросы психологии* 1989. № 1. С. 5-15.
56. Звездкина Э. Ф. Социальная природа самосознания. Красноярск : Издательство Красноярского университета. 1986. 196 с.
57. Зеленцова А. В. Личностный опыт в структуре содержания образования (теоретический аспект) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Волгоград, 1996. 21 с.
58. Зобов Р. А., Келасьев В. Н. Человекознание: самореализация человека. СПб. : Изд-во СПб ун-та, 2008. 461 с.

59. Иващенко А. В. Я-концепция личности в отечественной психологии : Текст. / А.В. Иващенко, В.С. Агапов, И.В. Барышникова. Москва : Изд. МГСА, 2000. 153 с.
60. Идобаева О. А. К построению модели исследования психологического благополучия личности: психолого-развитийный и психолого педагогический аспекты. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. №351. С. 128-134.
61. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2006. 512 с.
62. Кун М., Макпартленд Т. Исследование установок личности на себя. *Современная зарубежная социальная психология : тексты* / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. Москва : Издательство Московского университета, 1984. С. 180–188.
63. История психологии в лицах. Персоналии : Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Под ред. Л. А. Карпенко. Москва : ПЕР СЭ, 2005. 784 с.
64. Калина Н. Ф. Психология личности. Москва : Академический проект, 2015. 214 с.
65. Кант И. Критика чистого разума. Сочинения : в 6 т. / Пер. с нем. Н. Лосский; ред. Ц. Г. Арзаканян; М. И. Иткин. Москва : Мысль, 1964. Т.3. 546 с.
66. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. Спб. : Речь, 2004. 72с.
67. Касаткина С. С. Специфические особенности социализации жителей провинциальных городов (социально-философский аспект). *Общество: философия, история, культура*. 2016. №7. С. 42-43.
68. Келли Дж. Теория личности: психология личных конструктов. СПб. : Речь, 2000. - 249 с.
69. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.

70. Корнилова Т. В. Саморегуляция и личностно-мотивационная регуляция принятия решений. Субъект и личность в психологии саморегуляции / под. ред. В. И. Моросановой. Москва : Изд-во ПИ РАО; Ставрополь: СевКавГТУ, 2007. С. 181–194.
71. Кряж И. В. Социальное время в представлениях жителей восточной и западной Украины. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія психологія*. 2007. №771. С. 137-145.
72. Кули Ч. Первичные группы. *Американская социологическая мысль : Тексты*. – Москва : Издательство Московского университета, 1994. С. 330-334.
73. Кэттелл Р. Психология индивидуальности. Факторные теории личности / Р. Кэттелл, Г. Айзенк, Г. Оллпорт. Москва : Прайм-Еврознак, 2007. 128 с.
74. Лазорко О. В. Емоційний профіль психологічного благополуччя студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Вип. 5(1). С. 91-96.
75. Лактионов А. Н. Координаты индивидуального опыта. Харьков : Бизнес-Информ, 1998. 492 с.
76. Лактионов А. Н. Память как атрибут индивидуальности. *Психология личности и познавательных процессов: Вестник Харьковского университета*. 1989. №337. С.19-22.
77. Лактіонов О. М. Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду : дис. ... д-ра психологічних наук : 19.00.01. Київ : 2000. 374 с.
78. Ланге Н. Н. Психический мир : Избранные психологические труды / ред. М.Г. Ярошевский. Воронеж : НПО "МОДЭК", 1996. 368 с.
79. Левин К. Динамическая психология : Избранные труды / Под общ. ред. Д. А. Леонтьева и Е. Ю. Патяевой. Москва: Смысл, 2001. 576 с.
80. Левченко В. Л. Время культуры и опыт личности. *Проблеми психології часу* : Тези доповіді міжнародної конференції, присвяченої

- 100-річчю з дня народження Д. Г. Елькіна. Одеса : Одес. облвиконком, 1995. С.94-96.
81. Лекторский В. Опыт. *Философская энциклопедия*. Москва : Советская энциклопедия, 1967. Т.4. С. 159-160.
82. Леонардо да Винчи. Избранные произведения : В 2 т. / Под общей ред. : Легран Б.В., Эфрос А.М. СПб. : "ОЛМА-ПРЕСС", 2000. Т.1. 416 с.
83. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учебное пособие. Москва : Смысл: Академия, 2004. 352 с.
84. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. Москва : Смысл. 2003. 488 с.
85. Леонтьев Д. А. Саморегуляция, ресурсы и личностный потенциал. *Сибирский психологический журнал*. 2016. №62. С. 18-37. DOI:10.17223/17267080/62/3
86. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности. Москва : Смысл, 2007. 64с.
87. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении : Сочинения в 3 т. / Под ред. И. С. Нарского. Москва : Мысль, 1985. Т.1. С.77-582; Т.2. С.3-201.
88. Лопушанская И. О. Адекватная самооценка подростка. Пути формирования. *Студенческий электронный научный журнал*. 2018. № 6(26). С. 50-51.
89. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. / Пер. с англ. СПб. : Питер, 2008. 352 с.
90. Мид Дж. Аз и Я. *Американская социологическая мысль. Тексты* / Пер. с англ.; под ред. Добренькова. Москва : Издательство Московского Университета, 1994. С. 227- 237.
91. Момов В. Человек, мораль, воспитание : Текст / В. Момов. Москва : Прогресс, 1975. 166 с.

92. Моросанова В. И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека. *Психологический журнал*. 2002. № 6. С. 5-17.
93. Мухина В. С. Феноменология развития и бытия личности. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1999. 640 с.
94. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования: Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. - 3-е изд., стереотип. СПб. : Речь, 2007. 392 с.
95. Нерсесянц В. С. Сократ. Москва : Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1996. 312 с.
96. Ожиганова Г. В. Высшая способность к саморегуляции и внутренний опыт. *Приволжский научный вестник*. 2014. №11-2 (39). С. 164-168.
97. Олпорт Г. Становление: основные положения психологии личности. Становление личности. Избранные труды / Перевод Л. Трубицыной и Д. Леонтьева. Москва : Смысл, 2002. С. 166-216.
98. Пирс Ч. С. Принципы философии. В 2 т / ред. Ю. О. Орлова; Д. Н. Разеев. СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. Т. 1. 224 с.
99. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. Москва : Издательство ЛКИ, 2018. 1288 с.
100. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.
101. Радюк О. М. «Большая пятёрка» личностных особенностей. *II Международный съезд Ассоциации когнитивно-поведенческой психотерапии* : сборник научных статей, Санкт-Петербург : СИНЭЛ, 2016. С. 92-104.
102. Реан А. А. Психология изучения личности. Москва : Издательство Михайлова В. А., 1999. 288 с.

103. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: Становление человека / Пер. с англ. Москва : Прогресс, 1994. 480 с.
104. Роджерс К. Р. Становление личностью. Взгляд на психотерапию. / Пер. с англ. Москва : Эксмо-Пресс. 2001. 672 с.
105. Рокич М. Природа человеческих ценностей. *Свободная пресса*. 1973. №5. С. 20-28.
106. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Спб. : Питер. 2002. 720 с.
107. Санникова О. П. Пролонгированный подход к исследованию детерминационных процессов. *Наука і освіта*. 2007. № 8/9. С. 156-162
108. Севост'янов П. О. Теоретичні основи дослідження особистісного компоненту індивідуального досвіду. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2019. №66. С. 36-42.
109. Севост'янов П. О. Взаємозв'язок відкритості досвіду та смисложиттєвих орієнтацій у студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2018. №63. С. 12-16.
110. Севост'янов П. О. Особистісний компонент індивідуального досвіду особистості як психологічний чинник становлення правової держави. *Верховенство права — основоположний принцип правової держави : матеріали ІХ Наукового круглого столу молодих вчених, аспірантів та магістрів (м. Харків, 15 грудня 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 375-378.
111. Севост'янов П. О. Роль особистісного компоненту індивідуального досвіду особистості у дипломатичних відносинах. *Сучасна дипломатія: теорія та практика : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Харків, 21 грудня 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 100-102.

112. Севост'янов П. О. Суб'єктивне благополуччя образу «Я» в контексті побудови ціннісних підструктур особистісного досвіду. *Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. С. 166-168.
113. Севостьянов П. А. Взаимоотношение ценностных ориентаций и открытости опыту у студентов. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2011. №45. С. 259-261.
114. Севостьянов П. А. Динамическая характеристика личностного компонента индивидуального опыта. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2010. №43. С. 268-270.
115. Севостьянов П. А. Установка и индивидуальный опыт. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2011. №47. С. 197-198.
116. Середа Г. К. Память как механизм системной организации индивидуального опыта. *Вестник Харьковского университета: Психология познавательных процессов*. 1982. №224. С.10–17.
117. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб. : Речь, 2000. 350 с.
118. Столин В. В. Самосознание личности. Москва : Издательство Московского университета, 1983. 288 с.
119. Суровегина Н. А. Индивидуальный субъект: единство опыта и деятельности. *Опыт и его место в социальном познании* : Сб. науч. тр. – Калинин : КГУ, 1984. С.148-154.
120. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. Москва : Сов. энцикл. : ОГИЗ, 1935-1940.
121. Тугаринов В. П. Философия сознания. Москва : Гостехиздат, 1998. 198 с.

122. Франкл В. Человек в поисках смысла : Сборник / Общ. ред. Л. Я. Гозмана. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
123. Фрейд З. Психика: структура и функционирование / пер. с нем. А. М. Боковинов. Москва : Академический Проект, 2007. 230 с.
124. Фромм Э. Иметь или быть / пер. с нем. Э. Телятниковой; отв. ред. П. С. Гуревич. Москва : АСТ, 2008. 190 с.
125. Харламенкова Н. Е. Объективный и субъективный опыт: специфика опытного знания в психологии личности: Методо-логический анализ. *Опыт и его место в социальном познании* : Сб. науч. тр. – Калинин : КГУ, 1984. С.140-147.
126. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : В 2 т. / Пер. с англ. Москва : Педагогика, 1986. Т.2. 392 с.
127. Хорни К. Собрание сочинений : в 3 т. Москва : Смысл, 1997. Т. 1: Психология женщины. Невротическая личность нашего времени. 496 с.
128. Хьелл Л. Теории личности: учебное пособие для вузов / Л. Хьелл, Д. Зиглер. СПб. : Питер, 1999. 607 с.
129. Чепелева Н. В. Понимание и интерпретация письменного сообщения. *Українська психологія: сучасний потенціал* : Матеріали Четвертих Костюківських читань: В 3 т. Київ : Вид-во ДОК-К, 1996. Т.3. С.290-297.
130. Шавалиева И. Ш. Особенности профессионально-значимых качеств личности студентов с разным уровнем удовлетворенности избранной педагогической специальностью : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 : Санкт-Петербург, 2002. 163 с.
131. Шамионов Р. М. Субъективное благополучие и ценностно-смысловые образования личности в профессиональной сфере. *Известия Саратовского университета Серия Философия. Психология. Педагогика*. 2006. №6 (1-2). С. 104-109.

132. Швалб Ю. М. Психологические формы фиксации жизненного опыта. *Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика* / За ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Міленіум, 2005. 2(3), С. 14-20.
133. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности. *Психология личности : тексты* / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. Москва : Издательство Московского университета, 1982. 287 с.
134. Э. Фромм. Душа человека, её способность к добру и злу / Перевод В. А. Закса. Москва : Аст, Астрель, 2010. 256 с.
135. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика. 1989. 560 с.
136. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва : Педагогика, 1978. 304 с.
137. Эмерсон М. Экзистенциальная дилемма Европы. *Вестник Европы*. 2005. № 15. С. 41-65.
138. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности. Москва : Смысл, 2004. 416 с.
139. Юм Д. Трактат о человеческой природе / Пер. с англ. Москва : Канон, 1995. 399с.
140. Юнг К. Тэвистокские лекции. Москва : Рефл-бук; Ваклер, 1998. 295 с.
141. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности. Москва : Добросвет, 2000. 567 с.
142. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей. *Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1946-1980 гг.* / Ред. И. И. Ильясов, В. Я. Ляудис. Москва : Издательство Московского университета, 1981. С. 174-179
143. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово : Кузбассвузиздат, 2010. 204 с.

144. Alexandrov Y. I., Krylov A.K., & Arutyunova K. R. Activity during Learning and the Nonlinear Differentiation of Experience. *Nonlinear Dynamics Psychology and Life Sciences*. 2017. 21(4), 391-405.
145. Artyukhina A.I., Velikanova O.F., Ostrovsky O.V. Personal experience resulting from the influence of the teaching process and the educational environment at the department of biochemistry. *Vestnik of Volgograd state medical University*. 2005. № 1. 75-76.
146. Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (Eds.). Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications. New York : Guilford Press. 2004. 640 p.
147. Bradburn N. M. The Structure of Psychological Well-Being. ALDINE Publishing Company. Chicago. 1969. 318 p.
148. Cattell R. B. Description and measurement of personality. San Francisco : Jossey-Bass, 1946. 602 p.
149. Denault A. S., & Poulin F. What adolescents experience in organized activities: Profiles of individual and social experiences. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 2016. 42, 40-48.
150. Dewey J. Experience and Nature. Chicago; London, 1925. 443 p.
151. Dewey J. On Experience, Nature and Freedom. – New-York, 1960. 293 p.
152. Diener E. Subjective Well-being. The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55 (1). P. 34-43. Doi: 10.1037//0003-066X.55.1.34
153. Goldberg L. R. The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*. 1992. 4(1). P. 26-42.
154. <http://www.psi.lib.ru/statyi/sbornik/lichnst.htm>. Бочавер А. А. Личностные особенности студентов-психологов [Электронный ресурс] Режим доступа до ресурсу: <http://www.psi.lib.ru/statyi/sbornik/lichnst.htm>. Дата звернення: 08.05.2019.

155. Kim W. The Relation between Self-Concept Differentiation, Self-concept Integration and Psychological Well-being. *Korea Journal of Counseling*. 2008. 9(3). P. 1043-1061.
156. Meyerson I. Le travail une conduit. *J. D. Psychol. Normale et pathologique*. 1948. T. 41. P. 56-78;
157. Norman, W. T. Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963. 66(6). P. 574-583.
158. Rokeach M. A Theory of Organization and Change Within Value-Attitude Systems. *Human Communication : Core Readings*. Ed. Nancy L. Harper. New-York., 1974. P. 98-112.
159. Rokeach M. The nature of human values. New-York : Free Press, 1973. 438 p.
160. Rollins, L., Gibbons, J. A., & Cloude, E. B. Affective change greater for unpleasant than pleasant events in autobiographical memory of children and adults: A retrospective study. *Cognitive Development*, 2018. 47. P. 46-52.
161. Ryan R. Self-determination Theory and Wellbeing. Wellbeing in developing countries / WeD Research Review 1 – June 2009
162. Ryan R.M., Deci E.L. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review Psychology*. 2001. No52. P.141–166."
163. Ryff C. D., Keyes C. L. M. The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995. Vol. 69(4). P.719-727
164. Schwartz, S. H., & Bilsky, W. Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. 53, 550-562
165. Sevostianov, P. Openness to Experience and Behavior Self-Regulation in the Structure of the Personal Component of Individual Experience. *Вісник*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2018. №65. С. 42-45.

166. Sevostianov, P. The Representation Features of the Personal Experience Substructures of Students with Different Self-Concept Profiles. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools.* 2019. №32 (2), p. 312–328.
167. Sevostianov, P. The Self-Concept In the Personal Component of Individual Experience Structure. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2018. №64. С. 51-55.
168. Smith, J. D. Self-concept: Autopoiesis as the Basis for a Conceptual Framework. *Systems Research and Behavioral Science.* 2013. Vol. 31(1). P. 32-46.
169. Wicklund, R. A., & Brehm, J. W. Perspectives on cognitive dissonance. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1976. 349 p.

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у фахових виданнях України:

12. Севостьянов П. А. Динамическая характеристика личностного компонента индивидуального опыта. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2010. №43. С. 268-270.
13. Севостьянов П. А. Взаимоотношение ценностных ориентаций и открытости опыту у студентов. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2011. №45. С. 259-261.
14. Севостьянов П. А. Установка и индивидуальный опыт. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2011. №47. С. 197-198.
15. Севост'янов П. О. Взаємозв'язок відкритості досвіду та смисложиттєвих орієнтацій у студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2018. №63. С. 12-16.
16. Sevostianov P. The Self-Concept In the Personal Component of Individual Experience Structure. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2018. №64. С. 51-55.
17. Sevostianov P. Openness to Experience and Behavior Self-Regulation in the Structure of the Personal Component of Individual Experience. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2018. №65. С. 42-45.
18. Sevostianov P. The theoretical foundations of the personal component of individual experience research. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2019. №66. С. 33-42.

***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації
у зарубіжних спеціалізованих виданнях:***

19. Sevostianov P. The Representation Features of the Personal Experience Substructures of Students with Different Self-Concept Profiles. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2019. №32 (2). P. 30–35.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

20. Севост'янов П. О. Особистісний компонент індивідуального досвіду особистості як психологічний чинник становлення правової держави. *Верховенство права — основоположний принцип правової держави* : матеріали ІХ Наукового круглого столу молодих вчених, аспірантів та магістрів (м. Харків, 15 грудня 2017 р.). Харків, 2017. С. 375-378.
21. Севост'янов П. О. Роль особистісного компоненту індивідуального досвіду особистості у дипломатичних відносинах. *Сучасна дипломатія: теорія та практика* : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Харків, 21 грудня 2017 р.). Харків, 2017. С. 100-102.
22. Севост'янов П. О. Суб'єктивне благополуччя образу «Я» в контексті побудови ціннісних підструктур особистісного досвіду. *Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. С. 166-168.

ДОДАТОК Б

**Порівняльний аналіз показників благополуччя образу «Я» на початку
(П) та по закінченню (З) тренінгової роботи**

Пара	Стандартне відхилення	Стандартна помилка середнього	t	P
Чуйний (минуле) (П) - Чуйний (минуле) (З)	2,10	0,46	-2,40	,027
Тривожний (минуле) (П) - Тривожний (минуле) (З)	2,58	0,56	2,62	,016
Незалежний (минуле) (П) - Незалежний (минуле) (З)	2,39	0,52	0,46	,652
Забезпечений (минуле) (П) - Забезпечений (минуле) (З)	3,21	0,70	-0,48	,640
Впевнений у собі (минуле) (П) - Впевнений у собі (минуле) (З)	1,74	0,38	-2,26	,035
Успішний (минуле) (П) - Успішний (минуле) (З)	0,68	0,15	-2,90	,009
Жорсткий (минуле) (П) - Жорсткий (минуле) (З)	2,31	0,50	2,74	,013
Безтурботний (минуле) (П) - Безтурботний (минуле) (З)	2,77	0,60	1,74	,098
Оптимістичний (минуле) (П) - Оптимістичний (минуле) (З)	2,64	0,58	-3,14	,005
Чуйний (сьогодення) (П) - Чуйний (сьогодення) (З)	1,51	0,33	-2,74	,013
Тривожний (сьогодення) (П) - Тривожний (сьогодення) (З)	1,82	0,40	2,52	,020
Незалежний (сьогодення) (П) - Незалежний (сьогодення) (З)	0,70	0,15	-1,56	,135
Забезпечений (сьогодення) (П) - Забезпечений (сьогодення) (З)	1,77	0,39	0,37	,715
Впевнений у собі (сьогодення) (П) - Впевнений у собі (сьогодення) (З)	1,18	0,26	-3,52	,002

ПРОДОВЖ. ДОД. Б

**Порівняльний аналіз показників благополуччя образу «Я» на початку
(П) та по закінченню (З) тренінгової роботи**

Пара	Стандартне відхилення	Стандартна помилка середнього	t	P
Успішний (сьогодення) (П) - Успішний (сьогодення) (З)	2,52	0,55	-2,43	,025
Жорсткий (сьогодення) (П) - Жорсткий (сьогодення) (З)	2,54	0,55	2,49	,022
Безтурботний (сьогодення) (П) - Безтурботний (сьогодення) (З)	2,60	0,57	-1,09	,288
Оптимістичний (сьогодення) (П) - Оптимістичний (сьогодення) (З)	2,44	0,53	-2,23	,037
Чуйний (майбутнє) (П) - Чуйний (майбутнє) (З)	2,89	0,63	-4,08	,001
Тривожний (майбутнє) (П) - Тривожний (майбутнє) (З)	2,20	0,48	2,38	,027
Незалежний (майбутнє) (П) - Незалежний (майбутнє) (З)	2,51	0,55	-3,22	,004
Забезпечений (майбутнє) (П) - Забезпечений (майбутнє) (З)	0,70	0,15	-1,56	,135
Впевнений у собі (майбутнє) (П) - Впевнений у собі (майбутнє) (З)	0,60	0,13	-3,29	,004
Успішний (майбутнє) (П) - Успішний (майбутнє) (З)	2,47	0,54	-3,54	,002
Жорсткий (майбутнє) (П) - Жорсткий (майбутнє) (З)	3,08	0,67	2,34	,030
Безтурботний (майбутнє) (П) - Безтурботний (майбутнє) (З)	2,08	0,45	-0,31	,756
Оптимістичний (майбутнє) (П) - Оптимістичний (майбутнє) (З)	0,75	0,16	-3,51	,002

ДОДАТОК В

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Результати дисертаційної роботи було представлено на Міжнародній науковій конференції «Наукова спадщина Д. М. Узнадзе і сучасність» (м. Харків, 9-10 грудня 2011 р.), ІХ Науковому круглому столі молодих вчених, аспірантів та магістрів «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (м. Харків, 15 грудня 2017 р.), науково-практичному круглому столі «Сучасна дипломатія: теорія та практика» (м. Харків, 21 грудня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах» (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.).

ДОДАТОК Г

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, факс +38 057 705-02-41,
тел. +38 057 705-12-47, +38 057 707-52-31, E-mail: univer@karazin.ua

03.07.2019р. № 3701/11
на № _____

АКТ впровадження результатів наукового дослідження

Даним актом підтверджується впровадження результатів дисертаційної роботи Севост'янова Павла Олександровича за темою «Особливості організації особистісного компоненту індивідуального досвіду» на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Термін впровадження: березень 2019 р. – травень 2019 р.

Форма впровадження результатів: складові частини навчальних дисциплін «Соціальна психологія», «Загальна психологія», «Психологія здоров'я», а також при написанні курсових робіт.

Характеристика масштабу впровадження: впроваджено у навчальний процес факультетом психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на постійній основі у вигляді лекційних та практичних занять.

Новизна впроваджених результатів: вперше на емпірико-діагностичному рівні виокремлюється психологічний зміст особливостей формування образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя через вплив на складові особистісного компоненту індивідуального досвіду.

Ефективність впровадження: на кафедрі прикладної психології проведений методологічний семінар з питань формування образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя через вплив на складові особистісного компоненту індивідуального досвіду, на якому розглянуто результати науково-дослідної роботи Севост'янова П.О. Одержані результати є доцільними до використання в практиці фахівців-психологів щодо формування позитивного образу «Я».

Проректор з науково-педагогічної роботи

А.В. Пантелеймонов

Декан факультету психології

Н. П. Крейдун

Завідувач кафедри прикладної психології

І. В. Кряж

ПРОДОВЖ. ДОД. Г
АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

28.06.2019 №2437/19

АКТ

впровадження результатів наукового дослідження

Даним актом підтверджується впровадження результатів дисертаційної роботи Севост'янова Павла Олександровича за темою «Особливості організації особистісного компоненту індивідуального досвіду» на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Термін впровадження: травень 2019 р. – червень 2019 р.

Форма впровадження результатів: проведення тренінгів з формування складових особистісного компоненту індивідуального досвіду з метою досягнення більш позитивного сприйняття образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя.

Характеристика масштабу впровадження: впроваджено у тренінгову роботу ТОВ фірми «Бріг» на постійній основі.

Новизна впроваджених результатів: вперше на емпірико-діагностичному рівні виокремлюється психологічний зміст особливостей формування образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя через вплив на складові особистісного компоненту індивідуального досвіду.

Ефективність впровадження: на базі ТОВ фірми «Бріг» проведено обговорення ефективності тренінгової програми з формування образу «Я» як узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя через вплив на складові особистісного компоненту індивідуального досвіду, в рамках якого розглянуто результати науково-дослідної роботи Севост'янова П.О. Одержані результати визнані доцільними до використання при тренінговій роботі на підприємствах щодо формування позитивного образу «Я» співробітників.

Директор ТОВ фірми «Бріг» Родіонов В.М.

Shevchenko 317, Kharkov 61033, UKRAINE
Lozovskaya 88, Dergachy 62303,
Kharkovskaya obl., UKRAINE
tel.: +380-57-763-01-25,
fax: +380-57-763-01-25, 763-01-26
e-mail: brig@online.kharkov.ua
web site: www.brig-ribs.com

Bank: «UKRSIBBANK», Kharkov, UKRAINE.
Bank code: MFO 351005. SWIFT: KHABUA2K.
Acc. No: 26006036010700
Company registration No: 21174655.